

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ –
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ –
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ**

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ**

Διπλωματική Εργασία

**«ΗΠΙΑ ΙΣΧΥΣ, ΗΓΕΜΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ:
ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΗΣ ΒΙΚΤΩΡΙΑΝΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ»**

Του

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΡΟΖΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΠΥΡΟΣ ΜΑΚΡΗΣ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2022

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Υπεύθυνη Δήλωση

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Ημερομηνία:

Ο Δηλών

Κωνσταντίνος Ρόζης

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΣΥΝΟΨΗ

Στη βικτωριανή εποχή για πρώτη φορά το σύστημα έγινε παγκόσμιο. Οι εμπορικές οδοί κάλυπταν όλα τα μήκη και τα πλάτη της υφής. Σε αυτή την εποχή εμφανίστηκε για πρώτη φορά το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Το φαινόμενο αυτό θα ενισχυθεί από την πρωτοκαθεδρία της Μεγάλης Βρετανίας στη βιομηχανική επανάσταση και στην εμπορική επέκταση στα πέρατα του κόσμου. Η Μεγάλη Βρετανία είναι η πρώτη μεγάλη δύναμη που κατάφερε να επιβάλει την ηγεμονία της σε παγκόσμια κλίμακα. Αν και στην Ευρώπη το σύστημα ήταν πολυπολικό στην υπόλοιπη υφήλιο, πλην της Ρωσίας, δεν υπήρχε άλλο κράτος να ανταγωνιστεί την υπεροχή της. Εφαρμόζοντας ένα επιτυχές μείγμα ηγεμονισμού, μεταφοράς των βαρών, οικονομικής επέκτασης μέσω παγκοσμιοποίησης και προβολής της ήπιας ισχύος η Βρετανία θα καταφέρει να εξασφαλίσει την υπεροχή έναντι των υπολοίπων κρατών σε όλο τον 19^ο αιώνα σε όλες τις περιφέρειες του πλανήτη. Μόνο όταν στο τέλος του 19^{ου} αιώνα οι Ηνωμένες Πολιτείες καταστούν μοναδικός περιφερειακός ηγεμόνας στην Αμερική θα καταφέρουν να αντιπαρατεθούν με την αγγλική ισχύ.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	
Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΗΠΙΑΣ ΙΣΧΥΟΣ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο:	
ΗΓΕΜΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΑΘΗΝΑ ΕΩΣ ΤΗΝ ΡΑΧ AMERICANA	13
2.1 ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ.....	13
2.2 ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ	18
2.3 ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΙΣΛΑΜ.....	20
2.4 ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ.....	21
2.5 ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ.....	23
2.6 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΚΕΣ ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ.....	25
2.7 Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΕΚΤΑΣΗ.....	28
2.8 Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ.....	29
2.9 Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ.....	30
2.10 Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ.....	32
2.11 ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΠΟΧΗ.....	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο:	
ΤΟ ΗΓΕΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΗΣ ΒΙΚΤΩΡΙΑΝΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ	37
3.1 Η ΒΙΚΤΩΡΙΑΝΗ ΕΠΟΧΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ	37
3.2 ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΔΥΝΑΜΕΩΝ..	41
3.3 ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΑ - ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ	52
3.4 ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ	54
3.5 ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ	65
3.5.1 ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ.....	66
3.5.2 ΑΦΡΙΚΗ.....	70
3.5.3 ΑΣΙΑ ΚΑΙ ΩΚΕΑΝΙΑ	72

3.6 Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΗΠΕΙΡΟ	78
3.7 Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ.....	83
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	86
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	92
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	93

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Καθόλη τη διάρκεια της Ιστορίας, το διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται από αναρχία και ανασφάλεια και μία συνεχή πάλη των κρατών, οποιασδήποτε μορφής, να επιβιώσουν. Ο σκοπός της επιβίωσης ώθησε διαδοχικά τις μεγάλες δυνάμεις κάθε εποχής να επιζητήσουν την ηγεμονία έναντι των άλλων κρατών. Η άνοδος και η πτώση των μεγάλων δυνάμεων κάθε εποχής μαρτυράει την συνεχή αυτή πάλη καθώς και την επιτυχία ή αποτυχία των κρατών να αποκτήσουν ηγεμονικό ρόλο στο κάθε σύστημα. Υπάρχουν ιστορικά παραδείγματα αυτοκρατοριών που κατάφεραν να ηγεμονεύσουν στα επιμέρους συστήματα, όπως η περσική αυτοκρατορία, η αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η ρωμαϊκή αυτοκρατορία, η κινεζική αυτοκρατορία και η μογγολική αυτοκρατορία, οι οποίες επικράτησαν έναντι των άλλων δυνάμεων στα όρια των τότε γνωστών κόσμων τους. Δύο όμως δυνάμεις κατόρθωσαν να επιβάλλουν τον ηγεμονισμό σε παγκόσμια κλίμακα. Η πρώτη που το επέτυχε ήταν η βικτωριανή Μεγάλη Βρετανία και η δεύτερη οι Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτό οφείλεται σε διάφορες πολιτικοοικονομικές συνθήκες που επέτρεψαν σε αυτές τις δύο δυνάμεις να ασκήσουν ηγεμονικό ρόλο σε οικουμενικό επίπεδο. Στην εργασία αυτή θα εξετασθεί η περίπτωση της βικτωριανής Αγγλίας.

Το ζήτημα του ηγεμονισμού απασχόλησε τους θεωρητικούς του ρεαλισμού οι οποίοι θεωρούν ότι τα κράτη στην αναζήτηση ισχύος και προκειμένου να επιβιώσουν στο άναρχο διεθνές περιβάλλον επιδίδονται σε ηγεμονικές αναζητήσεις (Jackson & Sorensen, 2003, σ.42-43). Ειδικότερα, κατά την θεωρία του επιθετικού ρεαλισμού του Μηρσχάιμερ οι μεγάλες δυνάμεις, ενδιαφέρονται βασικά για το πώς θα καταφέρουν να επιβιώσουν σε έναν κόσμο όπου δεν υπάρχει καμία αρχή που να προστατεύει τη μία από την άλλη, και γρήγορα αντιλαμβάνονται ότι η ισχύς είναι το κλειδί της επιβίωσής τους. Διαφέρει από τον αμυντικό ρεαλισμό στο ζήτημα του πόσο πολλή ισχύ θέλουν τα κράτη. Στον αμυντικό ρεαλισμό, η διεθνής δομή παρέχει στα κράτη ελάχιστα κίνητρα να επιδιώξουν επιπλέον προσθήκες ισχύος, αντ' αυτού τα εξωθεί να διατηρούν την υπάρχουσα ισορροπία ισχύος. Ο κύριος σκοπός των κρατών είναι να διατηρούν την ισχύ τους και όχι να την αυξάνουν. Εντούτοις στον επιθετικό ρεαλισμό, σπανίως βρίσκονται δυνάμεις στη διεθνή πολιτική που να είναι υπέρ της

καθεστηκυίας τάξης, και αυτό γιατί το διεθνές σύστημα δημιουργεί ισχυρά κίνητρα στα κράτη να αναζητήσουν ευκαιρίες για να αποκτήσουν ισχύ εις βάρος των ανταγωνιστών τους και να εκμεταλλευτούν αυτές τις καταστάσεις όταν τα οφέλη ξεπερνούν τα κόστη. Ο τελικός σκοπός του κράτους είναι να γίνει ο ηγεμόνας του συστήματος. Εντέλει το διεθνές σύστημα υποχρεώνει τις μεγάλες δυνάμεις να μεγιστοποιούν τη σχετική ισχύ τους επειδή αυτός είναι ο βέλτιστος τρόπος να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους, δηλαδή η επιβίωση επιβάλλει επιθετική συμπεριφορά. Οι μεγάλες δυνάμεις συμπεριφέρονται επιθετικά όχι επειδή το θέλουν ή διαθέτουν μια εσωτερική ώθηση για κυριαρχία, αλλά επειδή είναι υποχρεωμένες να επιζητήσουν περισσότερη ισχύ αν θέλουν να μεγιστοποιήσουν τις πιθανότητές τους για επιβίωση (Mearsheimer, 2011, σ.61-62). Οι μεγάλες δυνάμεις επικεντρώνονται στην επίτευξη τεσσάρων βασικών αντικειμενικών σκοπών, δηλαδή να είναι οι μοναδικοί περιφερειακοί ηγεμόνες στον πλανήτη, να ελέγχουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο ποσοστό του παγκόσμιου πλούτου, να κυριαρχούν στην ισορροπία της χερσαίας ισχύος στην περιφέρειά τους και να έχουν πυρηνική υπεροχή (Mearsheimer, 2011, σ.306).

Όσον αφορά στην αγγλική σχολή οι θεωρητικοί της συμφωνούν με τους ρεαλιστές για τη σημασία της ισχύος στο διεθνές σύστημα αλλά εκτιμούν ότι η συμπεριφορά των κρατών διέπεται από ορισμένους κανόνες. Παρόλη την απουσία παγκόσμιας κυβέρνησης εκτιμούν ότι τα κράτη αποτελούν μία άναρχη κοινωνία και στις σχέσεις μεταξύ τους υιοθετούν ορισμένες νόρμες. Συνεπώς παράλληλα με την αναζήτηση ισχύος και την ισορροπία ισχύος εξίσου σημαντικό ρόλο παίζουν στις διεθνείς σχέσεις η τάξη και η δικαιοσύνη (Jackson & Sorensen, 2003, σ.53-54).

Στο παραπάνω πλαίσιο οι θεωρητικοί της αγγλικής σχολής επιδόθηκαν στην μελέτη διαφόρων διεθνών συστημάτων από την αρχαιότητα έως σήμερα. Ο Adam Watson εμπνευσμένος από το έργο του Wight «Systems of States» και από την «Άναρχη Κοινωνία» του Bull, επιδόθηκε σε μία συστηματική ανάλυση των διεθνών συστημάτων και αναγνώρισε την ανάγκη να μελετηθούν και να συγκριθούν μεταξύ τους (Watson, 2006, σ.20-23). Ο Watson κατηγοριοποίησε τα συστήματα κρατών σε τέσσερις γενικές κατηγορίες, ήτοι τα ανεξάρτητα, τα ηγεμονικά, τα επικυρίαρχα και τα αυτοκρατορικά, αναλόγως με τις σχέσεις που υπήρχαν μεταξύ των διεθνών δρώντων, δηλαδή των κρατών. Παρόλα αυτά δεν

θεωρούσε τις τέσσερις κατηγορίες στεγανές, αλλά αποτελούσαν ένα συνεχές φάσμα στο ένα άκρο του οποίου ήταν η ανεξαρτησία και στο άλλο η αυτοκρατορία. Ο προσδιορισμός κάθε διεθνούς συστήματος καθορίζεται μεταφορικά από τη θέση ενός «εκκρεμούς» πάνω στο φάσμα (Watson, 2006, σ.40). Αναλύοντας περαιτέρω, το σύστημα των ανεξάρτητων κρατών αποτελείται από κράτη τα οποία έχουν ίδια βούληση στη λήψη αποφάσεων τόσο για τα εξωτερικά όσο και για τα εσωτερικά ζητήματα, χωρίς βέβαια να παραγνωρίζονται οι περιορισμοί του συστήματος και οι εκούσιες δεσμεύσεις των κρατών. Ο πιο δραστικός περιορισμός είναι η ηγεμονία που ασκούν ορισμένα κράτη. Στο ηγεμονικό λοιπόν σύστημα κάποια δύναμη θέτει κανόνες σχετικά με τη λειτουργία του συστήματος, προσδιορίζοντας τις εξωτερικές σχέσεις των διεθνών δρώντων. Στα επικυρίαρχα συστήματα ο πολιτικός έλεγχος των κρατών περνά στο επικυρίαρχο κράτος, ενώ με τον όρο «κυριαρχία» εννοεί μία βαθύτερη διείσδυση της ισχυρής δύναμης στην εσωτερική διακυβέρνηση των υπολοίπων κρατών. Στο άλλο άκρο του φάσματος, η αυτοκρατορία υποδηλώνει την «άμεση διοίκηση των κρατών από το αυτοκρατορικό κέντρο» (Watson, 2006, σ.41-44).

Ο Χέντλεϋ Μπουλ στην «Άναρχη κοινωνία» καθορίζει τα κριτήρια καθορισμού ενός κράτους ως μεγάλης δύναμης. Καταρχάς πρέπει να υπάρχουν «δύο ή περισσότερες δυνάμεις ισοδύναμου κύρους», ήτοι «μια λέσχη της οποίας τα μέλη πρέπει να πληρούν κάποιες προϋποθέσεις», εν συνεχεία τα μέλη της λέσχης πρέπει «να ανήκουν όλα στην πρώτη κατηγορία, όσον αφορά τη στρατιωτική δύναμη» και τέλος είναι τα κράτη τα οποία θεωρούν αλλά και ο διεθνής περίγυρος αναγνωρίζει ότι κατέχουν «ειδικά δικαιώματα και υποχρεώσεις». Οι μεγάλες δυνάμεις συμβάλλουν στην διεθνή τάξη απλουστεύοντας τις διεθνείς σχέσεις με την έννοια ότι η άποψη των ισχυρότερων υπερισχύει ενώ των ασθενέστερων αγνοείται. Κυρίως όμως, διαχειρίζονται τις μεταξύ τους σχέσεις και εκμεταλλεύονται την υπεροχή τους έτσι ώστε να «να παρέχουν ένα βαθμό κεντρικής διαχείρισης στις υποθέσεις της διεθνούς κοινωνίας ως συνόλου». Η πρώτη λειτουργία, η διαχείριση των σχέσεων, επιτελείται με τη διατήρηση της γενικής ισορροπίας ισχύος, με την επιδίωξη αποφυγής ή ελέγχου των κρίσεων και με την επιδίωξη περιορισμού ή περιστολής των πολέμων. Η δεύτερη λειτουργία, η εκμετάλλευση της υπεροχής, επιτελείται είτε με την μονομερή εκμετάλλευση της τοπικής υπεροχής, είτε με συμφωνίες σεβασμού των

σφαιρών επιρροής, είτε με ανάληψη κοινών δράσεων. Ο Μπουλ όμως επισημαίνει ότι αυτές είναι λειτουργίες που δύνανται να επιτελέσουν οι μεγάλες δυνάμεις και όχι που πραγματοποιούν, προβάλλοντας και την περίπτωση οι δυνάμεις να προωθούν στην πράξη την διεθνή αταξία. Όσον αφορά στην εκμετάλλευση της υπεροχής, τη διακρίνει σε «επικυριαρχία», «πρωτοκαθεδρία» και «ηγεμονία». Η πρώτη διακρίνεται από την «τακτική χρήση βίας από μία μεγάλη δύναμη εναντίον μικρότερων κρατών που συνιστούν ενδοχώρα της και από την τακτική περιφρόνηση των οικουμενικών κανόνων της διακρατικής συμπεριφοράς». Η επικυριαρχία αφορά στην αντιμετώπιση από μία δύναμη των μικρότερων κρατών ως «δευτέρας κατηγορίας μέλη της διεθνούς κοινωνίας», χωρίς όμως να υφίσταται εγκαθίδρυση αυτοκρατορικής κυριαρχίας. Από την άλλη μεριά η πρωτοκαθεδρία αφορά στην υπεροχή που εγκαθιδρύεται χωρίς χρήση βίας ή απειλής χρήσης βίας ή καταναγκασμού, με την αναμενόμενη όμως «περιφρόνηση των κανόνων της κυριαρχίας, της ισότητας και της ανεξαρτησίας». Η ηγεμονία τοποθετείται ανάμεσα στην πρωτοκαθεδρία και στην επικυριαρχία και αφορά στην υπεροχή που περιλαμβάνει χρήση βίας ή απειλή χρήσης βίας αλλά δεν είναι τακτική ή απεριόριστη αλλά επιτελείται περιστασιακά και εν πολλοίς απρόθυμα (Bull, 2001, σ.256-259,262-285).

Επιπρόσθετα ο Μάρτιν Γουάιτ εξετάζει το ζήτημα της έκτασης της διεθνούς κοινωνίας καθώς και της αντιμετώπισης των διεθνών οντοτήτων και πληθυσμών που βρίσκονται πέρα από τα όριά της, δηλαδή των «βαρβάρων». Κατά τη ρεαλιστική παράδοση οι πολιτισμένες δυνάμεις πρέπει να επεκτείνονται, ενώ οι στους «βαρβάρους» εν πολλοίς δεν αναγνωρίζονται δικαιώματα, όπως της σύναψης συνθηκών, αλλά ούτε και η ανθρώπινη υπόσταση και εν κατακλείδι αποτελούν υποκείμενα προς εκμετάλλευση. Όσον αφορά στη ρασιοναλιστική προσέγγιση στους «βάρβαρους» αναγνωρίζονταν δικαιώματα αρκεί να καθίσταντο κοινωνοί των αξιών των πολιτισμένων κρατών στα οποία αναγνωρίζονταν η υποχρέωση του εκπολιτισμού τους. Η επαναστατική παράδοση από την άλλη προτείνει την εξισωτική αντιμετώπιση των διεθνών οντοτήτων και πληθυσμών (Wight,1998, σ.63-122).

Τέλος στους κόλπους της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας έχει αναπτυχθεί η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας, η οποία διατείνει την αναγκαιότητα ύπαρξης

ενός ηγεμόνα στο σύστημα κρατών προκειμένου να λειτουργήσει η ελεύθερη οικονομία της αγοράς καθώς και να επιβάλλει αρχές, κανόνες και θεσμούς προκειμένου να διασφαλιστεί η εύρυθμη λειτουργία της (Jackson & Sorensen, 2003, σ.196-197).

Σκοπός της παρούσης εργασίας είναι η εξαγωγή συμπερασμάτων για τον ακολουθούμενη στρατηγική που ακολούθησε η Αγγλία την βικτωριανή περίοδο, (1830-1903), προκειμένου να εξασφαλίσει τον ηγεμονικό της ρόλο σε ένα περιβάλλον στο οποίο λάμβανε παράλληλα χώρα το παγκοσμιοποιητικό φαινόμενο, καθώς επίσης και ποιος ήταν ο ρόλος της αγγλικής ήπιας ισχύος στην προώθηση των στρατηγικών και ηγεμονικών στόχων της.

Τα ζητήματα που θα ερευνηθούν στην εν λόγω διατριβή περιλαμβάνουν τις στρατηγικές επιλογές της Μεγάλης Βρετανίας, το ρόλο της στο παγκοσμιοποιητικό φαινόμενο και η αλληλεπίδραση του βρετανικού ηγεμονισμού με την παγκοσμιοποίηση, ο τρόπος διεθνήτησης των σχέσεών της με τις άλλες Δυνάμεις της εποχής, η διερεύνηση των συνθηκών που επέτρεψαν στην Αγγλία να ασκήσει πολιτικά παγκόσμιο ρόλο οι πτυχές της ήπιας ισχύος που άσκησε η Μεγάλη Βρετανία και η αξιολόγησή τους καθώς και η δυνατότητα άντλησης διδαγμάτων προς χρησιμοποίηση τον 21^ο αιώνα.

Τέλος, η δομή της μελέτης θα είναι όπως παρακάτω: Στο πρώτο κεφάλαιο θα αναλυθεί η έννοια της ήπιας ισχύος στις διεθνείς σχέσεις και θα παρατεθούν θεωρητικές και ιστορικές όψεις αυτή της διάστασης της ισχύος, κυρίως μέσα από το έργο του Νάι. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα γίνει μία ιστορική ανασκόπηση του φαινομένου του ηγεμονισμού και της παγκοσμιοποίησης από την αρχαιότητα έως τη σημερινή εποχή με κύριο οδηγό το έργο του Γουότσον «Η εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας». Εν συνεχεία στο τρίτο κεφάλαιο θα αναλυθεί το ηγεμονικό και παγκοσμιοποιητικό μοντέλο της βικτωριανής Αγγλίας και εν κατακλείδι θα εξαχθούν κάποια συμπεράσματα από τη μελέτη και ειδικότερα για την ήπια ισχύ, τον ηγεμονισμό και την παγκοσμιοποίηση τον 21 αιώνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΗΠΙΑΣ ΙΣΧΥΟΣ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ

Η ισχύς των κρατών αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα του αν αυτά είναι μικρές, μεγάλες ή ηγεμονικές δυνάμεις. Το μέγεθος της ισχύος κάθε κράτους αποτιμάται με βάση το είδος και το μέγεθος των συντελεστών ισχύος σε σχέση με τα άλλα κράτη. Συνεπώς οι συντελεστές ισχύος προσδιορίζουν το αν κάποια κράτη θεωρούνται ισχυρότερα ή σημαντικότερα από τα άλλα. Οι συντελεστές ισχύος διακρίνονται σε υλικούς συντελεστές, όπως η γεωγραφία, ο πληθυσμός, οι πηγές πλούτου και οι ένοπλες δυνάμεις, σε λειτουργικούς συντελεστές, όπως το πολιτικό σύστημα, η διοίκηση του κράτους, η στρατιωτική κινητοποίηση και η θέση του κράτους στο διεθνές σύστημα και σε υποκειμενικούς συντελεστές, όπως η ηγεσία και το κύρος του κράτους (Κουσκουβέλης, 2007, σ.144-186).

Ο Νάι επέκτεινε την κατηγοριοποίηση των συντελεστών ισχύος εισάγοντας τον όρο της «ήπιας ισχύος» με το έργο του *Bound to Lead* το 1991. Ορίζει την ήπια ισχύ ως «την ικανότητα να πάρεις αυτό που θέλεις μέσω της έλξης και όχι μέσω του εξαναγκασμού ή της εξαγοράς» (Nye, 2005, σ.18-19). Σε σχέση με τους παραπάνω συντελεστές ισχύος συνδέεται περισσότερο ως άυλος συντελεστής με τον υποκειμενικό συντελεστή του κύρους του κράτους. Παράλληλα τίθεται και το ζήτημα της καταλληλότητας των συντελεστών ισχύος ανά τομέα δραστηριότητας. Ορισμένοι συντελεστές ισχύος, ενώ είναι κατάλληλοι σε ορισμένες δραστηριότητες των διεθνών σχέσεων, η χρήση τους καθίσταται ακατάλληλη για ορισμένες άλλες. Συχνά τίθεται το παράδειγμα της καταλληλότητας των πυρηνικών όπλων στον τομέα της ασφάλειας και της παράλληλης ακαταλληλότητας τους στις διεθνείς οικονομικές διεργασίες. Ταυτόχρονα εγείρεται και το ζήτημα της αποτελεσματικής χρήσης των συντελεστών ισχύος (Nye, 2005, σ.40-41; Κουσκουβέλης, 2007, σ.144-145).

Αναλύοντας περαιτέρω ο Νάι εκτιμά ότι η ήπια ισχύς είναι η δυνατότητα άσκησης έλξης και διαμόρφωσης των προτιμήσεων των λοιπών διεθνών δρώντων. Ενδεικτικά στοιχεία της ήπιας ισχύος αποτελούν «η ελκυστική προσωπικότητα, η κουλτούρα, οι πολιτικές αξίες και θεσμοί και πολιτικές που θεωρούνται νόμιμες ή

βασίζονται σε ηθικές αρχές». Η ήπια ισχύς συνδέεται ως επί το πλείστον με δημοκρατικές αρχές, καθόσον σε αυταρχικά καθεστώτα είναι ευχερέστερη η χρήση καταναγκαστικών μεθόδων. Παρόλα αυτά δεν πρέπει να συγχέεται με την επιρροή, καθόσον η τελευταία μπορεί να επέλθει και με την άσκηση της συμβατικής έννοιας της ισχύος. Η έννοια της ήπιας ισχύος συνδέεται περισσότερο με την δυνατότητα της έλξης παρά με την δυνατότητα της πειθούς. Η διαφορά της σκληρής με την ήπια ισχύ έγκειται στην αντιπαράθεση της επιβολής με τη συναίνεση και την έλξη και της εξαγοράς με την παρακίνηση (Nye, 2005, σ.34-36).

Η σκληρή και η ήπια ισχύς ομοιάζουν ως προς το ότι επιδιώκουν την επίτευξη ορισμένου σκοπού ασκώντας επιρροή στη συμπεριφορά των λοιπών δρώντων, διαφέρουν όμως «στο χαρακτήρα της συμπεριφοράς και στη δυνατότητα προσδιορισμού των μέσων». Συγκεκριμένα υφίσταται «ένα φάσμα συμπεριφορών από τον εξαναγκασμό ως την οικονομική παρακίνηση και από τον προσδιορισμό των δυνατών επιλογών ως την ειλικρινή έλξη». Επιπλέον υφίσταται συνάφεια των μέσων ήπιας ισχύος με το «επιλεκτικό φάσμα συμπεριφορών» και της σκληρής με το «εξουσιαστικό φάσμα». Παρόλα αυτά ο Νάι δεν αποκλείει το γεγονός ότι ακόμη και μέσα σκληρής ισχύος παράγουν ήπια ισχύ, είτε δημιουργώντας το μύθο του αήττητου είτε βοηθώντας στην δημιουργία θεσμών δυνάμενων να νομιμοποιηθούν στο μέλλον (Nye, 2005, σ.37-38). Εντούτοις δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι η ήπια ισχύς βασίζεται στην σκληρή. Υπάρχουν δυνάμεις με δυσανάλογη πολιτική επιρροή σε σχέση με τα στρατιωτικά ή ακόμη και τα οικονομικά μέσα τους, όπως παραδείγματος χάριν το Βατικανό, οι οποίες επενδύουν σε πηγές ήπιας ισχύος όπως η παροχή διεθνούς βοήθειας, η έντιμη διαμεσολάβηση και η προώθηση της ειρήνης (Nye, 2005, σ.40-41).

Ο Νάι διακρίνει τρεις πηγές της ήπιας ισχύος, ήτοι την κουλτούρα, τις πολιτικές αξίες και την εξωτερική πολιτική μιας χώρας. Παράλληλα όμως θέτει και τις αντίστοιχες προϋποθέσεις προκειμένου να είναι λειτουργικές οι πηγές αυτές. Ως εκ τούτου η κουλτούρα πρέπει να είναι ελκυστική στις λοιπές χώρες, οι πολιτικές αξίες να συνάδουν και με την εσωτερική και με την εξωτερική πρακτική της χώρας και τέλος η εξωτερική πολιτική της πρέπει να θεωρείται από τους λοιπούς δρώντες ως νομιμοποιημένη και ηθική (Nye, 2005, σ.43).

Ο πολιτισμός είναι «το πλέγμα αξιών και πρακτικών που προσδίδουν ουσία σε μία κοινωνία». Περιλαμβάνει την ανώτερη κουλτούρα, η οποία με τη σειρά τη περιλαμβάνει τη λογοτεχνία, την τέχνη και την παιδεία καθώς και την λαϊκή κουλτούρα που αποσκοπεί στη μαζική ψυχαγωγία. Όταν ο πολιτισμός μιας χώρας διακρίνεται από οικουμενικότητα και οι παραγόμενες αξίες και οι ακολουθούμενες συμπεριφορές υιοθετούνται από το πλείστον των κρατών, τότε αυξάνονται οι πιθανότητες εφελκυσμού των εν λόγω κρατών στους επιθυμητούς για την χώρα στόχους, λόγω ανάπτυξης, μεταξύ της έχουσας πολιτιστική εμβέλεια χώρας και των υπολοίπων κρατών, σχέσεων έλξης και καθήκοντος. Αντιθέτως χώρες με τοπική ή περιφερειακή πολιτιστική εμβέλεια δεν είναι παραγωγοί σημαντικής ήπιας ισχύος (Nye, 2005, σ.43-44).

Η κυβερνητική πολιτική στο εσωτερικό και στο εξωτερικό ενδέχεται να προάγει ή να υποβαθμίσει την ήπια ισχύ μιας χώρας. Αυτό είναι συνάρτηση του πολιτικού περιβάλλοντος των υπολοίπων χωρών καθώς και από τον εξεταζόμενο χρονικό ορίζοντα. Μία χώρα σταθερή παραδείγματος χάρη στις δημοκρατικές αξίες μπορεί βραχυπρόθεσμα να έρθει σε πολιτική αντιπαράθεση με μία άλλη χώρα με αυταρχικό καθεστώς, αλλά σε περίπτωση αλλαγής και φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος της τελευταίας, μακροπρόθεσμα η πρώτη θα έχει ενισχύσει την ήπια ισχύ της. Επιπρόσθετα η προαγωγή ή η υποβάθμιση της ήπιας ισχύος μιας χώρας είναι ανάλογη με τη στενή ή όχι προσήλωσή της σε εθνικά και τοπικής εμβέλειας συμφέροντα, γεγονός που ενδεχομένως να προκαλέσει την εντύπωση στους υπολοίπους μιας χώρας που ακολουθεί υπεροπτική, υποκριτική και αδιάφορη για την άποψη των λοιπών χωρών πολιτική (Nye, 2005, σ.47-48).

Η ήπια ισχύς επηρεάζεται και από το ποιες αξίες και πρακτικές προάγει μια κυβέρνηση τόσο με τη συμπεριφορά της στο εσωτερικό, στους διεθνείς οργανισμούς και στην εξωτερική πολιτική της. Είναι σημαντικό για μία κυβέρνηση να προβάλλει με το παράδειγμά της τις αξίες τις οποίες διατυμπανίζει ότι ενστερνίζεται, καθόσον αυτό θα ωθήσει τους λοιπούς δρώντες να συμπαθήσουν ή να αντιπαθήσουν την εν λόγω κυβέρνηση και να προασπίσουν ή να υπονομεύσουν την αξιοπιστία της (Nye, 2005, σ.47-48).

Ο Νάι θα παρουσιάσει παράλληλα τους περιορισμούς καθώς και την ασκούμενη κριτική της έννοιας της ήπιας ισχύος. Υπάρχουν κατακρίσεις που δεν

θεωρούν την έλξη ως δύναμη καθώς δεν δημιουργεί σχέσεις επιβολής και ελέγχου. Βέβαια υπάρχουν περιπτώσεις όπου αναφύεται η ανάγκη επιβολής και ελέγχου αλλά υφίσταται και η πιθανότητα επίτευξης σκοπών χωρίς τη χρήση εξαναγκασμού μέσω απειλών ή εξαγορών. Επιπρόσθετα η ήπια ισχύς είναι λειτουργική υπό προϋποθέσεις, ήτοι εξαρτάται από τις συνθήκες και το περιβάλλον στο οποίο ασκείται. Η ύπαρξη ευήκων ώτων είναι εκ των ων ουκ άνευ για την επιτυχή εφαρμογή της ήπιας ισχύος. Οι ίδιες πηγές ήπιας ισχύος μπορεί να ασκήσουν επιρροή σε ορισμένες χώρες αλλά παράλληλα να την υποβαθμίσουν σε κάποιες άλλες. Επιπλέον η ήπια ισχύς δημιουργεί μια διάχυτη επιρροή παρά μια ορισμένη πράξη καθώς και παράγει μια επένδυση πολιτικού κεφαλαίου για μελλοντική χρήση, η οποία όμως είναι επισφαλής και μπορεί να μην αποδώσει χειροπιαστά και άμεσα οφέλη. Δεν έχει επομένως εξασφαλισμένη ή χειροπιαστή ανταποδοτικότητα. Ωστόσο αυτή η οπτική αγνοεί τις έμμεσες επιδράσεις που μπορεί να προκαλέσει η έλξη και η διάχυτη επιρροή. Επιπλέον παραγνωρίζει τις μακροπρόθεσμες συνέπειες της επιρροής που ασκείται μέσω της ήπιας ισχύος και εστιάζει στα βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα. Η γενική όμως και μακροχρόνια επιρροή που ασκείται στους λοιπούς δρώντες έχει αυξημένες πιθανότητες να τους εφελκύσει σε επιθυμητές συμπεριφορές και αποτελέσματα. Εν συνεχεία υφίσταται η κριτική για την απουσία εν πολλοίς κρατικού ελέγχου στις πηγές ήπιας ισχύος. Είναι αλήθεια ότι ένα μεγάλο μέρος της ήπιας ισχύος των κρατών παράγεται από ιδιωτικούς παρά από κρατικούς δρώντες. Σε αυτή λοιπόν την αιτίαση δεν λαμβάνεται όμως υπόψη το γεγονός ότι η ίδια αυτή η απουσία μπορεί να θεωρηθεί ως αυτούσια πηγή ισχύος καθώς καταδεικνύει το βαθμό φιλελευθεροποίησης μιας χώρας. Τέλος ορισμένοι κατακρίνουν την ήπια ισχύ καθώς θεωρούν ότι απευθύνεται στο κοινό αίσθημα και στην κοινή γνώμη η στάση της οποίας όμως είναι παροδική και ως εκ τούτου είναι εύκολο να αγνοηθεί. Εξάλλου οι αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής δεν λαμβάνονται εν πολλοίς με βάση τη δημοτικότητα τους. Ο Νάι όμως θεωρεί ότι η δημοφιλία μιας πολιτικής είναι ενδεικτική για τον προσδιορισμό των σχέσεων κόστους και οφέλους μιας πολιτικής απόφασης (Nye, 2005, σ.50-55).

Η σκληρή και η ήπια ισχύς αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, ενισχύοντας ή υπονομεύοντας η μία την άλλη. Εκτιμάται ότι μία χώρα που επιθυμεί να καταστεί δημοφιλείς στον διεθνή περίγυρο θα προτιμήσει περισσότερο τη χρήση ήπιας

ισχύος παρά τη χρήση των εξαναγκαστικών μέτρων της σκληρής ισχύος και θα επιλέξει να επηρεάσει μέσω της έλξης και της συναίνεσης τους υπόλοιπους δρώντες. Αν και η επιτυχής και αποτελεσματική χρήση σκληρής ισχύος ίσως ελκύσει και αυτή ορισμένους δρώντες και τους οδηγήσει να προσκολληθούν στο άρμα του νικητή, ιστορικά η επίδειξη σκληρής ισχύος εκλαμβάνεται ως προσπάθεια επιβολής ηγεμονίας και ως εκ τούτου τα περισσότερα κράτη θα συνασπισθούν προκειμένου να προβάλλουν αντίσταση στον ηγεμονισμό μιας δύναμης. Αν και η μη επίδειξη σκληρής ισχύος ίσως θεωρηθεί από τον διεθνή περίγυρο ως ένδειξη αδυναμίας αλλά η υπερβολική επίδειξη ενέχει τον κίνδυνο να θεωρηθεί ως αλαζονική συμπεριφορά και να οδηγήσει στη συγκρότηση αντιηγεμονικών συνασπισμών (Nye, 2005, σ.67-76).

Η Μεγάλη Βρετανία τον 19^ο αιώνα προήγαγε τις βρετανικές αξίες εγκαθιδρύοντας μια δομή διεθνών κανόνων και θεσμών, η οποία αντανάκλασε τον φιλελεύθερο και δημοκρατικό χαρακτήρα του οικονομικού συστήματος, ήτοι το ελεύθερο εμπόριο και το κανόνα του χρυσού (Nye, 2005, σ.42-43). Η πρωτοπορία των Βρετανών στη τεχνολογία και τις επικοινωνίες και τη ναυπηγική συνέβαλλαν στην αύξηση της βρετανικής ισχύος και του γοήτρου. Αλλά η βρετανική ισχύς βασιζόταν κυρίως στην οικονομική αλκή. Οι βιομηχανικές και τεχνολογικές ανακαλύψεις μείωσαν το κατασκευαστικό και εξορυκτικό κόστος, ενώ οι σιδηροδρομικές και ναυπηγικές τεχνολογίες έκαναν τις μεταφορές αποτελεσματικότερες. Η ανακάλυψη χρυσού στην Αυστραλία (1851), στον Καναδά (1858) και στη Νότια Αφρική (1886) αύξησαν την παροχή χρήματος και εγγυήθηκαν τη χρηματοδότηση μέσω του κανόνα του χρυσού. Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα η Βρετανία παρήγαγε το 40% των κατασκευαστικών αγαθών παγκοσμίως και η στερλίνα από το 1870 ήταν το κύριο διεθνές νόμισμα συναλλαγών. Παρόλα αυτά η βρετανική υπεροχή κάμπτεται προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα και ενώ το ελεύθερο εμπόριο ήταν εξαιρετικά επικερδές κατά την οικονομική ακμή της αυτοκρατορίας πλέον αρχίζει και στρέφεται εναντίον των οικονομικών συμφερόντων της. Οι βρετανικές εξωτερικές επενδύσεις ήταν εξαιρετικά σημαντικές. Το βρετανικό κεφάλαιο χρησιμοποιήθηκε για την ανάπτυξη εξορυκτικής βιομηχανίας στην Νότια Αφρική, ενώ η καναδική κτηνοτροφία και άλλοι τομείς παραγωγής φαγητού άνοιξαν σε όλον τον κόσμο. Δημιουργήθηκαν φυτείες τσαγιού και καουτσούκ, ενώ οι εξωτερικές επενδύσεις ολοένα πλήρωναν

για βιομηχανικά μηχανήματα και εξοπλισμό στις αποικίες, προκειμένου να εκκινήσει η βασική παραγωγή και επεξεργασία των πρώτων υλών στις αποικίες. Βέβαια οι επενδύσεις που βοήθησαν στην ανάπτυξη της αυτοκρατορικής επικράτειας ακόμη και των ξένων ανταγωνιστών, συνέβαλαν σε μια σταδιακή απόκλιση συμφερόντων με τη Βρετανία. Παρόλη τη διακύβευση βρετανικών συμφερόντων η Βρετανία έδειξε προσκολλημένη εν πολλοίς στο δόγμα του ελεύθερου εμπορίου μέχρι την Μεγάλη Ύφεση (Dalziel, 2006, σ.86-87). Η Βρετανία υιοθέτησε πρώτη τον κανόνα του χρυσού το 1821, ορίζοντας με αυτό τον τρόπο τη διεθνή ισοτιμία της αγγλικής λίρας. Σύντομα θα ακολουθήσουν το παράδειγμα και οι περισσότερες ισχυρές χώρες, όπως η Γαλλία, η Γερμανία, οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία και η Ρωσία. Εγκαθιδρύθηκε επομένως διεθνώς ένα σταθερό σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών. Η βρετανική υπεροχή συνέβαλε στη διατήρηση του εν λόγω συστήματος μέχρι και τον Πρώτο παγκόσμιο Πόλεμο (Χατζηδημητρίου, 2003, σ.106).

Η βρετανική αυτοκρατορική πολιτική απέκτησε ευρεία υποστήριξη τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό καθόσον τα οφέλη της διαχέονταν τόσο τοπικά όσο και διεθνώς στους υπόλοιπους διεθνείς δρώντες. Αυτό αντανakλώταν στη λαϊκή κουλτούρα, συμπεριλαμβανομένου των εφημερίδων, των εντύπων, της μουσικής, του θεάτρου, των οργανώσεων νεολαίας, της εκκλησίας και της εκπαίδευσης. Αντανakλώταν στις λαϊκές εκθέσεις που αφιερώνονταν στη Βρετανία και την αυτοκρατορία. Αυτές οι εκδηλώσεις είχαν ένα έντονο πανηγυρικό στοιχείο καθώς και συνδύαζαν μουσικές παραστάσεις και εκπαιδευτικές επιδείξεις στην τέχνη, τη φυσική ιστορία, επιστήμη, εξερεύνηση, ναυτική και στρατιωτική ισχύ, μεταφορές μηχανική και λαϊκή κουλτούρα όλα στο ίδιο μέρος. Αντανakλούσαν τον αυτοκρατορικό οικουμενικό έλεγχο, εξηγώντας με παραδείγματα όχι μόνο με την παρουσία εξωτικών άγριων ζώων αλλά και εξημερωμένων υπηκόων επιδεικνυόμενων σε χωριά ιθαγενών. Απεικόνιζαν την εξέλιξη του πολιτισμού και επιβεβαίωναν την ευρωπαϊκή φυλετική υπεροχή. Η αναπτυσσόμενη βιομηχανική τεχνολογία, η θρησκεία και η αναζήτηση γνώσης ασκούσαν ισχυρή επίδραση στην αυτοκρατορική ανάπτυξη. Συνέβαλαν στην εκτίναξη της οικονομικής και πολιτικής επιρροής και έφεραν τη χώρα σε στενότερη επαφή με τις αυτοκρατορικές κτήσεις και τον κόσμο (Dalziel, 2006, σ.87).

Από το 1851 εμφανίστηκε το φαινόμενο των διεθνών εκθέσεων οι οποίες αντανάκλυσαν τη Βρετανική στάση στην αυτοκρατορία και συνέβαλε στη σχηματοποίηση των εθνικών αντιλήψεων ως μέσων αυτοκρατορικής προπαγάνδας. Η πρώτη διεθνής έκθεση το 1851, εγκαινίασε μία σειρά διεθνών εκθέσεων παγκοσμίως και καταδείκνυε τα βρετανικά τεχνικά επιτεύγματα, την εμπορική υπεροχή, την υπερηφάνεια και αυτοπεποίθηση. Αντιπροσωπεύονταν ορισμένος αριθμός αποικιών, ενώ η αρχική επικέντρωση στη βιομηχανία σταδιακά έδωσε χώρο σε περισσότερο αποικιακή θεματολογία μέχρι τη δεκαετία του 1880 καταδεικνύοντας τον επιθετικό ιμπεριαλισμό στις διεθνείς σχέσεις. Από το 1886 οι βρετανικές εκθέσεις σχεδόν αποκλειστικά σχετίζονταν με την αυτοκρατορία. Η Αποικιακή και Ινδική Έκθεση (1886) ήταν η πρώτη κυβερνητικά χρηματοδοτούμενη έκθεση σχεδιασμένη να επιδείξει τον πλούτο και τη βιομηχανική ανάπτυξη της αυτοκρατορίας. Αργότερα, τον 20^ο αιώνα οι εκθέσεις θα γίνουν ένα μέσο προώθησης των σχέσεων της Μεγάλης Βρετανίας με τους συμμάχους της. Αντίστοιχες εκθέσεις όπως αυτές της Καλκούτας το 1883 λάμβαναν χώρα σε όλη την επικράτεια προωθώντας την ιδέα της αυτοκρατορικής ενότητας και της εθνικής περηφάνειας (Dalziel, 2006, σ.96-97).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΗΓΕΜΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΑΘΗΝΑ ΕΩΣ ΤΗΝ ΡΑΧ AMERICANA

2.1 ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Ο Γουάτσον στο έργο του «Η εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας» εξετάζει και κατηγοριοποιεί τα συστήματα των κρατών από την αρχαιότητα έως τη σημερινή εποχή. Το ελληνοπερσικό σύστημα και το ελληνιστικό σύστημα εντάσσονταν στο φάσμα της ανεξαρτησίας. Το σύστημα των ελληνικών πόλεων – κρατών εκτεινόταν σε όλη τη περιοχή του Αιγαίου, στην κεντρική και νότια Ιταλία και στη Μαύρη Θάλασσα. Η έντονη εδαφική διαμερισμάτωση, δηλαδή το νησιωτικό και ορεινό έδαφος της περιοχής συνέτεινε στον πολιτικό κατακερματισμό του ελληνικού κόσμου. Οι επικοινωνίες μεταξύ τους γίνονταν μέσω θαλάσσης, οι οποίες διεξάγονταν ελεύθερα ειδικά στα νότια και δυτικά (Watson, 2006, σ.96-97).

Την κλασική περίοδο το σύστημα των πόλεων κρατών αντιστοιχούσε στην κατηγορία των «πολλαπλών ανεξαρτησιών». Οι όποιες προσπάθειες ορισμένων διεθνών δρώντων, όπως οι Αθηναίοι, οι Σπαρτιάτες ακόμα και οι Πέρσες, για επιβολή ηγεμονίας έβρισκε τη συνειδητή αντιηγεμονική αντίδραση των υπολοίπων δρώντων. Οι ελληνικές πόλεις κράτη μοιράζονταν κοινή κουλτούρα, γλώσσα και θρησκεία, αποτελούσαν δηλαδή μια διεθνή κοινωνία κατά την έννοια του Μπουλ. Αυτό όμως δεν τις εμπόδιζε να καταφύγουν συχνά σε πολέμους μεταξύ τους. Τους υπόλοιπους λαούς τους θεωρούσαν βαρβάρους. Το ελληνικό σύστημα χαρακτηριζόταν από αντιηγεμονισμό. Απόρροια αυτού ήταν η πεποίθηση ότι η σύνεση επιβάλλει την μη καταστροφή του αντιπάλου καθόσον ο σημερινός αντίπαλος θα είναι ο αυριανός σύμμαχος (Watson, 2006, σ.98-103).

Στα τέλη του 6^{ου} και στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ. οι Πέρσες είχαν επιβάλλει μία χαλαρή ηγεμονία στις ελληνικές πόλεις της μικράς Ασίας. Εν συνεχεία αποφάσισαν για προληπτικούς κυρίως λόγους, να επεκτείνουν την ηγεμονία τους και στην Κεντρική Ελλάδα, με σκοπό την αποτροπή της υποστήριξης των επαναστατικών κινήσεων των πόλεων των μικρασιατικών παραλίων. Αυτή η προσπάθεια προκάλεσε την αντιηγεμονική συσπείρωση του μεγαλύτερου μέρους των ελληνικών πόλεων οι οποίες απέκρουσαν την περσική

επέκταση. Η επιτυχής κατάληξη των ελληνοπερσικών πολέμων ανέδειξε δύο ισχυρά κράτη στον ελληνικό χώρο, την Αθήνα και τη Σπάρτη (Watson, 2006, σ.112-115).

Οι Αθηναίοι στηριζόμενοι στο εμπόριο και στον πλούτο αναπτύχθηκαν ταχύτερα από τους αντίπαλους τους Πέρσες και Σπαρτιάτες και γρήγορα έθεσαν τις απελευθερωμένες πόλεις του Αιγαίου και της Μικράς Ασίας υπό την ηγεμονία τους. Καθόσον οι επεκτατικές τους βλέψεις επικεντρώνονταν στις θαλάσσιες οδούς προς στην Αίγυπτο αντελήφθησαν ότι ήταν απαραίτητη η εξασφάλιση των νώτων τους από τους Σπαρτιάτες με τους οποίους μοίρασαν σφαίρες επιρροής στην Ελλάδα και συμφώνησαν να επιλύουν τις διαφορές τους όχι με πόλεμο αλλά με διαπραγματεύσεις. Η ναυτική, οικονομική και εμπορική ανάπτυξη των Αθηνών επί του Κίμωνα γρήγορα σώρευσε πλούτο στην πόλη και οδήγησε τον διάδοχό του Περικλή να αναλάβει έναν περισσότερο ηγεμονικό ρόλο. Η καταστροφή του αθηναϊκού εκστρατευτικού σώματος στην Αίγυπτο γρήγορα οδήγησε τους Αθηναίους να στρέψουν την προσοχή τους στην ηπειρωτική Ελλάδα και να εμπλακούν παραβιάζοντας τα συμφωνηθέντα σε περιοχές σπαρτιατικού ενδιαφέροντος προκαλώντας την σπαρτιατική αντίδραση. Η επιθετική και υπεροπτική τους συμπεριφορά ιδιαίτερα εναντίον της Αίγινας οδήγησε στην απώλεια της διεθνούς νομιμοποίησης και ο ελληνικός κόσμος έβλεπε πλέον τους Σπαρτιάτες ως εγγυητές της ανεξαρτησίας των πόλεων – κρατών. Η άνοδος και η προβολή της αθηναϊκής ισχύος οδήγησε τον Πελοποννησιακό συνασπισμό σε προληπτικό πόλεμο εναντίον των Αθηναίων. Προς ικανοποίηση των Περσών οι Έλληνες επιδόθηκαν σε έναν μακροχρόνιο πόλεμο στον οποίο οι Αθηναίοι έκαναν το λάθος να επεκταθούν πέρα από τις δυνατότητές τους και εν τέλει να παραδοθούν το 404 π.χ. αφού καταστράφηκε και το ναυτικό τους (Watson, 2006, σ.115-122).

Σύντομα οι Σπαρτιάτες πήραν την ηγεμονική θέση των Αθηναίων γεγονός που οδήγησε σε αντιηγεμονική συσπείρωση υποκινούμενη από την Κόρινθο. Οι Πέρσες υποστήριξαν την αντιηγεμονική συσπείρωση αλλά φοβούμενοι την επάνοδο των Αθηναίων ξαναστράφηκαν προς τους Σπαρτιάτες. Εντέλει μετά από μία «διεθνή συνδιάσκεψη» υπογράφηκε η Ανταλκίδειος Ειρήνη, όπου οι Σπαρτιάτες επαναβεβαίωσαν την ηγεμονική τους θέση στην ηπειρωτική Ελλάδα,

ενώ οι Πέρσες έθεσαν υπό την κυριαρχία τους τις μικρασιατικές πόλεις ενώ θα είχαν το ρόλο του διαμεσολαβητή στις διαφορές των Ελλήνων. Η Σπαρτιατική ηγεμονία έφερε αντιδράσεις και νέα αντιγεμονική συσπείρωση γύρω από τους Θηβαίους, οι οποίοι με τη σειρά τους προκάλεσαν με την ηγεμονική τους συμπεριφορά νέες αντισυσπειρώσεις (Watson, 2006, σ.122-132).

Ο Φίλιππος Β΄ εγκαθίδρυσε ένα ηγεμονικό σύστημα το οποίο πλησίαζε την κυριαρχία στην Κεντρική Ελλάδα. Ο Μέγας Αλέξανδρος με την κατάκτηση της περσικής αυτοκρατορίας δημιούργησε ένα αυτοκρατορικό σύστημα. Γρήγορα όμως μετά το θάνατό του η αυτοκρατορία διασπάστηκε και δημιουργήθηκαν ανεξάρτητα ελληνιστικά βασίλεια και μικρότερα κράτη που απάρτιζαν ένα σύστημα που ομοιάζε με το σύγχρονο ευρωπαϊκό. Αρχικά οι ηγεμονικές φιλοδοξίες του Φιλίππου προκάλεσαν την αντίδραση των πόλεων της Κεντρικής Ελλάδας η οποία όμως καταπνίγηκε, οδηγώντας στη μακεδονική ηγεμονία. Επειδή όμως ο Φίλιππος είχε ανάγκη την υποστήριξη των λοιπών πόλεων κρατών εναντίον της επερχόμενης σύγκρουσης με την περσική αυτοκρατορία, θεώρησε συνετό να μην καταργήσει εντελώς την δομή των πόλεων κρατών, αντιθέτως συγκρότησε μια κοινοπολιτεία των ελληνικών κρατών υπό τον ηγεμονικό έλεγχο του. Το εγχείρημα εναντίον της περσικής αυτοκρατορίας συνέχισε ο γιος του Αλέξανδρος ο οποίος κατέστη κύριος της αυτοκρατορίας το 330 μ.Χ. διατηρώντας εν πολλοίς τη περσική διοικητική δομή και μέσα από επιγαμίες επιχείρησε να προσεταιριστεί το περσικό στοιχείο της αυτοκρατορίας (Watson, 2006, σ.133-137).

Μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου οι στρατηγοί του επιχείρησαν να διεκδικήσουν ο καθένας για τον εαυτό του την αυτοκρατορική επικράτεια. Επειδή όμως δεν είχαν τη νομιμοποίηση στηρίχθηκαν στο μακεδονικό στοιχείο για την επιτυχία του εγχειρήματός τους. Σύντομα οι δύο επικρατέστεροι στρατηγοί, ο Σέλευκος και ο Πτολεμαίος, αντιλήφθηκαν ότι έπρεπε η αυτοκρατορία να διαμοιραστεί και το 305 π.Χ. δημιούργησαν διάδοχα βασίλεια κατά το περσικό πρότυπο. Οι δύο τους συνασπίστηκαν εναντίον των ηγεμονικών αξιώσεων του Αντίγονου ο οποίος ήθελε να καταλάβει ολόκληρη την αυτοκρατορία και το 301 π.Χ. εξασφάλισαν την κυριαρχία των βασιλείων τους, εγκαθιστώντας ένα σύστημα πολλαπλό αντιγεμονικό σε αντίθεση με τα προηγούμενα επικυρίαρχα και αυτοκρατορικά που επικρατούσαν τους προηγούμενους αιώνες στην Μέση

Ανατολή. Ο Σέλευκος όμως για να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά το ηγεμονικό εγχείρημα του Αντίγονου θυσίασε τις ανατολικές κτήσεις της αυτοκρατορίας οι οποίες γρήγορα περιήλθαν στο ηγεμονικό σύστημα που εγκαθίδρυε στη ινδική υποήπειρο ο Σάντρα Γκούπτα (Watson, 2006, σ.137-138).

Το ελληνιστικό σύστημα κρατών διέθετε δυνάμεις διαφορετικού επιπέδου. Υπήρχαν τα δύο μεγάλα βασίλεια των Σελευκιδών και των Πτολεμαίων και τα μικρότερα της Περγάμου και της Μακεδονίας. Ανάμεσα σε αυτά τα βασίλεια υπήρχε πλήθος μικρότερων ανεξαρτήτων οντοτήτων, των οποίων ο βαθμός ανεξαρτησίας ποικίλε από τις σχέσεις και τους περιορισμούς που επέβαλαν οι μεγαλύτερες δυνάμεις της περιοχής. Έξω από αυτό το σύστημα υπήρχαν οι ανεξάρτητες κοινότητες, όπως η Ρώμη, η Καρχηδόνα, οι πόλεις της Κάτω Ιταλίας καθώς και οι αυτοκρατορίες των Μαουρίγια στην Ινδία και των Περσών - Παρθών που συνδέονταν με εμπορικούς και πολιτικούς δεσμούς. Το εν λόγω σύστημα ήταν διπολικό στο οποίο τα δύο μεγάλα βασίλεια των Πτολεμαίων και Σελευκιδών είχαν «έναν άμεσα διοικούμενο πυρήνα, έναν κύκλο κυριαρχίας και έναν ευρύτερο κύκλο ηγεμονικής εξουσίας». Το εν λόγω σύστημα διατηρήθηκε μέχρι τη ρωμαϊκή κατάκτηση (Watson, 2006, σ.142-145).

Στην ινδική υποήπειρο υπήρχε ένα κράμα ανεξάρτητων και εξαρτημένων οντοτήτων που αποτελούσαν ένα διεθνές σύστημα τοποθετημένο «στο άκρο των πολλαπλών ανεξαρτησιών». Ορισμένα κράτη ήταν αρκετά ισχυρά είχαν όμως την επίγνωση ότι η επιβίωσή τους εξαρτώταν από τις σχέσεις με τις γειτονικές δυνάμεις. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των κοινοτήτων δημιούργησε κανόνες και θεσμούς διαμορφωμένους από την ινδουιστική κουλτούρα. Οι κρατικές οντότητες είχαν διαφορετικό τύπο πολιτικής οργάνωσης, καθόσον υπήρχαν βασίλεια αλλά και δημοκρατίες. Οι ηγεμόνες τους αν και θεωρούσαν θεμιτή την επιβολή επικυριαρχίας στους λοιπούς δρώντες, θωρούσαν αθέμιτη την διατάραξη των εθίμων και των νόμων των υποτελών κοινοτήτων. Η επαφή με την περσική αυτοκρατορία και αργότερα με τη μακεδονική εισήγαγαν στις ινδουιστικές κρατικές οντότητες μια νέα αντίληψη περί αυτοκρατορίας, όπου πληθυσμοί και εμπόριο θα διακινούνταν ελεύθερα μέσα από τις αχανείς οδικές αρτηρίες. Αυτή η νέα αντίληψη έδωσε την ώθηση στον Σάντρα Γκούπτα να εγκαθιδρύσει το δικό του ηγεμονικό σύστημα στην Ινδία, στα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Υπό τις διδαχές του Καουτίγια, ο

Ινδός ηγεμόνας θεωρούσε τα γειτονικά κράτη ως εν δυνάμει εχθρικά ενώ τους γείτονες των γειτόνων ως εν δυνάμει συμμάχους, ακολουθώντας τον κανόνα «ο εχθρός του εχθρού είναι φίλος». Ο Σάντρα Γκούπτα εγκαθίδρυσε αυτοκρατορικό σύστημα στη βόρεια Ινδία και επεκτάθηκε στην περσική Ινδία του Σελεύκου εξασφαλίζοντας την σταθερότητα στο μεγαλύτερο μέρος της ινδικής υποηπείρου και δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες για την άνθηση του εμπορίου στην ξηρά και στη θάλασσα. Το αυτοκρατορικό σύστημα διατηρήθηκε μέχρι το θάνατο του εγγονού του Ασόκα το 231 π.Χ. Εν συνεχεία όμως η αυτοκρατορία υπέκυψε στις εσωτερικές διασπαστικές πιέσεις και με τον κατακερματισμό της οι επιμέρους οντότητες ανέκτησαν την ανεξαρτησία τους. Έτσι το ινδικό σύστημα πέρασε εκ νέου στο φάσμα των πολλαπλών ανεξαρτησιών (Watson, 2006, σ.147-160).

Στην Κίνα η εξέλιξη του συστήματος κρατών έλαβε χώρα σε περιβάλλον απομόνωσης. Και εδώ οι Κινέζοι θεωρούσαν τους λοιπούς λαούς ως βάρβαρους, με την έννοια της πολιτιστικής κατωτερότητας. Η κοιτίδα του κινεζικού πολιτισμού ήταν η κοιλάδα του Κίτρινου Ποταμού και επεκτάθηκαν προς την κοιλάδα του Γιανγκ-Τσε. Αρχικά υπήρχε ένα ενιαίο βασίλειο το οποίο χαρακτηριζόταν από μία επικυρίαρχη σε φέουδα εξουσία, του οποίου οι βασιλείς της κυβερνούσαν δια μέσου της ουράνιας εντολής. Η λεηλασία της πρωτεύουσας της δυναστείας των Τσούου οδήγησε στη διάσπαση του ενιαίου βασιλείου, και στην δημιουργία ενός συστήματος ανεξάρτητων βασιλείων από το 770 π.Χ. έως το 221 π.Χ. Οι Τσούου διατήρησαν μόνο κα' όνομα την εξουσία η οποία στην πράξη πέρασε στους φεουδάρχες, οι οποίοι πλέον ελεύθερα πλέον διεξήγαγαν πολέμους και σύναπταν συμμαχίες και συνθήκες. Όλα τα κράτη που είχαν τις παραπάνω δυνατότητες ανεξάρτητης δράσης, συμπεριλαμβανομένου και των «βαρβαρικών», αναγνωρίζονταν ως ίσα, ενώ τα υπόλοιπα κατείχαν μία κατώτερη θέση στο σύστημα. Τα κεντρικά κράτη τα οποία ήταν σχετικά μικρά τηρούσαν τις παραδοσιακές πρακτικές της δυναστείας των Τσούου και αναγνώριζαν την τυπική υπεροχή του εν λόγω βασιλιά, ενώ θεωρούσαν απαραίτητη τη ρύθμιση του πολέμου από εθιμικούς κανόνες για τον περιορισμό των απωλειών και ότι συμφωνούσαν εν πολλοίς ότι το αποτέλεσμα ενός πολέμου θα μπορούσε να ήταν ο περιορισμός της ανεξαρτησίας όχι όμως και η καταστροφή του αντίπαλου βασιλείου. Τα περιφερειακά κράτη από την άλλη επεκτάθηκαν προς όλες τις κατευθύνσεις, έγιναν ισχυρότερα και αν και ήταν δέκτες περιφρονητικής

συμπεριφοράς από τα κεντρικά κράτη, ανταπέδωσαν και αυτά με τη σειρά τους τη περιφρόνηση προ της παλαιά τάξη πραγμάτων. Ορισμένα ισχυρά κράτη επεδίωξαν την ηγεμονία στον κινεζικό χώρο, όμως τα υπόλοιπα κράτη του συστήματος συσπειρώνονταν αντιηγεμονικά. Ωστόσο η πρακτική εδώ διέφερε από τον ελληνικό χώρο καθώς τα μεσαία κράτη επέλεγαν συνήθως να βρίσκονται στη μεριά του νικητή, ενώ οι Έλληνες διάλεγαν τη συμμαχία με την αδύναμη πλευρά. Εν τέλει μέχρι το 221 π.Χ. οι Τσιν επικράτησαν σε όλη τη κινεζική επικράτεια μετά από δεκαετή περίπου αγώνα στον οποίο επιδίδονταν με μεγάλη σκληρότητα στην πλήρη καταστροφή των αντιπάλων. Η σκληρή όμως διακυβέρνηση των Τσιν έφερε την επανάσταση, χωρίς όμως να διαταραχθεί η ενοποιητική διαδικασία. Η επανάσταση απλώς έφερε τη δυναστεία των Χαν στην εξουσία, οι οποίοι συγχώνευσαν τη νομικίστικη και κομφουκιανική παράδοση, και έκτοτε για δύο χιλιετίες στην Κίνα επικράτησε ένα ενιαίο αυτοκρατορικό σύστημα με εναλλαγή δυναστειών (Watson, 2006, σ.161-175).

2.2 ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Η Ρώμη αρχικά ήταν πόλη κράτος στην κεντρική Ιταλία και ευρισκόμενο στην περιφέρεια του περσικού και του ελληνικού συστήματος. Σταδιακά όμως επέκτεινε την κυριαρχία της σε ολόκληρη την ιταλική χερσόνησο και εν τέλει στο σύνολο σχεδόν του ελληνιστικού συστήματος εγκαθιδρύοντας ένα αυτοκρατορικό σύστημα, το οποίο έγινε αποδεκτό εν πολλοίς από τις επί μέρους κοινότητες, οι οποίες αναγνώριζαν στον Ρωμαίο αυτοκράτορα την νόμιμη εξουσία. Η σύγχρονη αντίληψη για το κράτος, το διεθνές δίκαιο και την αυτοκρατορία οφείλονται σε σημαντικό βαθμό στα διδάγματα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η Ρώμη αρχικά αποτελούσε ένα δημοκρατικό καθεστώς στο οποίο το δίκαιο είχε σημαίνοντα ρόλο. Η Ρώμη επεξέτεινε σταθερά την εξουσία της σε ολόκληρη την ιταλική χερσόνησο θέτοντας υπό τον έλεγχό της τους Ετρούσκους και τις πόλεις στην Κεντρική και Νότια Ιταλία. Η ρωμαϊκή Σύγκλητος νωρίς αντιλήφθηκε τα οφέλη της μετριοπαθούς επιβολής της ρωμαϊκής τάξης, δικαιοσύνης καθώς και της απονομής της ρωμαϊκής υπηκοότητας έναντι της λαφυραγώγησης και της σκληρής επιβολής στους υποταγμένους πληθυσμούς. Όσο όμως ισχυρότερη γίνονταν η Ρώμη και όσο μακρύτερα έφταναν οι κατακτήσεις της τόσο πιο καταπιεστική γίνονταν η διακυβέρνησή της. Η επαφή της με τις ελληνικές πόλεις της Κάτω Ιταλίας αύξησε

την ελληνική πολιτιστική επιρροή. Η επέκταση στη Σικελία την έφερε αντιμέτωπη με ένα άλλο δημοκρατικό καθεστώς με διαφορετικές αξίες όμως, την Καρχηδόνα, η οποία ήταν μεγάλη ναυτική δύναμη. Γρήγορα όμως οι Ρωμαίοι ανέπτυξαν και εξέλιξαν το στόλο τους και τελικά επικράτησαν επί των Καρχηδονίων. Οι Συρακούσες ακολούθησαν αντιηγεμονική τακτική συμμαχώντας με τους Καρχηδόνιους αλλά αυτή η συσπείρωση απέτυχε και οι Συρακούσες καταστράφηκαν. Η αφοσίωση των Ιταλών υπηκόων της συνέτεινε στην ρωμαϊκή επικράτηση και κατέδειξε την επιτυχία της προαναφερόμενης πολιτικής της Συγκλήτου. Οι Ρωμαίοι αφού έγιναν κύριοι στη δυτική Μεσόγειο στράφηκαν στην ανατολική. Αρχικά δεν υπήρχε κάποιο σχέδιο επέκτασης, όμως οι εκκλήσεις ελληνικών πόλεων για παρέμβαση στις ενδοελληνικές έριδες και η αδυναμία των ελληνικών κρατών να συσπειρώσουν έναν αποτελεσματικό αντιηγεμονικό συνασπισμό, ώθησαν την Ρώμη στην τελική επικράτηση επί της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου. Οι νέες ρωμαϊκές κατακτήσεις διαιρέθηκαν σε επαρχίες με επικεφαλής Ρωμαίους, οι οποίες υφίσταντο «αδίστακτη εκμετάλλευση». Οι νέοι υποτελείς δεν γίνονταν πολίτες αλλά υποτελείς της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής εξουσίας. Η επέκταση σε τόσο μεγάλη επικράτεια κατέδειξε και την αδυναμία διοίκησης της από μία πόλη κράτος. Συνεπώς το δημοκρατικό πολίτευμα της Ρώμης μετασχηματίσθηκε σε αυτοκρατορία, παρόλο που ο Οκταβιανός Αύγουστος θα κάνει ένα συμβιβασμό με τους Συγκλητικούς, συγκεντρώνοντας την εκτελεστική εξουσία αλλά διατηρώντας τους συγκλητικούς τύπους. Σταδιακά η αυτοκρατορική εκτελεστική εξουσία ισχυροποιούταν ενώ παράλληλα αναπτυσσόταν και μία κεντρική γραφειοκρατία. Στην αχανή αυτοκρατορία επήλθε η τυποποίηση του δικαίου, του νομίσματος, των μέτρων και των σταθμών, ενώ το εμπόριο και η βιοτεχνική παραγωγή γνώρισαν ιδιαίτερη ακμή, καθόσον η πειρατεία στη μεσόγειο είχε πλέον εξαλειφθεί, η εκπαίδευση θεσμοποιήθηκε, ενώ το βιοτικό επίπεδο ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένο σε βαθμό που να είναι συγκρίσιμο με αυτό του 18^{ου} αιώνα. Οι κλυδωνισμοί όμως που επήλθαν τον 3^ο αιώνα, με την πολιτική αποσταθεροποίηση και τις γερμανικές εισβολές, ώθησαν τους υποτελείς στην αναζήτηση αποτελεσματικότερης εξουσίας. Συνεπώς η αυτοκρατορική εξουσία, όσο πιο απόλυτη και αποτελεσματική τόσο πιο νομιμοποιημένη θεωρούταν στους τρομοκρατημένους από την αστάθεια πληθυσμούς. Οι δημοκρατικοί τύποι της Συγκλήτου θεωρήθηκαν παρωχημένοι πλέον. Επιπρόσθετα η αστάθεια και η

αδυναμία αποτροπής των γερμανικών εισβολών στο δυτικό μέρος της αυτοκρατορίας, ώθησε τους αυτοκράτορες να μετατοπίσουν το κέντρο εξουσίας στην Ανατολή, η οποία ήταν αρκετά πλούσια και με σταθερές δομές σε σύγκριση με το δυτικό τμήμα (Watson, 2006, σ.177-198).

2.3 BYZANTIO ΚΑΙ ΙΣΛΑΜ

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία στην χιλιόχρονη ιστορία της, γνώρισε περιόδους επέκταση αλλά και συρρίκνωσης μέχρι την οριστική κατάληψη από τους Οθωμανούς. Η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία τηρούσε ως επί το πλείστον αμυντική στάση, υπερασπιζόμενη την επικράτεια της από πολλαπλούς εχθρούς ο απειλητικότερος των οποίων ήταν το Ισλάμ. Αν και οι βυζαντινοί αυτοκράτορες είχαν επίγνωση της δυσχερούς θέσης της αυτοκρατορίας και θεωρούσαν το κράτος τους σαν τα υπόλοιπα και ίσως όχι το ισχυρότερο, παρόλα αυτά πίστευαν ότι η αυτοκρατορία έπρεπε να εκτείνεται στο σύνολο του τότε γνωστού κόσμου, την οικουμένη. Ο αυτοκράτορας ήταν ο μόνος νόμιμος ηγεμόνας επί της Γης. Των υπολοίπων η εξουσία νομιμοποιούνταν μόνο με την μεταβίβαση της εξουσίας από τον αυτοκράτορα. Οι βυζαντινοί ιθύνοντες είχαν ιμπεριαλιστικές αντιλήψεις καθώς και ιεραποστολικές πεπεισμένοι ως ήταν για την ανωτερότητα του πολιτισμού τους (Watson, 2006, σ.198-199).

Το αυτοκρατορικό σύστημα του Βυζαντίου αποτελούνταν από ένα ζωτικής σημασίας ελληνόφωνο ορθόδοξο κέντρο, κάτω από την άμεση φεουδαρχική διοίκηση της Κωνσταντινούπολης και από μία μεταβλητή περιφέρεια η οποία χαρακτηριζόταν από μειωμένη βυζαντινή επιρροή ή έλεγχο. Η περιοχή υπό αυτοκρατορική κυριαρχία ήταν πολυφυλετική και πολυγλωσσική, υπό την ενοποιητική δύναμη του αυτοκράτορα και της θρησκείας και είχε μεταβλητή έκταση περιλαμβάνοντας κατά καιρούς περιοχές όπως η Συρία, ο Καύκασος, η Νότια Ιταλία και οι παραδουνάβιες περιοχές. Η αδυναμία του Βυζαντίου ώθησε τους ιθύνοντες να επιτρέπουν στους λαούς να διατηρήσουν τα ήθη και έθιμά τους, δίνοντας προτεραιότητα στην αφοσίωση και όχι στην ομοιομορφία. Πλέον της αφοσίωσης στόχος της βυζαντινής πολιτικής ήταν η εγκαθίδρυση κοινής πίστης και εντέλει να πειστούν οι υποτελείς να υιοθετήσουν τα έθιμα, τη γλώσσα και τον πολιτισμό του Βυζαντίου γινόμενοι κοινωνοί της οικουμένης. Πέρα από τις

περιοχές όπου ασκούσαν η βυζαντινή κυριαρχία υπήρχαν λαοί των οποίων την υποταγή ή τη συμμαχία επεδίωκαν οι Βυζαντινοί (Watson, 2006, σ.201-202).

Το Ισλάμ εξαπλώθηκε ταχύτατα τον 7^ο και 8^ο αιώνα μ.Χ., καλύπτοντας τα εδάφη της Συρίας και της Μεσοποταμίας, εν συνεχεία της Περσίας και της Βόρειας Αφρικής, της Ισπανίας και των νησιών της Μεσογείου φθάνοντας μέχρι τον Λίγηρα. Αυτή η ταχύτερη εξάπλωση οφείλεται στη θρησκευτική και πολιτική εμβέλεια της προσωπικότητας του Μωάμεθ καθώς και στο γεγονός ότι στα εδάφη αυτά και ότι στις περιοχές αυτές κατοικούσαν ως επί το πλείστον πληθυσμοί με σημιτική παράδοση. Οι Άραβες κατέλαβαν ενίοτε και χωρίς αντίσταση τις πλουσιότερες περιοχές της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και ανέπτυξαν με την ανοχή ή υποστήριξη των εξισλαμισμένων πληθυσμών μια μεικτή κουλτούρα και ένα σύστημα διακυβέρνησης που κάλυψε ολόκληρο σχεδόν τον κόσμο και που χαρακτηριζόταν από ανεκτικότητα για τα μέτρα της εποχής του, η οποία αντιδιαστέλλονταν με την χριστιανική ομοιομορφία. Αυτό οφείλεται στο ότι οι Άραβες που κατέλαβαν ξάφνου μία αχανή περιοχή χρειάζονταν πλέον προσήλυτους, αλλά καθόσον ο προσηλυτισμός με την βία δεν είναι προσηλυτισμός, οι μουσουλμάνοι αντιμετώπιζαν τους χριστιανούς και εβραίους ως υποτελείς λαούς με την υποχρέωση να πληρώνουν φόρους παραμένοντας όμως οργανωμένοι σε αυτόνομες κοινότητες διατηρώντας τη θρησκεία. Ο κόσμος στο Ισλάμ χωριζόταν σε δύο περιοχές, το Νταρ αλ Ισλάμ και το Νταρ αλ Χαρπ, δηλαδή την περιοχή της ειρήνης που επικρατούσε ο νόμος του Ισλάμ και την περιοχή του πολέμου, όπου βρίσκονταν οι άπιστοι. Ο πόλεμος μεταξύ του Οίκου του Ισλάμ και του Οίκου του Πολέμου, ο πόλεμος ήταν όχι μόνο αναμενόμενος αλλά και επιθυμητός. Αυτό όμως δεν συνάδει με την μετέπειτα πρακτική καθώς ο οίκος του Ισλάμ δεν αποτελούνταν πλέον από την ομοιογενή ισλαμική ούμμα αλλά είχε διασπαστεί σε μικρότερα κράτη που ενίοτε έρχονταν σε σύγκρουση. Από την άλλη οι ισλαμικοί ηγέτες επιτρεπόταν να συνάπτουν συνθήκες με άπιστους ηγεμόνες όταν λόγοι σκοπιμότητας το επέβαλλαν (Watson, 2006, σ.208-210).

2.4 ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Η περίοδος μέχρι το 1000 μ.Χ. ήταν μια παραχώδης εποχή για την Δυτική Ευρώπη. Η περιοχή δεχόταν συνεχείς εισβολές από τους Σαρακηνούς και Μαυριτανούς στα Νότια, από τους Σκανδιναβούς στο Βορρά και από τους Ούνους

στην Ανατολή. Το εμπόριο και οι επικοινωνίες συρρικνώθηκαν το ίδιο και το βιοτικό επίπεδο, παρότι οι τοπικοί λατινικοί πληθυσμοί κατόρθωσαν να διατηρήσουν μέρος του ρωμαϊκού πολιτισμού. Ο Καρλομάγνος κατόρθωσε προσωρινά περί το 800 να ιδρύσει μια αυτοκρατορία στη Κεντρική και Δυτική Ευρώπη και στα μάτια πολλών Ευρωπαίων να «αποκαταστήσει» την παλαιά ρωμαϊκή. Γρήγορα διασπάστηκε όμως και το δυτικό τρίτο μετασχηματίστηκε σταδιακά στη Γαλλία ενώ το κεντρικό και ανατολικό τρίτο συγκρότησαν την «Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία». Οι πληθυσμοί εν πολλοίς υιοθέτησαν τις διάφορες παραλλαγές της λατινικής γλώσσας ενώ η καθολική Εκκλησία αποτέλεσε το φορέα οργάνωσης και εκπροσώπησης του πληθυσμού με τους Γερμανούς ηγεμόνες των νεοϊδρυθέντων βασιλείων. Με τη ρωμαϊκή εκκλησία επιβίωσε το αίσθημα της ρωμαϊκής οικουμενικότητας και αλληλεγγύης στη Ρωμαιοκαθολική Χριστιανοσύνη. Την περίοδο εκείνη η διακυβέρνηση του πληθυσμού ασκούσαν τόσο από την αριστοκρατία όσο και από την εκκλησία. Επρόκειτο για μια διπλή εξουσία, παρομοιαζόμενη με τον «ήλιο και τη σελήνη», στην οποία κάθε πλευρά αναλάμβανε το ρόλο της. Η εκκλησία ήταν υπεύθυνη για την ιατρική περίθαλψη, την εκπαίδευση, τις φιλανθρωπικές δραστηριότητες και βεβαίως τη θρησκεία. Αν και η Εκκλησία ήταν οικουμενική, η πολιτική εξουσία ήταν διασπασμένη σε φέουδα (Watson, 2006, σ.250-253). Προς το τέλος του Μεσαίωνα στη Δυτική Ευρώπη οι βασιλιάδες ήταν ακόμη αδύναμοι και εν πολλοίς βασίζονταν στην προαίρεση των φεουδαρχών, αλλά σταδιακά άρχισαν να μετασχηματίζουν την κατ' όνομα εξουσία σε ένα πιο αποτελεσματικό μόρφωμα (Watson, 2006, σ.257). Παράλληλα η λατινική χριστιανοσύνη άρχισε να επεκτείνεται προς τα εναπομείναντα ειδωλολατρικά εδάφη της ευρωπαϊκής ηπείρου, αλλά και τα ισλαμικά στο Νότο. Μέχρι το 1000 στο σύστημα ενσωματώθηκαν η Πολωνία και η Ουγγαρία, ενώ παράλληλα ακολούθησαν η περιοχή της Βαλτικής. Στο Νότο σταδιακά η χριστιανοσύνη «αντεπιτίθεται» εναντίον του ισλαμικού κόσμου και σταδιακά φέρνει στους κόλπους της την Ιβηρική χερσόνησο, την Σικελία ακόμη και τους Αγίους Τόπους. Η «αποικιακή» επέκταση στους Αγίους Τόπους οδήγησε στην άνθηση του εμπορίου μεταξύ της Δυτικής Ευρώπης και της λεκάνης της Ανατολικής Μεσογείου και συνέβαλε στο πλουτισμό ιδιαίτερος των ιταλικών πόλεων – κρατών (Watson, 2006, σ.268-270).

2.5 ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Την περίοδο της Αναγέννησης στην Ευρώπη συνέβησαν κοσμοϊστορικά γεγονότα. Ο Κολόμβος το 1492 ανακαλύπτει την Αμερική, ενώ ο Βάσκο ντε Γκάμα το 1498 κάνει τον περίπλου της Αφρικής και φθάνει στην Ινδία παρακάμπτοντας τη Μεσόγειο. Αυτό μετατοπίζει τις εμπορικές οδούς εν πολλοίς προς τη Δύση και τον Νότο και το Λεβάντε χάνει πολύ από την οικονομική και στρατηγική σημασία του. Παράλληλα στην Ανατολή οι Οθωμανοί κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη το 1453 θέτοντας τέλος στην παρακμάζουσα βυζαντινή αυτοκρατορία, προκαλώντας κύμα φυγής Ελλήνων λογίων προς την Ιταλία η οποία γνωρίζει μεγάλη οικονομική άνθηση ο Κολόμβος. Λίγο νωρίτερα για 100 χρόνια οι Γαλλία και η Αγγλία αναλώνονταν σε έναν ατελέσφορο πόλεμο ενώ ο πάπας βρίσκει την ευκαιρία για να επανακάμψει στη Ρώμη το 1420 ύστερα από πολυετή «γαλλική ομηρία» στην Αβινιόν. Ο Εκατονταετής Πόλεμος δίνει την ευκαιρία στα ιταλικά κράτη να επανακτήσουν την αυτονομία τους αν και η ανακάλυψη του Νέου Κόσμου εξέτρεψε το εμπόριο προς νέες θαλάσσιες οδούς πλήττοντας τα συμφέροντα των ναυτικών ιταλικών δυνάμεων. Η ιταλική άνθηση θα λήξει βίαια το 1527 όταν οι Αψβούργοι θα καταλάβουν τη Ρώμη, εγκαθιδρύοντας την αψβουργική και γαλλική επιρροή στην ιταλική χερσόνησο μέχρι τον 19^ο αιώνα. Οι Οθωμανοί σταδιακά θα κυριαρχήσουν στην ανατολική και νότια Μεσόγειο (Watson, 2006, σ.273-274).

Η ιταλική χερσόνησος εκείνη την περίοδο απαρτιζόταν από πόλεις και ηγεμονίες διαφόρων μεγεθών. Υπήρχαν πέντε κύριες δυνάμεις, ήτοι το Βασίλειο της Νάπολης στην νότια Ιταλία, η Ρώμη με επικεφαλής τους πάπες και η εμπορική πόλη της Φλωρεντίας στο κέντρο και το Μιλάνο και η ναυτική δύναμη της Βενετίας στη βόρεια Ιταλία. Όλες τις δυνάμεις της περιοχής τις απασχολούσε ιδιαίτερα το ζήτημα της ισορροπίας της ισχύος και επαγρυπνούσαν για την αποτροπή της εκμετάλλευσης ευκαιριών από κάποια ηγεμονική δύναμη οι οποίες θα συνέτειναν στην ανατροπή της ισχύος. Έτσι π.χ. οι Φλωρεντινοί θα αρνηθούν να συνδράμουν το Μιλάνο στην αντιμετώπιση της αυξανόμενης βενετικής απειλής καθόσον η ήττα της Βενετίας θα ισχυροποιούσε κατά πολύ το Μιλάνο, τους Πάπες και την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, πράγμα ενάντιο στα φλωρεντινά συμφέροντα. Στην Ιταλία της Αναγέννησης αναγνωρίστηκε συνειδητά η έννοια και η σημασία της ισορροπίας ισχύος. Τα ιταλικά κράτη όπως και τα αρχαιοελληνικά ήταν και αυτά

δεσμευμένα στον αντιηγεμονισμό. Δεν μπόρεσαν όμως να κρατήσουν για πολύ την αυτονομία τους λόγω επανεισδοχής στην ιταλική χερσόνησο της γαλλοαυστριακής επέμβασης (Watson, 2006, σ.277,287).

Πέρα από την ιταλική χερσόνησο, η δυτική Ευρώπη αποτελούνταν από ανεξάρτητα βασίλεια και διάφορα δουκάτα. Εν πολλοίς οι βασιλιάδες ασκούσαν ακόμη κατ' όνομα την εξουσία με την πραγματική να βρίσκεται ακόμη συγκεντρωμένη στους υποτελείς φεουδάρχες. Αυτή η κατάσταση όμως σταδιακά ανατρεπόταν από μία σταδιακή συγκέντρωση εξουσιών στο πρόσωπο του μονάρχη. Ανατολικότερα από τη Βόρεια Θάλασσα και τη Βαλτική μέχρι τη Σικελία υφίσταται η διπλή εξουσία του πάπα και του αυτοκράτορα οι οποίοι αποτελούσαν εκπροσώπους αντίπαλων συμμαχιών. Κάτω όμως από αυτή τη διαρχία τα επί μέρους κρατίδια της Ιταλίας, της Γερμανίας και των Κάτω Χωρών αποκτούσαν αυξανόμενη τοπική δύναμη, αλλά λιγότερο νομιμοποιημένη από τα δυτικά βασίλεια. Οι βασιλιάδες της Δύσης γρήγορα αντιλήφθηκαν τα οφέλη της κεντρικής εξουσίας, αν και όχι νομιμοποιημένης, που ασκούσαν τα ιταλικά κρατίδια και επιδόθηκαν σε ένα αγώνα με τους υποτελείς αριστοκράτες για τη συγκέντρωση της εξουσίας και την αποτελεσματική άσκησή της από τον ίδιο τον μονάρχη. Η πρώτη δύναμη που θα το επιχειρήσει είναι η Γαλλία με τον Λουδοβίκο ΙΑ΄ το 1461 και ακολουθεί η Ισπανία και η Αγγλία, οι οποίες εγκαθίδρυσαν ισχυρές μοναρχίες. Το εγχείρημα δεν θα είναι επιτυχές στην περίπτωση της Βουργουνδίας και των Κάτω Χωρών. Στην Κεντρική Ευρώπη και την Ιταλία δεν υπήρχαν ανεξάρτητα κράτη. Το Βασίλειο της Νάπολης ήταν υπό τον έλεγχο ξένης δυναστείας, τα βασίλεια της Βοημίας και της Ουγγαρίας περιήλθαν στον έλεγχο των Αψβούργων ενώ ο Γερμανός αυτοκράτορας δεν είχε εδαφική επικράτεια από όπου μπορούσε να αντλήσει την ισχύ του, πέρα από την δικιά του. Οι Γερμανοί ηγεμόνες προσπάθησαν χωρίς επιτυχία να ασκήσουν συγκεντρωτική ισχύ, ενώ ο ίδιος ο Μαξιμιλιανός των Αψβούργων εγκατέλειψε τη προσπάθεια δημιουργίας γερμανικού βασιλείου υπό τον τίτλο του Γερμανού αυτοκράτορα και επιδόθηκε σε ατομικά εγχειρήματα επέκτασης της ηγεμονίας του. Η αδυναμία αυτή δημιουργίας γερμανικού βασιλείου άφησε τη Γαλλία ως την ισχυρότερη δύναμη στην Ευρώπη. Παρόλα αυτά οι εσωτερικές αδυναμίες των βασιλείων δεν επέτρεπαν ακόμα την ανάληψη σοβαρού ηγεμονικού εγχειρήματος και το ευρωπαϊκό σύστημα κείτεται στο φάσμα των πολλαπλών ανεξαρτησιών (Watson, 2006, σ.291-299).

2.6 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΚΕΣ ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ

Η θρησκευτική Μεταρρύθμιση του 16^{ου} αιώνα ενθάρρυνε τις ζυμώσεις που ωθούσαν στην καθετοποίηση της χριστιανικής κοινωνίας και στην αποκρυστάλλωση της πολιτικής κυριαρχίας των βασιλέων στην εδαφική επικράτειά τους. Η ακολουθούμενη Αντιμεταρρύθμιση δεν μπόρεσε να αναστρέψει την προαναφερόμενη τάση, ενώ υπήρχε η τάση αποδοχής των αποσχιστικών θρησκευτικών τάσεων με συμβιβαστικές συμφωνίες όπως η Συνθήκη του Άουγκσμπουργκ που εγκαινίασε την αρχή *cujus regio ejus religio* (του ηγεμόνα το θρήσκευμα) και ώθησε σε μαζική μεταφορά πληθυσμών σε καθολικές και προτεσταντικές περιοχές. Η θρησκευτική αναταραχή και ο συνακόλουθος διαχωρισμός καθολικών και προτεσταντικών πληθυσμών διευκόλυne τη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια των βασιλέων, ενώ έθεσε το δίλημμα της συστράτευσης με τους ισχυρούς Αψβούργους οι οποίοι δεσμευτήκαν υπέρ της Αντιμεταρρύθμισης ή εναντίον τους. Η αψβουργική ισχύς αυξήθηκε μέσα από δυναστικούς γάμους οι οποίοι είχαν αντιηγεμονική χροιά εναντίον προηγούμενης ηγεμονικής προσπάθειας της Γαλλίας. Συνεπώς στα χέρια των Αψβούργων και συγκεκριμένα του Καρόλου Ε΄ πέρασε ο έλεγχος της Ισπανίας, των Κάτω Χωρών, μεγάλου μέρους της Ιταλίας και της Αμερικής, μεγάλων παραδουνάβιων εδαφών η θέση του αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Επιπρόσθετα ο φόβος των θρησκευτικών αναταραχών και της τουρκικής επέκτασης ώθησε τους πληθυσμούς να αποδεχτούν μία κραταιά κεντρική εξουσία. Ο Κάρολος Ε΄ είχε ως σκοπό την συνένωση της Χριστιανοσύνης υπό το καθολικό λάβαρο και την αντιμετώπιση του Ισλάμ. Παρόλη τη μετριοπαθή προώθηση των ηγεμονικών του στόχων αναπόφευκτα προκάλεσε μια χαλαρή αντιηγεμονική συσπείρωση με πρωτεργάτη τη Γαλλία, η οποία συμμάχησε με τους Οθωμανούς, τα σκανδιναβικά κράτη, τις κάτω Χώρες και τους προτεστάντες Γερμανούς. Οι αψβουργικές ηγεμονικές προσπάθειες αν και δεν συνάντησαν συντονισμένη προσπάθεια αποτροπής, ατόνησαν καθόσον δεν μπόρεσαν να σηκώσουν το βάρος των θρησκευτικών μεταρρυθμιστικών αναταραχών, της στρατιωτικής σύγκρουσης με τους Οθωμανούς και τους Γάλλους και την αντίδραση των μικρότερων ηγεμονιών και συνεπώς το σύστημα εξακολουθούσε να βρίσκεται στο φάσμα των πολλαπλών ανεξαρτησιών και δεν μετατοπίστηκε στην επικυριαρχία (Watson, 2006, σ.303-322).

Το ηγεμονικό εγχείρημα των Αψβούργων οδήγησε σε αντιηγεμονικό συνασπισμό και στον Τριακονταετή Πόλεμο του 1618-1848. Ηγέτιδα του συνασπισμού ήταν η Γαλλία η οποία με πρωτεργάτη το Ρισελιέ επικεντρώθηκε καταρχάς στην εσωτερική αναδιάρθρωση της εξουσίας με τη δημιουργία ενός ισχυρού συγκεντρωτικού κράτους και εν συνεχεία στην αποτροπή της αψβουργικής ηγεμονικής απειλής. Προς τούτο στο εσωτερικό εστίασε στην εξάλειψη των στασιαστικών στοιχείων που εμπόδιζαν τον μονάρχη να ασκήσει απόλυτη εξουσία, ενώ στο εξωτερικό ενθάρρυνε τα στασιαστικά στοιχεία στην αψβουργική επικράτεια ενώ οικοδόμησε μία αντιαψβουργική συσπείρωση ακολουθώντας μια πολιτική συμφερόντων και όχι αρχών σε αντίθεση με τους Αψβούργους ιθύνοντες. Τη σύρραξη έθεσε τέλος η Συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648, η οποία εγκαθίδρυσε μια κοινωνία ανεξάρτητων και κυρίαρχων κρατών. Παρόλα αυτά δεν εγκαθιδρύθηκε μια ισορροπία ισχύος η οποία θα υποβοηθούσε τη τήρηση της Συμφωνίας και τη λειτουργία μη ηγεμονικών κανόνων και θεσμών (Watson, 2006, σ.303-322).

Η ήττα των Αψβούργων στο Τριακονταετή Πόλεμο και η επακόλουθη γαλλική νίκη επί των Ισπανών δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες για να αναλάβει ο Λουδοβίκος ΙΔ΄ της Γαλλίας το επόμενο ηγεμονικό εγχείρημα. Ο Λουδοβίκος ΙΔ΄ ήθελε να αντικαταστήσει τον αυστροϊσπανικό ηγεμονικό άξονα με ένα γαλλοϊσπανικό με την προώθηση του εγγονού του στο θρόνο της Ισπανίας. Προσπάθησε να αποκτήσει το τίτλο της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας αλλά εν τέλει ένας ηγεμόνας πελάτης του έλαβε αυτό τον τίτλο μετά από συμβιβασμό. Παράλληλα επιδίωξε να επεκτείνει την γαλλική επικράτεια μέχρι τον Ρήνο και τις Κάτω Χώρες, ενώ με οικονομικές ενισχύσεις είχε τη δυνατότητα να ασκεί ηγεμονία σε όλη την Χριστιανοσύνη. Το ηγεμονικό πλαίσιο συμπλήρωναν οι εξάδελφοί του που είχαν αναρρηθεί στον αγγλικό και σκωτικό θρόνο καθώς και οι σύμμαχοι της Γαλλίας στη Βαλτική, ήτοι η Σουηδία και η Πολωνία Λιθουανία. Όμως ο Γάλλος βασιλιάς ήταν και ο κληρονόμος της Βεσφαλίας και ως εκ τούτου επιχείρησε να κινηθεί εντός του πλαισίου της Συνθήκης για την προώθηση της ηγεμονικής τάξης πραγμάτων και προκειμένου να πείσει τους λοιπούς δρώντες να ενεργήσουν σύμφωνα με την δική του βούληση. Σε αυτό το περιβάλλον προωθήθηκαν οι γαλλικές ιδέες και πρακτικές καθώς και η γαλλική γλώσσα. Όμως η αντιηγεμονική δέσμευση των ευρωπαϊκών δυνάμεων, ώθησε εκ νέου στη δημιουργία ενός

αντιηγεμονικού συνασπισμού με πρωτεργάτες την Αγγλία και την Ολλανδία, οι οποίες οδήγησαν σε συμφιλίωση τους Οθωμανούς και τους Αψβούργους προκειμένου να προσανατολίσουν την ισχύ των τελευταίων εναντίον των Γάλλων. Εντέλει μετά από μια καταστροφική σύρραξη η γαλλική ισχύς συρρικνώθηκε αν και ο Λουδοβίκος επέτυχε να εξασφαλίσει τον ισπανικό θρόνο για τον εγγονό του. Ο πόλεμος δεν συνεχίστηκε μέχρι τελικής επικράτησης των συνασπισμού καθόσον η Μεγάλη Βρετανία είχε δεσμευθεί υπέρ της αρχής της διατήρησης της ισορροπίας ισχύος με την Ευρώπη απαλλαγμένη από την ηγεμονία. Ενώ η Γαλλία αποτέλεσε το στρατηγικό και πολιτικό ευρωπαϊκό κέντρο, η Αγγλία και η Ολλανδία αποτέλεσαν το επιστημονικό, τεχνικό, βιομηχανικό και ναυτικό κέντρο. Εκείνη την εποχή οι ευρωπαϊκές ναυτικές δυνάμεις επιδόθηκαν σε υπερπόντια και αποικιακά εγχειρήματα. Οι Ολλανδοί δεσμευμένοι στον αντιηγεμονισμό προώθησαν στον Ινδικό Ωκεανό αντιμονοπωλιακές αρχές καθώς και αυτές της ελεύθερης πρόσβασης και ναυσιπλοΐας, οι οποίες υιοθετήθηκαν από τις διάδοχες ναυτικές κυρίαρχες δυνάμεις της Αγγλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών (Watson, 2006, σ.338-343).

Η Συνθήκη της Ουτρέχτης το 1715 επικύρωσε την αντιηγεμονική δέσμευση των ευρωπαϊκών κρατών. Τα διαδοχικά ηγεμονικά εγχειρήματα των Αψβούργων και της Γαλλίας ώθησαν τους Άγγλους και τους Ολλανδούς στην υιοθέτηση πολιτικών συνεχούς μεταβλητής κατάστασης ισορροπίας στην οποία τα κράτη θα είχαν συγκεκριμένο ρόλο. Το σύστημα μετά την Ουτρέχτη έγινε πολύ λιγότερο διπολικό και μη ηγεμονικό κατά τον Γουότσον, ενώ η ισορροπία ισχύος περιστρεφόταν γύρω από πέντε μεγάλες δυνάμεις, ήτοι την Γαλλία, τη Μεγάλη Βρετανία, την Αυστρία, την Πρωσία και τη Ρωσία. Η οθωμανική αυτοκρατορία αποτελούσε σημαντική δύναμη στην ανατολική περιφέρεια της Ευρώπης, χωρίς όμως να μετέχει στους ευρωπαϊκούς κανόνες και θεσμούς, ενώ την πολυμερή ισορροπία συμπλήρωναν οι δευτερεύουσες δυνάμεις της Ισπανίας, των κάτω Χωρών και της Σουηδίας εξαντλημένες πλέον από τους προηγούμενους πολέμους καθώς και η Δανία, η Βαυαρία, η Σαξονία και η Πολωνία. Η Βρετανική πολιτική θα επικεντρωθεί στην αντιμετώπιση της γαλλικής ισχύος. Η ευρωπαϊκή κοινωνία ανέπτυξε τέσσερις σημαντικούς θεσμούς για τη διαχείριση των σχέσεων μεταξύ των μελών της, ήτοι το διεθνές δίκαιο, η νομιμοποίηση, ο διπλωματικός διάλογος και ο περιορισμένος πόλεμος (Watson, 2006, σ.351-365).

2.7 Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΠΕΚΤΑΣΗ

Οι ηγεμόνες της Δυτικής Ευρώπης εκτιμούσαν ότι ο υπόλοιπος κόσμος αποτελούταν από δύο διαφορετικές μορφές κοινοτήτων. Προς τα Ανατολικά υπήρχαν οι προηγμένοι πολιτισμοί της Ασίας ενώ από την άλλη πλευρά υπήρχαν οι πρωτόγονοι πολιτισμοί της Αμερικής και της Αφρικής. Όσον αφορά στην Ασία και την Μεσογειακή Αφρική ο κόσμος ήταν σταθερά ισλαμικός και επεκτεινόταν προς τρεις κατευθύνσεις, δηλαδή προς την ινδουιστική Ινδία και τον Ειρηνικό, προς τα Βαλκάνια και βορειότερα και προς τις ρωσικές στέπες. Ανατολικότερα βρισκόταν το κινεζικό αυτοκρατορικό σύστημα και η Ιαπωνία. Οι Οθωμανοί παράλληλα την εμπλοκή τους με το ευρωπαϊκό σύστημα δεν αποτέλεσαν μέρη της διεθνούς ευρωπαϊκής κοινωνίας μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ενώ οι σχέσεις τους με τα ευρωπαϊκά κράτη διεξάγονταν μέσω διομολογήσεων. Η αρχική επέκταση προς την αμερικανική ήπειρο είχε αυτοκρατορικά χαρακτηριστικά. Τα εδάφη του Νέου Κόσμου διαμοιράστηκαν ανάμεσα στην Ισπανία και την Πορτογαλία, αποσοβώντας τη σύγκρουση μεταξύ των δύο δυνάμεων αλλά αγνοώντας την βούληση των τοπικών πληθυσμών. Οι αυτοκρατορίες των Αζτέκων και Ίνκα που βρέθηκαν στο διάβα τους τις κατέστρεψαν όπως έπραξαν με το εμιράτο της Γρανάδας. Στην αμερικανική επικράτεια οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι εγκαθίδρυσαν αποικιακά κράτη. Οι Ολλανδοί που ήταν ανερχόμενη εμπορική δύναμη παράκαμψαν τις ισπανικές θέσεις στην Αμερική και Αφρική και επέλεξαν τη σύγκρουση με τους Πορτογάλους στις θαλάσσιες οδούς, ενώ οι Γάλλοι και οι Άγγλοι αφήφισαν και αυτοί στη Βόρεια Αμερική και Καραϊβική τις ισπανοπορτογαλικές διευθετήσεις της συμφωνίας της Τορδεσίγιας. Στην Ινδία υπήρχε ανταγωνισμός των γαλλικών και αγγλικών εταιρειών για τον εμπορικό έλεγχο της περιοχής, ενώ οι Πορτογάλοι σταδιακά εκτοπίζονταν. Τον 17^ο αιώνα στην Ινδία εγκαθιδρύθηκε μουσουλμανική μογγολική αυτοκρατορία εγκαθιστώντας ένα επικυρίαρχο σύστημα στην υποήπειρο αλλά το 18^ο αιώνα εξασθένησε και διασπάστηκε σε μικρότερες ηγεμονίες, τις έριδες των οποίων εκμεταλλεύονταν οι Γάλλοι και οι Βρετανοί. Εν τέλει πιο αποτελεσματικοί αποδείχθηκαν οι Βρετανοί οι οποίοι μετά τον Επταετή Πόλεμο εκτόπισαν τους Γάλλους από την ινδική υποήπειρο. Στο Βορρά οι Ρώσοι επεκτείνουν την επικράτεια τους στη Σιβηρία δημιουργώντας μια αχανή αυτοκρατορία, ενώ συνέχισαν χωρίς αντίσταση μέχρι να φτάσουν στις παρυφές του κινεζικού αυτοκρατορικού συστήματος με το οποίο

ήρθαν σε συνεννόηση το 1689 διαμοιράζοντας σφαίρες επιρροής (Watson, 2006, σ.377-398).

2.8 Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Το ευρωπαϊκό σύστημα κρατών διακρίνονταν από αντιηγεμονισμό. Παρόλα αυτά οι ευρωπαίοι δρώντες διακρίνοντας τα οφέλη τη ηγεμονίας προσπάθησαν κατά καιρούς να αναλάβουν ηγεμονικό ρόλο εγείροντας αντιηγεμονικούς συνασπισμούς οι οποίοι με τη σειρά τους έφερναν το ισχυρότερο κράτος της συμμαχίας σε ηγεμονική θέση. Οι διευθετήσεις της Ουτρέχτης κράτησαν εν πολλοίς για 75 χρόνια. Έκτοτε η Γαλλική Επανάσταση απελευθέρωσε νέες δυνάμεις και φιλοδοξίες στη Γαλλία από τις οποίες επωφελήθηκε ο νέος αρχηγός του γαλλικού κράτους, ο Ναπολέοντας. Ο Βοναπάρτης με την αυτοκρατορία του μετατόπισε το «εκκρεμές» μακρύτερα προς το αυτοκρατορικό φάσμα. Προκάλεσε κοσμογονικές αλλαγές στο σύστημα στις εξωτερικές σχέσεις και στη κοινωνική δομή των κοινοτήτων και αν και διήρκεσε λίγο, οι αλλαγές παρέμειναν επί μακρόν (Watson, 2006, σ.399-400).

Το ναπολεόντειο σύστημα αποτελείτο και αυτό από ομόκεντρους κύκλους Στην κεντρική περιοχή υπήρχε η επικράτεια της άμεσης διοίκησης η οποία επεκτεινόταν κατά καιρούς μέχρι τη Βαλτική και τη Ρώμη. Τα βασίλεια της Ιταλίας και της Ολλανδίας ήταν αρχικά κράτη – δορυφόροι αλλά σύντομα περιήλθαν στη γαλλική άμεση διοίκηση. Στην περιοχή της κυριαρχίας ο Ναπολέοντας δημιούργησε βασίλεια και πριγκιπάτα – δορυφόρους κυβερνόμενα από συγγενείς του Ναπολέοντα. Περαιτέρω υπήρχε η περιοχή της ηγεμονίας στην οποία περιλαμβάνονταν ανεξάρτητα κράτη όπως η Αυστρία, η Πρωσία και η Σκανδιναβία. Αυτές μεταλλάχθηκαν από αντίπαλοι σε συμμάχους, εμφορούμενοι από τον φόβο της Ρωσίας. Τα μοναδικά κράτη που παρέμειναν πραγματικά ανεξάρτητα ήταν η Αγγλία, η Ρωσία και η Οθωμανική αυτοκρατορία, η κατάκτηση των οποίων βρισκόταν πέρα από τις επιχειρησιακές δυνατότητες του στρατηλάτη. Η ναπολεόντειος τάξη πραγμάτων δεν πρόλαβε να εδραιωθεί καθώς γρήγορα εγέρθηκε αντιηγεμονικός συνασπισμός, ο οποίος εκμεταλλευόμενος το καταστροφικό επεκτατικό εγχείρημα του Ναπολέοντα στη Ρωσία κατάφερε να επικρατήσει το 1814 επί της Γαλλίας. Πέρα όμως από την αντιηγεμονική δέσμευση χρειάστηκε η λαϊκή δυσαρέσκεια των πολιτών εναντίον της ξενοφερμένης

αυτοκρατορίας καθώς και ο βρετανικός αποκλεισμός και η ρωσική αντεπίθεση να συμβούν ταυτόχρονα για να καμφθεί ο Ναπολέοντας. Με την ήττα στο Βατερλώ και την εξορία στην Αγία Ελένη το σύστημα άρχισε να επανέρχεται εν μέρει στο φάσμα των ανεξαρτησιών από την αυτοκρατορία, όχι όμως εξολοκλήρου. (Watson, 2006, σ.409-413).

2.9 Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ

Η ναπολεόντειος αυτοκρατορία επέφερε ριζικές μεταβολές στις κοινωνικές δομές και στις αντιλήψεις των υποτελών της οντοτήτων. Το σύστημα που προέκυψε από τις διευθετήσεις της Συνθήκης της Βιέννης βρίσκεται ανάμεσα στο ναπολεόντειο και σε αυτό του 18^{ου} αιώνα και κράτησε εν πολλοίς τη σταθερότητά του για έναν περίπου αιώνα. Η Αυστρία επανέκτησε την ανεξαρτησία της και έπρεπε να σταθμίσει προσεκτικά στη συνεργασία με τη Ρωσία η οποία θα έφερνε τη τελευταία σε ισχυρή θέση. Ο Μέττερνιχ είδε με ευχαρίστηση τη Βρετανία να ανακάμπτει από το πόλεμο βιομηχανικά και οικονομικά ενισχυμένη έτοιμη να ανταχθεί με οποιαδήποτε ηπειρωτική δύναμη που θα αναλάμβανε εκ νέου ένα ηγεμονικό εγχείρημα. Η Βρετανία όμως σε αντίθεση με την Αυστρία είχε υπερπόντιες κτήσεις και ως εκ τούτου η εξωτερική πολιτική της είχε παγκόσμια προοπτική με την Ευρώπη να αποτελεί ένα μέρος της - το σημαντικότερο. Η Ρωσία από την άλλη θεώρησε πλέον ανέφικτη την επέκταση προς δυσμάς και συνεπώς επικεντρώθηκε στην αντιπαράθεσή της με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, την οποία όμως η Βρετανία ήθελε για στρατηγικούς λόγους να προστατεύσει. Και οι τέσσερις νικήτριες δυνάμεις θεώρησαν ότι για να έχει επιτυχία η διευθέτηση της Βιέννης, έπρεπε να ενσωματωθεί στο σύστημα των μεγάλων Δυνάμεων και η ηττημένη Γαλλία. Ως εκ τούτου απέφυγαν να ταπεινώσουν τη Γαλλία και να της προκαλέσουν «ρεβανσιστικά» αισθήματα. Εγκαθιδρύθηκε λοιπόν ένα «Διευθυντήριο» των πέντε μεγάλων δυνάμεων όπως στον 18^ο αιώνα, το οποίο μεριμνούσε για την αποτροπή της ανισορροπίας ισχύος αλλά και για τον περιορισμό των διασπαστικών επαναστατικών επιδράσεων. Επιπλέον καθιερώθηκε και η αρχή της μη επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις των κρατών. Η ευρωπαϊκή ήπειρος δεν θα χωριστεί σε σφαίρες επιρροής, ενώ δημιουργήθηκε ένας συλλογικός μηχανισμός για τη διατήρηση της Συμφωνίας. Παρόλα αυτά οι πέντε δυνάμεις δεν θα είχαν για πάντα τους ίδιους σκοπούς με

αυτούς των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων γιατί υπήρξε διαφοροποίηση των συμφερόντων, σύγκρουση συμφερόντων και εν μέρει αρχών, ενώ οι λοιπές δυνάμεις διαμαρτύρονταν για τον αποκλεισμό από το Κονσέρτο των μεγάλων Δυνάμεων (Watson, 2006, σ.417-421). Τα πρώτα 30 χρόνια (1818-1848) η λειτουργία και η διευθέτηση των ζητημάτων ομοιάζε με λειτουργία Διευθυντηρίου, ενώ τα επόμενα (1848-1871), χαρακτηρίζονταν από την ανάδυση του φαινομένου του εθνικισμού και της επανάστασης έναντι της καθεστηκυίας τάξης καθώς και από μικρής εμβέλειας πολέμους προσαρμογής, ενώ τα τελευταία τριάντα χρόνια μέχρι το 1914 οι πόλεμοι αφορούσαν κυριών περιφερειακά εθνικιστικά και αποικιακά εγχειρήματα. Στην Ευρώπη, μετά το 1871, αν και η ισορροπία δυνάμεων διαταράχθηκε με την ενοποίηση της Γερμανίας, ήταν μία περίοδος ειρήνης κατά την οποία υπήρχε μεγάλη οικονομική, εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη γεγονός που ωθεί στην παγκοσμιοποίηση του διεθνούς συστήματος (Watson, 2006, σ.423-426,434). Εντέλει ο Γουότσον εκτιμά ότι «το Κονσέρτο της Ευρώπης του 19^{ου} αιώνα ήταν το πλησιέστερο που έφτασε η *grande republicue* στη νομιμοποιημένη ηγεμονική εξουσία».

Την εποχή της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας τα ευρωπαϊκά κράτη πέτυχαν την ενσωμάτωση της οικουμένης σε ένα ενιαίο δίκτυο πολιτικοοικονομικών και στρατηγικών σχέσεων. Μέχρι τον 19^ο αιώνα είχαν εξερευνήσει και αποικίσει τον Νέο Κόσμο και έφεραν την αμερικανική ήπειρο στο ευρωπαϊκό σύστημα, ενώ προωθήθηκαν στην Ασία και στον Ινδικό και Ειρηνικό Ωκεανό καθιστώντας πλέον το σύστημα παγκόσμιο. Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα οι Ευρωπαίοι θα ανοίξουν δια της βίας τα σύνορα με την Κίνα και εν συνεχεία ασκώντας ναυτική επίδειξη με την Ιαπωνία, ενώ η Ινδία σταδιακά περνάει υπό βρετανικό έλεγχο. Ωστόσο θα αποδεχθούν ως μέλος της ευρωπαϊκής κοινωνίας τη οθωμανική αυτοκρατορία το 1856. Ωστόσο πριν ξεκινήσει η δεύτερη φάση της αποικιοποίησης στην Αφρική και στην Ασία, η αμερικανική ήπειρος θα διέλθει μια φάση αποαποικιοποίησης η οποία θα ξεκινήσει με τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Αϊτή και θα καταλήξει με την ανεξαρτητοποίηση των ισπανικών αποικιών της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής. Αυτό το πρώτο πρώιμο κύμα αποαποικιοποίησης θα φέρει το σύστημα στην άκρη των πολλαπλών ανεξαρτησιών στην αμερικανική ήπειρο. Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα οι ευρωπαϊκές δυνάμεις θα θέσουν υπό τον έλεγχό τους μεγάλα τμήματα της Ασίας και της Αφρικής. Αυτό ήταν εν πολλοίς απόρροια της

ευρωπαϊκής βιομηχανικής επανάστασης η οποία συνέβαλε στην κατακόρυφη αύξηση της ευρωπαϊκής βιομηχανικής παραγωγής και επέτεινε την οικονομική, εμπορική και τεχνολογική ανάπτυξη. Μέχρι το 1900 το σύστημα είχε καλύψει πλέον και τις περιοχές της Ασίας, της Αφρικής και της Ωκεανίας. Στο παγκόσμιο πλέον σύστημα η Ευρώπη αποτελούσε το οικονομικό και στρατηγικό επίκεντρο, όμως στην Αμερική και στην Ασία άρχισαν να αναδύονται δύο μεγάλες περιφερειακές και μη ευρωπαϊκές δυνάμεις οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ιαπωνία. Οι δύο δυνάμεις του εθνικισμού κι της δημοκρατίας μετέφεραν το «εκκρεμές από τη στενή ηγεμονία» της συμφωνίας της Βιέννης προς το «φάσμα των πολλαπλών ανεξαρτησιών» (Watson, 2006, σ.459-464,474-477).

2.10 Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι ευρωπαϊκές δυνάμεις διατηρούσαν την κυριαρχία στο παγκόσμιο σύστημα, με εξαίρεση τον Ειρηνικό όπου άρχισαν να αναδύονται οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ιαπωνία. Η αύξηση της γερμανικής ισχύος όμως θα δημιουργήσει τριγμούς στο ευρωπαϊκό σύστημα κρατών και θα συντελέσει στο μετασχηματισμό της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας από μία ευέλικτη «πενταρχία» σε μία στείρα αντιπαράθεση δύο αντιπάλων συμμαχιών. Η Γερμανία ως εγκλωβισμένη στο κέντρο της Ευρώπης δεν διέθετε χώρο επέκτασης όπου θα διοχέτευε την αυξημένη ισχύ και επιρροή της. Όπου και να προσπαθούσε να επεκταθεί, είτε στην Οθωμανική αυτοκρατορία, την Κίνα ή την Αφρική, προσέκρουε σε κατεστημένα συμφέροντα τα οποία οι άλλες δυνάμεις δεν είχαν τη βούληση να διαπραγματευτούν. Αν και η Γερμανία δεν ήταν προκλητικά ηγεμονική σε σχέση με τους Αψβούργους ή τους Γάλλους, οι λοιπές ευρωπαϊκές δυνάμεις ήταν ακόμη λιγότερο πρόθυμες να αποδεχτούν ηγεμονικές συμπεριφορές και οι άκομψες πολλές φορές γερμανικές πρακτικές οδήγησαν στην αντιηγεμονική συσπείρωση των Ρώσων και των Γάλλων. Το ίδιο πρόβλημα σε μικρότερο όμως βαθμό εκείνη την εποχή άρχισε να γεύεται στην περιοχή του Ειρηνικού όπου οι ιαπωνικές επεκτατικές φιλοδοξίες συγκρούονταν με τις αντίστοιχες των Ηνωμένων πολιτειών. Το 1914 οι δύο δημιουργούμενοι συνασπισμοί θα λύσουν τις διαφορές τους εμπλεκόμενοι στον καταστροφικό Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο πόλεμος ήταν αμφίροπος μέχρι που η εμπλοκή των Ηνωμένων Πολιτειών έγειρε την πλάστιγγα προς την Αντάντ, παρόλη την αποχώρηση της Ρωσίας. Η συνθήκη των

Βερσαλλιών το 1919 αποτέλεσε μία ατυχή διευθέτηση των ευρωπαϊκών διαφορών. Καταρτίστηκε από τις δυτικές δυνάμεις ερήμην των ηττημένων και της Ρωσίας και ως εκ τούτου ήταν αρκετά ταπεινωτική για την Γερμανία, την Αυστρο-Ουγγαρία και την Οθωμανική αυτοκρατορία, αλλά και τη Ρωσία. Παρόλο τον καινοτόμο θεσμό της Κοινωνίας των Εθνών, για τον ποιον είχαν τη πρόθεση να επιτελέσει αντιηγεμονικό ρόλο, οι νικήτριες δυνάμεις απέφυγαν τη δέσμευση να λειτουργήσουν ως μια συλλογική ηγεμονική εξουσία προκειμένου να ρυθμίσουν τις σχέσεις και τις διαφορές εντός της διεθνούς κοινωνίας, όπως έπρατταν τον προηγούμενο αιώνα συμμετέχοντας στο Ευρωπαϊκό Κονσέρτο. Αντιθέτως οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ρωσία επέλεξαν την οδό της στρατηγικής απομόνωσης αφήνοντας μόνες την Βρετανία και τη Γαλλία να αντιμετωπίσουν την αντεκδικητική διάθεση των ηττημένων δυνάμεων. Η Κοινωνία των Εθνών είχε να αντιμετωπίσει την εγγενή αδυναμία της να επιβάλλει τη νομιμοποίηση καθώς και την απουσία μηχανισμών εξισορρόπησης ισχύος αφού στη θέση των κεντρικών αυτοκρατοριών δημιουργήθηκαν πολυάριθμα κράτη από την Ελβετία έως τη Περσία. Οι νικήτριες δυνάμεις δεν είχαν καν τη σωφροσύνη να υποστηρίξουν καθεστώτα συνεργάσιμα με αυτές. Αντιθέτως με την πολιτική τους οδήγησαν το δημοκρατικό καθεστώς της Γερμανίας σε κατάρρευση και συνέβαλαν στην άνοδο του χιτλερικού εθνικοσοσιαλισμού. Το ίδιο συνέβη και στον Ειρηνικό όπου η αντιπαλότητα Ιαπωνίας και Ηνωμένων Πολιτειών οδήγησε τη Βρετανία στην εγκατάλειψη της αγγλοϊαπωνικής συμμαχίας και στην αποσταθεροποίηση της κατάστασης. Οι μεταπολεμικές συνθήκες και η Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930 εμφύσησαν ένα αίσθημα απογοήτευσης εκτός από τη Γερμανία και στην Ιταλία και την Ιαπωνία. Το έντονο λαϊκό αντιπολεμικό αίσθημα δεν βοήθησε τα δημοκρατικά καθεστώτα να εγείρουν αντιηγεμονικούς συνασπισμούς συνεργαζόμενες έστω με απολυταρχικές δυνάμεις, ενώ η οικονομική κρίση κατέβαλε τις μεγάλες δυνάμεις και κλυδώνισε τα δημοκρατικά καθεστώτα, συντελώντας στην άνοδο του λαϊκισμού και των απολυταρχικών και милитарιστικών καθεστώτων. Συνεπώς η Γαλλία ακόμη και η Αγγλία άφησαν την γερμανική ισχύ να διογκώνεται ανενόχλητα και κατέφυγαν εντέλει σε κατευναστική πολιτική, ενώ την οδό της συνεργασίας με την εν δυνάμει ηγεμονική δύναμη επέλεξε και η Ρωσία. Τελικά η γενική σύρραξη δεν αποφεύχθηκε και μετά από εντυπωσιακές αρχικές επιτυχίες η Γερμανία στην Ευρώπη και η Ιαπωνία στον Ειρηνικό επέβαλαν

τις αντίστοιχες σφαίρες ηγεμονίας οι οποίες ωστόσο ήταν βραχυχρόνιες. Ειρωνικά η δυσάρεστη εμπειρία της γερμανικής και ιαπωνικής κατοχής συνέβαλαν στην ανάπτυξη εκ των υστέρων της περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης στην Ευρώπη και του αποαποικισμού στην Ασία. Ο αλληλοσπαραγμός των ευρωπαϊκών δυνάμεων θα οδηγήσει στην απώλεια του ελέγχου του παγκόσμιου συστήματος, ο οποίος θα περάσει στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Σοβιετική Ένωση (Watson, 2006, σ.480-496).

2.11 ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου βρήκε τις ευρωπαϊκές Δυνάμεις καθημαγμένες και τη Γερμανία και της Ιαπωνία να είναι υπό συμμαχική κατοχή. Το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε το εκμεταλλεύθηκαν η Σοβιετική Ένωση και οι Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες οργάνωσαν γύρω τους ένα πλέγμα συμμαχιών δημιουργώντας δύο αντίπαλα στρατόπεδα τα οποία λόγω ιδεολογικής αντιπαράθεσης αποτέλεσαν συγχρόνως δυο ξεχωριστές κοινωνίες στο ενιαίο παγκόσμιο σύστημα. Η Μεγάλη Βρετανία αν και νικήτρια και συμμετέχουσα στο διαμερισμό των σφαιρών επιρροής με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Σοβιετική Ένωση, γρήγορα λόγω οικονομικής και στρατιωτικής αδυναμίας αναγκάστηκε να παραχωρήσει τη θέση της στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι Αμερικανοί επιδόθηκαν σε έναν αγώνα περιορισμού της σοβιετικής ισχύος ανά τον κόσμο δημιουργώντας ένα πλέγμα αντισοβιετικών συνασπισμών με σημαντικότερο το NATO στην Ευρώπη, οι οποίοι είχαν σκοπό την ανάσχεση της κομμουνιστικής επέκτασης. Η αμερικανική ηγεμονία χαρακτηριζόταν από σχετική χαλαρότητα στις σχέσεις της με τους συμμάχους, βασιζόμενη κυρίως στην αμερικανική οικονομική κυριαρχία. Από την άλλη πλευρά, οι Σοβιετικοί ασκούσαν κυριαρχία στα παρακείμενα κράτη και ιδιαίτερα στην Ανατολική Ευρώπη, ενώ σε δεύτερο χρόνο παρείχε προστασία σε μικρά κράτη όπως η Κούβα, το Βιετνάμ, η Αγκόλα και η Νότια Υεμένη. Η συρρίκνωση της ευρωπαϊκής ισχύος στην Αφρική και στην Ασία έδωσε το έναυσμα για την ανάδυση του φαινομένου της αποαποικιοποίησης. Οι ασιατικές αποικίες πρώτα και ύστερα οι αφρικανικές είτε με τη βία είτε με οικειοθελή αποχώρηση των ευρωπαίων άρχισαν να ανακτούν τις δεκαετίες του 1950 και 1960 την ανεξαρτησία τους. Κατά κανόνα στις βρετανικές αποικίες υπήρχε οικειοθελής αποχώρηση. Στις γαλλικές όμως, η πολιτική δέσμευση της μητρόπολης στην αφομοίωση των λαών

οδηγούσε σε ορισμένες περιπτώσεις σε βίαιη απόσχιση. Η αποαποικιοποίηση ενθαρρύνθηκε από τις δύο υπερδυνάμεις οι οποίες βρήκαν την ευκαιρία να διευρύνουν τις σφαίρες επιρροής τους αποσπώντας τις αποικίες από την ευρωπαϊκή σφαίρα επιρροής. Παρόλη όμως την αντιπαράθεση των δύο υπερδυνάμεων δεν απουσίασε εντελώς η διάθεση κοινής διαχείρισης της οργάνωσης του κόσμου. Τα Ηνωμένα Έθνη αποτέλεσαν έναν διεθνή θεσμό απότοκο της διάθεσης των νικητριών δυνάμεων να διαχειριστούν κατά τρόπο ειρηνικό τα διεθνή ζητήματα, όπως συνέβη με την Κοινωνία των Εθνών, αλλά με αποτελεσματικότερα μέσα δημιουργώντας τον θεσμό του Συμβουλίου Ασφαλείας, ενός νέου Διευθυντηρίου με τη συμμετοχή των πέντε νικητριών μεγάλων δυνάμεων, ο οποίος αποτύπωνε την πρωτοκαθεδρία των ισχυρών δυνάμεων σε αντιδιαστολή με την αρχή της ισότητας που ισχύει στη Γενική Συνέλευση. Η εν μέρει ύφεση των συγκρουσιακών σχέσεων οφείλεται εν πολλοίς στη καταστρεπτικότητα των οπλοστασίων των μεγάλων δυνάμεων οι οποίες διαθέτουν πλέον πυρηνικά. Το οξύμωρο των πυρηνικών είναι ότι πρακτικά στέρησαν από τις κατέχουσες δυνάμεις την δυνατότητα να καταφεύγουν σε έναν γενικευμένο πόλεμο. Ο επικείμενος πυρηνικός όλεθρος οδηγεί τις μεγάλες δυνάμεις σε μία μετριοπαθέστερη προσέγγιση των διεθνών ζητημάτων (Watson, 2006, σ.500-516). Παράλληλα εντυπωσιακή είναι και η οικονομική οργάνωση του μεταπολεμικού κόσμου με τη δημιουργία των θεσμών του Μπρέττον Γουντς, ενώ οι οικονομικές και εμπορικές συναλλαγές διογκώνονται σε πρωτοφανή ποσοτικά επίπεδα (Χατζηδημητρίου, 2003, σ.271,274).

Εντούτοις οι πολιτικοί και οικονομικοί κλυδωνισμοί που υπέστη η Σοβιετική Ένωση τη δεκαετία του 1980 οδήγησαν στην κατάρρευσή της το 1989. Αυτό σύμφωνα με τον Γουότσον συντέλεσε στην επαναφορά του εκκρεμούς στο φάσμα των πολλαπλών ανεξαρτησιών, έστω και κατ' όνομα. Με την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης οι Ηνωμένες Πολιτείες καθίστανται η μοναδική υπερδύναμη του κόσμου και σε συνεργασία με τους συμμάχους της στην Ευρώπη δημιούργησαν τη νέα καθεστηκυία παγκόσμια τάξη. Σε αυτό το πλαίσιο οι ΗΠΑ επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στο βόρειο ημισφαίριο αφήνοντας κατά μέρος τα ζητήματα του νοτίου ημισφαιρίου. Αυτή η παραμέληση μακροπρόθεσμα θα συντελέσει στην κινεζική διεξόδου στον Νότο. Η αμερικανική πολιτική εστιάζει στον εκδημοκρατισμό και τη σταθεροποίηση της ανατολικής Ευρώπης και των

Βαλκανίων και της περιφέρειας της πρώην σοβιετικής επικράτειας. Η αμερικανική ευδαιμονία που επικρατούσε τη δεκαετία του 1990 διακόπτεται βίαια από τα τρομοκρατικά χτυπήματα του 2001 στην Νέα Υόρκη. Αυτό το γεγονός θα οδηγήσει στην αναδιάρθρωση της εξωτερικής πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών καθώς και της συμμαχίας του NATO. Οι ΗΠΑ, με τίμημα αρκετές φορές το πλήγμα της εξωτερικής νομιμοποίησης, θα στραφούν επιθετικά εναντίον των αραβικών απολυταρχικών καθεστώτων που θεωρούν ότι στηρίζουν τη διεθνή τρομοκρατία. Εντούτοις θα αποκομίσουν οφέλη στη Μέση Ανατολή, όπως η απόσπασση του Ιράκ στην αμερικανική σφαίρα επιρροής, η ευχερέστερη περίσχεση των εχθρικών καθεστώτων του Ιράν και της Συρίας, η εξασφάλιση των συμμάχων τους, της Ιορδανίας και της Ισραήλ από τις περιφερειακές απειλές και η εξασφάλιση του ιρακινού πετρελαίου και την προσφορά σταθερότητας στους συμμάχους στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, την «εκ δυσμών διείσδυση στην Ασία και τη δημιουργία προγεφυρωμάτων στη κεντρική Ασία θέτοντας τις βάσεις για μια πολιτική εκ δυσμών ανάσχεσης της Κίνας παράλληλη με την αντίστοιχη έναντι της Ρωσίας. Εν κατακλείδι το διεθνές σύστημα αποτελείται από μία υπερδύναμη, τις Ηνωμένες Πολιτείες, μια στρατιωτική υπερδύναμη, την Ρωσία, δύο αναδυόμενες μεγάλες δυνάμεις, την Κίνα και την Ινδία και μία οικονομική υπερδύναμη, την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αν και η αδυναμία έγερσης αντιηγεμονικού συνασπισμού και η ύπαρξη στενών σχέσεων Ηνωμένων Πολιτειών και Ευρωπαϊκής Ένωσης οδηγούν στον χαρακτηρισμό από πολλούς του συστήματος ως μονοπολικό, η δυναμική ανάδυση της Κίνας και της Ινδίας καθώς και η ξεχωριστή ατζέντα που αναπτύσσουν πλέον οι υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις καθιστούν το σύγχρονο σύστημα ως ηγεμονικό – πολυπολικό (Κουσκουβέλης, 2004, σ.247-253).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΟ ΗΓΕΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΗΣ ΒΙΚΤΩΡΙΑΝΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

3.1 Η ΒΙΚΤΩΡΙΑΝΗ ΕΠΟΧΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ

Τον 19^ο αιώνα έξι μεγάλες δυνάμεις μοιράζονταν την ισχύ στο ευρωπαϊκό σύστημα. Η Μεγάλη Βρετανία, η Ρωσία, η Αυστρία - μετέπειτα Αυστρο-Ουγγαρία, η Πρωσία, μετέπειτα Γερμανία, η Γαλλία και από το 1861 η Ιταλία. Σε αυτό το σύστημα απουσίαζε η δύναμη που θα μπορούσε να επιβάλει ηγεμονία. Η Μεγάλη Βρετανία αν και το πλουσιότερο κράτος δεν μετουσίωσε την ισχύ του σε στρατιωτική δύναμη, αντιθέτως διατηρούσε ένα μικρό σχετικά στράτευμα, ενώ οι μεγαλύτεροι στρατοί ήταν ο ρωσικός, ο γαλλικός και ο αυστριακός, οι οποίοι όμως απείχαν από το να εξασφαλίσουν στις χώρες τους δυνητική ηγεμονία (Mearsheimer, 2011, σ.680).

Η Μεγάλη Βρετανία διέθετε περισσότερη ισχύ από τις άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις. Από το 1840 έως το 1860 κατείχε το 70% της ευρωπαϊκής βιομηχανίας, πενταπλάσιο σχεδόν από τη δεύτερη Γαλλία. Παρόλα αυτά η οικονομική ισχύς δεν μετουσιώθηκε σε στρατιωτική ισχύ και η Μεγάλη Βρετανία δεν θα εκδηλώσει πρόθεση επέκτασης στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Το νησιωτικό έδαφος της Βρετανίας θα καταστήσει δυσχερή την οποιαδήποτε προβολή χερσαίας ισχύος στο ευρωπαϊκό ηπειρωτικό έδαφος, ενώ θα έπρεπε να αντιπαρατεθεί με τους πανίσχυρους ευρωπαϊκούς ηπειρωτικούς στρατούς. Περιπτώσεις τον 19 αιώνα που μία δύναμη κατάφερε να προβάλει ισχύ δια μέσου θαλάσσης ήταν η Ιαπωνία, η οποία όμως είχε απέναντί της την ανίσχυρη Κορέα και γενικά οι ευρωπαϊκές αποικιακές δυνάμεις εναντίον των ανίσχυρων ασιατικών και αφρικανικών κρατών. Στην Ευρώπη όμως ο βρετανικός στρατός θα έπρεπε να αντιπαρατεθεί με τους πανίσχυρους γαλλικό και πρωσικό στρατό. Ως εκ τούτου η Μεγάλη Βρετανία προτίμησε να μεταφέρει το βάρος της εξισορρόπησης ισχύος στην Ευρώπη σε κάποια από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις και μόνο όταν διαταρασσόταν η ισορροπία κινητοποιούσε το στράτευμα. Συνεπώς το 19^ο αιώνα η Μεγάλη Βρετανία θα ακολουθήσει την πολιτική της «ένδοξης απομόνωσης», αποφεύγοντας τις ηπειρωτικές δεσμεύσεις καθώς και την εμπλοκή στον αυστροπρωσικό (1866) και στο γαλλοπρωσικό πόλεμο (1870-1871)

που συντέλεσαν στην ανάδυση της ενωμένης Γερμανίας. Εκτιμούσε ότι η Γαλλία είχε χάσει την ισχύ της τον 19^ο αιώνα ενώ η Γερμανία μέχρι το τέλος του αιώνα δεν διέθετε αρκετή ισχύ για να καθιερωθεί ως Ευρωπαίος ηγεμόνας και ως εκ τούτου έκρινε ως περιττή την αποστολή στρατευμάτων στην Ευρώπη, πλην βεβαίως της περίπτωσης του Κριμαϊκού Πολέμου (Mearsheimer, 2011, σ.475,478,479,527-528).

Την εποχή που ακολουθεί το Συνέδριο της Βιέννης το 1815 η Μεγάλη Βρετανία ήταν η μεγάλη δύναμη που επιθυμούσε τη διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης. Η Μεγάλη Βρετανία θεωρούσε επιτακτικής σημασίας για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων και για την ασφάλεια της χώρας να αποτρέψει οποιαδήποτε ηπειρωτική ευρωπαϊκή δύναμη να κυριαρχήσει στην Ευρώπη καθώς θα αμφισβητούσε τη ναυτική υπεροχή της και θα απέκλειε τα αγγλικά προϊόντα από την ευρωπαϊκή αγορά. Η βρετανική ναυτική υπεροχή εξασφάλιζε τον έλεγχο των θαλασσιών οδών, ο οποίος με τη σειρά του εξασφάλιζε τη διακίνηση των προϊόντων και τον συνεχή εφοδιασμό της βρετανικής βιομηχανίας με πρώτες ύλες. Η Μεγάλη Βρετανία ως κάτοχος εκτεταμένων υπερπόντιων κτήσεων είχε διευρυμένο ορίζοντα εξωτερικής πολιτικής ο οποίος περιλάμβανε το σύνολο της υφηλίου. Παρόλα αυτά η Ευρώπη αποτελούσε το σημαντικότερο πεδίο δράσης για την εξωτερική πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας. Η γεωγραφική της θέση, χωρισμένη και προστατευμένη από την υπόλοιπη Ευρώπη από τη θάλασσα της Μάγχης, βρετανική εξωτερική πολιτική μπορούσε να ακολουθήσει πολιτική απομονωτισμού. Πρωταρχικός σκοπός ήταν η διασφάλιση της ισορροπίας στην ευρωπαϊκή ήπειρο και αυτό προϋπέθετε την έντονη βρετανική παρουσία στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή. Η Μεγάλη Βρετανία είχε έντονη ανησυχία για ενδεχόμενη αντεκδικητική πολιτική της Γαλλίας και για ενδεχόμενη άνοδο της ρωσικής ισχύος. Η ρωσική ισχύς θα προσδιόριζε τη σχέση της Μεγάλης Βρετανίας με την οθωμανική αυτοκρατορία, καθώς το ενδεχόμενο διάλυσης της τελευταίας θα οδηγούσε στην εδαφική λαφυραγώγηση από τη γειτονική Ρωσία, η οποία θα αποκτούσε πρόσβαση στη Μεσόγειο Θάλασσα, η στον Ινδικό Ωκεανό. Προς τούτο θα επιδιώξει να αποτρέψει τη διάλυσή της. Για την εξυπηρέτηση των ίδιων των οικονομικών συμφερόντων στην Λατινική Αμερική ακολουθεί αντιδιαμετρική πολιτική και υποκινεί τα διασπαστικά κινήματα την Ισπανική Αυτοκρατορία, προκειμένου να προσεταιριστεί τις εκεί αγορές. Αυτή η αντίφαση

στην πολιτική πρακτική καταδεικνύει την έμφαση στη διαμόρφωσή της βάσει συγκυριακών παραγόντων και όχι βάσει αρχών (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.26).

Η βικτωριανή εποχή πέραν από τους ιμπεριαλιστικούς ανταγωνισμούς των ευρωπαϊκών δυνάμεων χαρακτηρίζεται και από την ανάδυση του εθνικισμού και του φιλελευθερισμού. Τα συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας συνηγορούσαν στην διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης και της ειρήνης στην Ευρώπη. Ως εκ τούτου οι Βρετανοί δεν είχαν λόγους να συστρατευτούν με τα διασπαστικά εθνικιστικά ή και φιλελεύθερα κινήματα. Αντιθέτως η αποτροπή της ρωσικής επέκτασης επέτασσε τη διατήρηση των πολυεθνικών αυτοκρατοριών της Αυστρίας και των Οθωμανών προκειμένου να εξακολουθούν να αποτελούν ανασχετικά αναχώματα έναντι της Ρωσίας. Από την άλλη βαρύνουσα επίδραση στην εσωτερική πολιτική είχε η στάση της κοινής γνώμης στα διεθνή ζητήματα η οποία συνήθως έβλεπε με ευήνια τα εθνικιστικά κινήματα στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Αν και δεν διαμόρφωνε τις διπλωματικές πρακτικές και την εξωτερική πολιτική, εντούτοις ήταν ένας παράγοντας εσωτερικής πίεσης τον οποίο λάμβαναν υπόψη οι βρετανικές κυβερνήσεις. (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.31). Βέβαια οι όποιες αποκλίσεις στην αρχή της διατήρησης της οθωμανικής και αυστριακής αυτοκρατορίας δεν επήλθαν λόγω εσωτερικών πιέσεων της φιλελεύθερης κοινής γνώμης, όσο η ανάγκη αύξησης της επιρροής σε νεότευκτες κρατικές οντότητες μέσω πλειοδοτικής πολιτικής έναντι των άλλων δυνάμεων (Χριστοδουλίδης, 1991).

Μετά το 1870 οι οικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν στο παγκόσμιο σύστημα άσκησαν έντονη επίδραση στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής και της στρατηγικής των κρατών. Η βιομηχανική ανάπτυξη και ειδικά η ανάπτυξη βαριάς βιομηχανίας θα δώσει ώθηση στην πολεμική βιομηχανία και στον εθνικό πλούτο και θα συντελέσει στην ενίσχυση των εξοπλισμών και στη συγκρότηση ισχυρότερων και εξελιγμένων στρατευμάτων. Πέραν της στρατιωτικής διάστασης θα ενισχύσει τις εμπορικές συναλλαγές συμβάλλοντας στην ευημερία των λαών. Οι νέες παραγωγικές συνθήκες δημιούργησαν προβλήματα με διεθνείς προεκτάσεις και εξώθησαν όλες τις ευρωπαϊκές δυνάμεις εκτός από τη Μεγάλη Βρετανία σε προστατευτικές πολιτικές. Οι εμπορικές συμφωνίες αποτέλεσαν την αιχμή του δόρατος της εκάστοτε εξωτερικής πολιτικής σε βαθμό που αποτυχία των πρώτων οδηγούσε σε επιδείνωση των πολιτικών σχέσεων. Το συσσωρευμένο

κεφάλαιο από την αυξημένη βιομηχανική παραγωγή αναζήτησε επικερδείς διεξόδους τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, αυτή δε η αναζήτηση θα υποστηριχθεί πολιτικά από τις μεγάλες βιομηχανικές δυνάμεις. Παράλληλα οι εθνικιστικές πιέσεις θα μετασχηματιστούν σε ιμπεριαλιστικές επιδιώξεις και θα συντελέσουν στην ανάπτυξη ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, Τέλος παρόλη την κυβερνητική επιδίωξη διατήρησης της ισορροπίας μεταξύ των διαφόρων οικονομικών κλάδων προς όφελος της εθνικής άμυνας, οι κυβερνήσεις θα δέχονται αυξανόμενες πιέσεις από ομάδες συμφερόντων που θα διαταράσσουν την ισορροπία αυτή ενώ παράλληλα θα προσπαθήσουν να ανταπεξέλθουν στις κοινωνικές προκλήσεις που επιβάλλει η άνοδος της εργατικής τάξης (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.265-266)

Η πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας καθόλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα χαρακτηρίζεται από την «ένδοξη απομόνωση». Η βρετανική υπεροχή την περίοδο αυτή είναι έκδηλη στους βιομηχανικούς και εμπορικούς τομείς. Έχει τη μεγαλύτερη παραγωγή άνθρακα, το πιο ανεπτυγμένο βιομηχανικό δυναμικό, εμπορικές συναλλαγές με όλες σχεδόν τις χώρες ενώ το Λονδίνο είναι το παγκόσμιο οικονομικό κέντρο. Η βρετανική πολιτική είχε παγκόσμιο ορίζοντα, χωρίς όμως να θέτει σε δεύτερη μοίρα τις ευρωπαϊκές υποθέσεις. Αντιθέτως κύριο μέλημα της βρετανικής πολιτικής είναι η διατήρηση της ισορροπίας δυνάμεων και η αποτροπή ανάδειξης μιας ηγεμονικής δύναμης στην ηπειρωτική Ευρώπη η οποία θα μπορούσε να απείλησε την ίδια την Αγγλία. Η διατήρηση της ευρωπαϊκής ισορροπίας της επιτρέπει αν επικεντρώνεται στην αποικιακή αυτοκρατορία και στις υπερπόντιες αγορές. Η βρετανική πολιτική έχει «εμπειρικό χαρακτήρα», δεν διέπεται από αρχές και συμπάθειες. Η εξωτερική πολιτική της Αγγλίας εμπεριέχεται στην εξής ρήση του Πάλμερστον: «η Βρετανία δεν έχει μόνιμους φίλους ή εχθρούς αλλά, μόνο μόνιμα συμφέροντα». Την πολιτική απομόνωσης επιτάσσει και η απουσία ισχυρού στρατού η οποία οδηγεί την Μεγάλη Βρετανία στην αποφυγή εμπλοκής στις ευρωπαϊκές διενέξεις και στην αναζήτηση συμμαχιών ως αντιστάθμισμα της στρατιωτικής μειονεξίας. Η επιδίωξη όμως ανάληψης πρωταγωνιστικού ρόλου στη διεθνή σκηνή θα εξασθενήσει την απομονωτική της τάση (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.271-272).

Το 1880 ο Τζέιμς Λόριμερ, Σκοτσέζος νομικός του φυσικού δικαίου θα αποτυπώσει το δόγμα που επικρατούσε το 19^ο αιώνα, ότι η ανθρωπότητα διαχωριζόταν στην «ανεπτυγμένη ανθρωπότητα» που περιλάμβανε τα έθνη της Ευρώπης και της Αμερικής, «που είχαν το δικαίωμα πλήρους αναγνώρισής τους ως μέλη της διεθνούς κοινωνίας», στη «βάρβαρη ανθρωπότητα» στην οποία ανήκαν τα κράτη της Ασίας, ήτοι την Περσία, την Τουρκία, την Κίνα, το Σιάμ και την Ιαπωνία, «που είχαν δικαίωμα σε μερική αναγνώριση» και στην «πρωτόγονη ανθρωπότητα», που περιλάμβανε την υπόλοιπη υφήλιο και «ήταν απόβλητη από την κοινωνία των κρατών, αν και είχε το δικαίωμα φυσικής ανθρώπινης αναγνώρισης» (Bull, 2001, σ.78). Ανάλογη ήταν και η διεθνής συμπεριφορά της Μεγάλης Βρετανίας στα έθνη των αντίστοιχων περιοχών, όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

3.2 Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Γενικά η βρετανική διπλωματία είχε ενστερνισμένη την παραπάνω αντίληψη του Λόριμερ, όπως τη παραθέτει ο Μπουλ στην «Άναρχη Κοινωνία», αναφορικά με την πολιτισμένη ανθρωπότητα. Ως εκ τούτου θα αναγνωρίσει την ανεξαρτησία των ευρωπαϊκών δυνάμεων και θα θεωρήσει επιτακτική την επίτευξη ισορροπίας ισχύος στην ευρωπαϊκή ήπειρο, όπου θα κάνει τις απαραίτητες διπλωματικές διεργασίες για να αποτραπεί η ανάδυση ενός μόνου ηγεμόνα στην Ευρώπη.

Η Συνθήκη της Τετραρχίας το 1815

Προς το σκοπό της διατήρησης της τάξης στην ευρωπαϊκή ήπειρο ο Κάσληρ εργάστηκε για τη δημιουργία μιας τετραμερούς συμμαχίας η οποία πέραν της διατήρησης της αλληλεγγύης στην αποτροπή αντεκδικητικών τάσεων της Γαλλίας θα ενέτασσε τη Ρωσία σε ένα διεθνή σχηματισμό, μέσω του οποίου η Βρετανία θα απέτρεπε τη δυνατότητα δημιουργίας αντιβρετανικών σχηματισμών οι οποίες θα έθεταν σε κίνδυνο τη βρετανική ηγεμονία. Καρπός των διεργασιών του Κάσληρ ήταν η υπογραφή της Συνθήκης της Τετραρχίας στις 20 Νοεμβρίου 1815, στην οποία γρήγορα ενσωματώθηκε και η Γαλλία το 1818. Η συνθήκη αυτή εγκαινίασε εκτός των άλλων και την πολιτική των συνδιασκέψεων (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.36-37).

Συνέδριο Αιξ Λα Σαπέλ (1818)

Το Συνέδριο του Αιξ Λα Σαπέλ το 1818 ασχολήθηκε κυρίως με το ζήτημα της εισδοχής της Γαλλίας στην τετραρχία. Παρόλες τις αγγλικές επιφυλάξεις που συμμερίζονταν και η Αυστρία, αυτές κάμφθηκαν από τον κίνδυνο προσεταιρισμού της Γαλλίας από τη Ρωσία. Ως εκ τούτου η Γαλλία έγινε δεκτή στην τετραρχία η οποία μετασχηματίστηκε σε «χρηστή Πενταρχία». Η αντιγαλλική ρήτρα όμως της Τετραρχίας εξακολουθούσε να ισχύει. Το συνέδριο της Αιξ Λα Σαπέλ καθώς και του Τροππάου (1820) και της Βερόνας (1822), χαρακτηρίστηκε από τον έντονο αγγλορωσικό ανταγωνισμό για το ζήτημα των ισπανικών αποικιών. Στα συνέδρια αυτά υπερίσχυσαν οι αγγλικές προτάσεις οι οποίες συνεπικουρούνταν από την Αυστρία. Αμφότερες είχαν υιοθέτηση την πολιτική της ισορροπίας των δυνάμεων έναντι της πολιτικής της συλλογικής επέμβασης που προωθούσε ο Ρώσος τσάρος (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.41).

Η βελγική εξέγερση της 25^{ης} Αυγούστου

Η βελγική επανάσταση του 1830 είχε διπλά χαρακτηριστικά. Αποτελούσε επαναστατική εξέγερση η οποία απειλούσε την εσωτερική καθεστηκυία τάξη των μεγάλων δυνάμεων, όμως για τους Βρετανούς, που έβλεπαν να επανέρχεται η γαλλική απειλή με την ενδεχόμενη κατάληψη από την Γαλλία, των απέναντι από τα βρετανικά νησιά ακτών, ήταν κυρίως καίριο ζήτημα ισορροπίας δυνάμεων και ως τέτοιο θα εξεταστεί. Αρχικά η επανάσταση είχε περιορισμένες βλέψεις. Η ενδεχόμενη ανεξαρτησία του Βελγίου «προκαλεί το πρώτο ρήγμα στον συμβατικό ιστό της Βιέννης». Παρόλη τη δέσμευση της Τετραρχίας για διατήρηση της καθεστηκυίας τάξεις οι λοιπές δυνάμεις αδρανούν, ιδιαίτερα η Γαλλία παρόλη την εσωτερική πίεση αποφασίζει την μη επέμβαση και πλέον η πρωτοβουλία αφήνεται στα χέρια της Μεγάλης Βρετανίας. Η τελευταία είχε συμφέρον στη διατήρηση του ανασχετικού φραγμού του βασιλείου των Κάτω Χωρών, αλλά δεν φαινόταν διατεθειμένη να εμπλακεί σε γενικό πόλεμο υποστηρίζοντας στρατιωτικά τον Ολλανδό βασιλιά. Ως εκ τούτου ακολουθεί τη πολιτική της μη επέμβασης η οποία βρίσκει υποστηρικτή στη Γαλλία. Κατόπιν βρετανικής πρότασης θα συγκληθεί διάσκεψη στο Λονδίνο όπου θα αποφασιστεί η ανεξαρτησία του Βελγίου, το οποίο θα αποτελούσε βασίλειο με καθεστώς διηνεκούς ουδετερότητας. Θα επακολουθήσει γαλλοβρετανική τριβή στο ζήτημα του προσώπου που θα ανέλθει

στο θρόνο. Η βρετανική κυβέρνηση με τον Πάλμερστον προβάλλει σθεναρή στάση εναντίον της απόφασης της βελγικής εθνοσυνέλευσης να ανέλθει στο θρόνο ένας Γάλλος πρίγκιπας αναγγέλλοντας ακόμη και τη προσφυγή στη βία. Ο Γάλλος Βασιλιάς Λουδοβίκος -Φίλιππος Α΄ τηρώντας μετριοπαθή στάση θα υποχωρήσει και θα συναίεση στην άνοδο του Λεοπόλδου του Σαξονικού Κοβούργου. Παράλληλα η Γαλλία θα αποσοβήσει τον κίνδυνο απώλειας της βελγικής ανεξαρτησίας αποκρούοντας την εισβολή του Ολλανδού βασιλιά στο Βέλγιο, ενέργεια που αυξάνει τη γαλλική πολιτική επιρροή. Η Βρετανία θα αντιδράσει περιορίζοντας τις εδαφικές διεκδικήσεις του Βελγίου έναντι της Ολλανδίας και τα εδαφικά σύνορα κατά την υπογραφή της Συνθήκης των 21 Άρθρων στις 15 Οκτωβρίου θα είναι περιορισμένα. Σε αυτή τη κρίση πρωτοεμφανίστηκε ένας διαχωρισμός μεταξύ των απολυταρχικών δυνάμεων και των δύο φιλελεύθερων καθεστώτων της Αγγλίας και της Γαλλίας, θα δημιουργήσει δε τις συνθήκες για μια βραχύβια γαλλοβρετανική συνεννόηση (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.98-103).

Η γαλλοβρετανική προσέγγιση του 1840

Στην γαλλοβρετανική προσέγγιση της δεκαετίας του 1830 συνέτειναν η αντίθεση του Πάλμερστον στην καταπιεστική πολιτική του Μέττερνιχ, η επιδίωξη περιορισμού της αυστριακής επιρροής στην Ιταλία, η βρετανική εισροή κεφαλαίων στη Γαλλία, η σύσφιξη των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών. Η Συμφωνία του Μύνχενγκρετς στις 6 Σεπτεμβρίου 1833 θα δημιουργήσει την ανάγκη για μία αντιστάθμιση της ισχύος με την αντισυσπείρωση των δύο φιλελεύθερων δυνάμεων. Παρόλα αυτά ένα γαλλικής έμπνευσης σχέδιο που επιδίωκε τη ανάσχεση της ρωσικής επέκτασης στην Εγγύς Ανατολή, της αυστριακής στην Ιταλία και της πρωσικής στη Γερμανία απορρίφθηκε από τον Πάλμερστον καθόσον επικαλείται την αρχή που διέπει τη βρετανική πολιτική να συνάπτει μόνο ad hoc συμφωνίες, ήτοι «συμφωνίες των οποίων το αντικείμενο είναι «εξειδικευμένο, προσδιορισμένο και άμεσο» και να μην δεσμεύεται από συνθήκες που συνομολογούνται για την αντιμετώπιση «απροσδιορίστων και απρόβλεπτων καταστάσεων». Στην πραγματικότητα όμως ο Πάλμερστον θεωρούσε εκείνη τη στιγμή σημαντικότερη προτεραιότητα την ενίσχυση του συνδρόμου απομόνωσης της Γαλλίας, το οποίο θα καθιστούσε τη Γαλλία ευεπίφορη στην βρετανική προαίρεση (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.111-112)

Η γαλλοβρετανική προσέγγιση θα υποστεί καίριο πλήγμα στην δεύτερη αιγυπτιακή κρίση, αλλά η πρόσκαιρη απομάκρυνση του Πάλμερστον θα δημιουργήσει τις συνθήκες για την αναβίωσή της. Προς αυτό συνέτειναν οι επισκέψεις της βασίλισσας Βικτωρίας Α΄ στην Γαλλία το 1843 και το 1845 και η επίσκεψη του Γάλλου βασιλιά Λουδοβίκου - Φίλιππου Α΄ στην Αγγλία το 1844. Παρόλα αυτά θα είναι εξίσου βραχύβια και το 1846 με αφορμή το ζήτημα των «ισπανικών γάμων» θα καταρρεύσει. Η Γαλλία θα συνυπογράψει με τις λοιπές δυνάμεις τη γενική συνθήκη το 1841 για την καταπολέμηση της σωματεμπορίας. Όμως η τροποποίηση της Συνθήκης με τρόπο που να αυξάνει υπέρμετρα την αναλογία της συμμετοχής του βρετανικού ναυτικού, λόγω αδυναμίας ναυτικής κάλυψης των αφρικανικών παραλίων από την Ρωσία, την Αυστρία και την Πρωσία, συνάντησε την έντονη γαλλική αντίδραση καθόσον θεωρήθηκε ότι το γαλλικό εμπορικό ναυτικό θα τιθόταν υπό τον έλεγχο του βρετανικού ναυτικού. Ως εκ τούτου η γαλλική βουλή δεν επικύρωσε τη Συνθήκη. Εν συνεχεία η βρετανική κυβέρνηση το 1843 θα αντιδράσει στη πρόταση της Γαλλίας για γαλλοβελγική εμπορική συμφωνία η οποία προέβλεπε σε δεύτερη φάση και τελωνειακή ένωση. Το Βέλγιο θα συμφωνήσει με την πρόταση καθόσον οι εμπορικές του συναλλαγές πλήττονταν από τη γερμανική τελωνειακή ένωση. Η Βρετανική αντίδραση όμως θα είναι σθεναρή και αποφασιστική εξασφαλίζοντας την πρωσική και αυστριακή υποστήριξη. Η βρετανική διπλωματία εκτιμούσε ότι η τελωνειακή ένωση ήταν ο προθάλαμος του πολιτικού ελέγχου του Βελγίου από τη Γαλλία και δήλωσε προθυμία προσφυγής ακόμη και στα όπλα. Υπό αυτές τις συνθήκες η γαλλική κυβέρνηση υποχώρησε (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.123-126).

Στην ιβηρική χερσόνησο οι εμφύλιες συγκρούσεις στην Ισπανία και την Πορτογαλία δημιούργησαν ευνοϊκές συνθήκες για εξωτερική επέμβαση. Η Γαλλία και η Αγγλία καθώς και οι συνταγματικές πολιτικές μερίδες της Ισπανίας και Πορτογαλίας υπέγραψαν την Τετραπλή Συμμαχία το 1834ως αντιστάθμισμα της Συνθήκης του Μύνχεγκερετς μεταξύ των λοιπών μεγάλων δυνάμεων το ίδιο χρόνο. Η Ισπανία αποτελούσε πρόσφορο πεδίο εμπορικού ανταγωνισμού για τις αγγλικές και γαλλικές εξαγωγές, ενώ η Γαλλία είχε και πολιτικές βλέψεις σχεδιάζοντας έναν «συνασπισμό των Βουρβόνων» μεταξύ της Γαλλίας, της Ισπανίας και της Νάπολης, ενδεχόμενο το οποίο ήθελε να αποτρέψει η Βρετανία καθώς απειλούσε τη κυριαρχία της στις μεσογειακές θαλάσσιες οδούς. Όταν λοιπόν προέκυψε το

θέμα του βασιλικού γάμου της Ισπανίδας βασίλισσας, πυροδοτείται αγγλογαλλικός ανταγωνισμός για το ποιος θα αναρριθίει στον ισπανικό θρόνο. Εντέλει η βασίλισσα Βικτώρια και ο Λουδοβίκος - Φίλιππος παραιτούνται από τις προτιμήσεις τους και προτείνεται ως σύζυγος πρόσωπο από τον κλάδο των Βουρβόνων της Νάπολης και η κρίση αποσοβείται. Όμως η πρόταση γάμου της δεύτερης θυγατέρας της Ισπανίδας βασιλομήτορος με τον Γάλλο πρίγκιπα θα πυροδοτήσει εκ νέου την κρίση. Παρόλα αυτά επήλθε συμβιβασμός με την προϋπόθεση η τέλεση γάμου να μην συμβεί πριν την απόκτηση τέκνου από την Ισπανίδα βασίλισσα. Η επάνοδος όμως του Πάλμερστον θα επαναφέρει τις αγγλογαλλικές σχέσεις σε τροχιά σύγκρουσης καθόσον αυτός θα αθετήσει τα μέχρι τότε συμφωνηθέντα, θα επαναπροωθήσει την πρότερη αγγλική υποψηφιότητα στον ισπανικό θρόνο και θα προβεί στην καταγγελία της γαλλικής πολιτικής για επέμβαση στην εσωτερική πολιτική της Ισπανίας. Αυτό θα προκαλέσει όμως την αντίδραση του Γάλλου πρωθυπουργού ο οποίος πείθει την ισπανική πλευρά να τελεστούν οι εν λόγω γάμοι ταυτόχρονα όπως και έγινε το 1846. Ο Πάλμερστον καταφέρνει να λοιδωρήσει τη γαλλική πολιτική στο εσωτερικό, δεν θα επιτύχει όμως να πείσει, κάνοντας επίκληση στην παραβίαση της Συνθήκης της Ουτρέχτης το 1715, τις λοιπές δυνάμεις να επέμβουν. Παρόλα αυτά σύντομα η απόκτηση τέκνου από την Ισπανίδα βασίλισσα έκλεισε το δρόμο της διαδοχής στον Γάλλο πρίγκιπα. Το επεισόδιο όμως έπληξε καίρια τη γαλλοβρετανική συνεννόηση (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.127-130).

Η κατάρρευση της γαλλοβρετανικής συνεννόησης θα έχει ως συνέπεια την προσάρτηση της Κρακοβίας από την Αυστρία, ύστερα από ένα πολωνικό επαναστατικό κίνημα που επεκτάθηκε το 1846 στην ελεύθερη πόλη - κατά τη Συνθήκη της Βιέννης (1815) - της Κρακοβίας. Η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία προβαίνουν σε τυπική μόνο διαμαρτυρία καθόσον η βρετανική πολιτική δεν μπορούσε να επέμβει μόνη της για τη σωτηρία της εν λόγω δημοκρατίας καθόσον η Γαλλία επεδίωκε να προσεταιριστεί την Αυστρία (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.131).

Η Ενοποίηση της Ιταλίας

Την στιγμή που ο Βρετανός διπλωματικός αντιπρόσωπος παρενέβη στο Συνέδριο του Παρισιού το 1856 για να θίξει τις συνθήκες στην Ιταλία, η πολιτική

κατάσταση στην ιταλική χερσόνησο και η αυστριακή επιρροή επ' αυτής είχαν μείνει αμετάβλητες από το 1815. Μόνο ανεξάρτητο κράτος ήταν το Πεδεμόντιο το οποίο και θα αναλάβει το βάρος της ιταλικής ενοποίησης. Στη Μεγάλη Βρετανία υπήρχαν αποκλίνουσες απόψεις καθόσον η κοινή γνώμη απεχθανόταν την απολυταρχία και τον κληρικαλισμό των ιταλικών καθεστώτων, οι οικονομικοί κύκλοι χαιρετίζουν την ενδεχόμενη ενοποίηση λόγω των εμπορικών πλεονεκτημάτων για την Αγγλία ενώ οι κυβερνητικοί κύκλοι θεωρούν ότι η επιβίωση και η ακεραιότητα της Αυστρίας είναι απαραίτητες για την επιτυχή αντιμετώπιση της ρωσικής ισχύος. Το Πεδεμόντιο επένδυσε πολιτικά στην υποστήριξη της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας αποστέλλοντας στρατεύματα στον κριμαϊκό Πόλεμο, καθόσον πίστευε ότι η ενοποίηση δεν μπορεί να επέλθει χωρίς την βοήθεια μιας μεγάλης Δύναμης, όπως κατέδειξαν τα γεγονότα του 1848. Ο ιδεολογικός προσανατολισμός του Καβούρ περιορίζει την αναζήτηση βοήθειας στις δύο φιλελεύθερες δυνάμεις της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας. Αν και ο Καβούρ, θαυμαστής του βρετανικού φιλελευθερισμού, προτιμά την παροχή της βρετανικής βοήθειας, εκτιμά ορθώς ότι πρέπει να στραφεί προς τη Γαλλία καθόσον από τη Μεγάλη Βρετανία «θα αποσπούσε μόνο συμπάθεια» και ίσως μία απλή ναυτική επίδειξη (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.183-187). Από το 1858 ο Γάλλος αυτοκράτορας και ο Πεδεμόντιος πρωθυπουργός καταρτίζουν σχέδιο κοινής δράσης και στις 26 Ιανουαρίου 1859 υπογράφουν Συνθήκη επιθετικής και αμυντικής συμμαχίας. Η βρετανική κυβέρνηση ήταν αντίθετη στην εδαφική αναθεώρηση στην ιταλική χερσόνησο καθόσον εκτιμούσε ότι ενδεχομένως θα χρειαζόταν τη μελλοντική υποστήριξη της Αυστρίας σε επικείμενη ρωσική αντεκδικητική πολιτική και στην ανάσχεση της γαλλικής επιρροής στην Ιταλία (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.187-191).

Ο Ναπολέων όμως διστάζει να κινηθεί εναντίον της Αυστρίας και η αντίθεση της βρετανικής κυβέρνησης στον πόλεμο, η οποία προβαίνει σε βολιδοσκόπηση της αυστριακής πλευράς, ωθεί την Γαλλία σε διπλωματική επίλυση του ζητήματος. Μία βεβιασμένη ενέργεια της της Αυστρίας, η οποία θα δώσει τελεσίγραφο στο Πεδεμόντιο απαιτώντας την αποστράτευσή του θα οδηγήσει στη σύγκρουση, η οποία θα καταλήξει σε γαλλική νίκη, γρήγορα όμως θα συνάψει ανακωχή με τους Αυστριακούς. Οι Αυστριακοί αποσύρονται από την ιταλική χερσόνησο κατέχοντας μόνο τη Βενετία και τη δυνατότητα παλινόρθωσης των ηγεμονιών της Μοδένας και της Τοσκάνης. Ο Καβούρ όμως θα απαντήσει με δημοψηφίσματα ενοποιώντας και

τη Κεντρική Ιταλία, ενώ στη νότια Ιταλία θα αναλάβει δράση ο Γκαριμπάλντι ο οποίος θα θέσει το βασίλειο της Νάπολης υπό την ενοποιημένη ιταλική επικράτεια (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.192-195). Ο Γάλλος μονάρχης θα αντιδράσει πρόσκαιρα και θα αναζητήσει την συνεργασία με την Μεγάλη Βρετανία για να εμποδίσει τη διαπεραίωση του Γκαριμπάλντι στην ηπειρωτική Νότια Ιταλία. Ο Πάλμερστον απορρίπτει τη πρόταση καθόσον αν και προτιμούσε την ύπαρξη ανεξάρτητου κράτους στη Νότια Ιταλία το οποίο θα ήταν ευεπίφορο στην αγγλική επιρροή που θα ενίσχυε το πανίσχυρο βρετανικό ναυτικό, γνώριζε ότι το βασίλειο της Νάπολης με τις παρωχημένες δομές δεν ήταν βιώσιμο κράτος. Εξάλλου μια ενοποιημένη Ιταλία θα εξισορροπούσε καταλλήλως της γαλλική ισχύ στη Μεσόγειο (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.195-198).

Η ένωση της Επτανήσου

Ο Όθωνας εκθρονίστηκε το 1862 ύστερα από επανάσταση. Η προσωρινή κυβέρνηση κατεύνασε τα πνεύματα στον διεθνή περίγυρο δηλώνοντας την πρόθεση της Ελλάδος να διατηρήσει τη συνταγματική μοναρχία. Η εκλογή του νέου Έλληνα μονάρχη αποτέλεσε πεδίο ανταγωνισμού των μεγάλων Δυνάμεων. Η Μεγάλη Βρετανία υπερίσχυσε του ανταγωνισμού καθόσον πρόβαλε τη πρόθεση να παραδώσει τα Ιόνια νησιά στην Ελλάδα. Ως εκ τούτου η ελληνική κυβέρνηση έστρεψε την προσοχή της στη βρετανική πλευρά παρέχοντας το στέμμα στον δευτερότοκο γιο της Βικτώριας. Η βρετανική πλευρά λαμβάνοντας υπόψη το πρωτόκολλο του 1830 που απαγόρευε την ανάδυση στον ελληνικό θρόνο προσώπου προερχόμενου από τη βρετανική, γαλλική και ρωσική δυναστεία. Ως εκ τούτου θα αρνηθεί το στέμμα αλλά θα προτείνει έναν Δανό πρίγκιπα. Στην αγγλική πρόταση δεν αντέδρασαν οι άλλες δυνάμεις. Αντέδρασαν όμως στο καθεστώς των παραχωρημένων νησιών, με την Αυστρία να προτείνει την ουδετερότητα των ιονίων νήσων προκειμένου να μην χρησιμοποιηθούν ως βάση επιχειρήσεων εναντίον της Τουρκίας και να μην ισχυροποιήσουν της ελληνική θέση στην έξοδο της Αδριατικής. Η Μεγάλη Βρετανία συντάχθηκε με την αυστριακή άποψη αλλά στην συνθήκη ένωσης των Ιονίων με την Ελλάδα το 1864, το καθεστώς της διηνεκούς ουδετερότητας περιορίστηκε στην Κέρκυρα και στους Παξούς. Με την ανάδειξη βασιλιά της δικής της προτίμησης και με την παραχώρηση των νήσων η

μεγάλη Βρετανία αύξησε σημαντικά την επιρροή της στην Ελλάδα (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.209-212).

Μεγάλη Βρετανία και Άνοδος Πρωσικής Ισχύος

Οι εδαφικές διεκδικήσεις του Ναπολέοντα Γ΄ στο γερμανικό χώρο και συγκεκριμένα οι διαπραγματεύσεις με την Ολλανδία για την αγορά του Λουξεμβούργου θα προκαλέσουν την καχυποψία της βρετανικής κυβέρνησης. Ο δε Μπίσμαρκ θα φροντίσει το διάστημα μετά την κατίσχυσή της Πρωσίας έναντι της Αυστρίας να τορπιλίσει τις προσπάθειες βρετανογαλλικής προσέγγισης, παραθέτοντας επί παραδείγματι το 1869 στη βρετανική διπλωματία γαλλικό σχέδιο για τη προσάρτηση του Βελγίου. Συνεπώς η Μεγάλη Βρετανία δεν θα συνεργαστεί με τη Γαλλία για την αντιμετώπιση ενδεχόμενης ευρωπαϊκής κρίσης. Από το 1865, με το θάνατο του Πάλμερστον θα επικρατήσει η πολιτική απομόνωσης και μη επέμβασης στα ευρωπαϊκά ζητήματα. Η Μεγάλη Βρετανία δεν θα προσπαθήσει να αποτρέψει την άνοδο τη πρωσικής ισχύος καθώς εκτιμούσε ότι θα αντιστάθμιζε τη γαλλική ισχύ και τις επεκτατικές επιδιώξεις της Γαλλίας. Αντιθέτως, μετά τη δημοσίευση, ύστερα από έντεχνη ενέργεια του Μπίσμαρκ, σε αγγλική εφημερίδα του γαλλικού σχεδίου προσάρτησης του Βελγίου που παρουσίασε η γαλλική διπλωματία στη πρωσική, η βρετανική κυβέρνηση θα συνάψει συμφωνίες με τη Πρωσία και την Αυστρία τον Αύγουστο 1870, εν μέσω του γαλλοπρωσικού πολέμου, επιτείνοντας την απομόνωση της Γαλλίας προκειμένου να προστατεύσει τη διηλεκτική ουδετερότητα του Βελγίου. Δεν θα επέμβει στην σύρραξη ούτε όταν η Ρωσία επωφελούμενη από τη γαλλική στρατιωτική ήττα θα καταγγείλει τις ρήτρες αποστρατιωτικοποίησης του Ευξείνου Πόντου της Συνθήκης των Παρισίων. Η αδυναμία προσεταιρισμού της Αυστρίας που ταλανιζόταν από εσωτερικές έριδες και η οικονομική συγκυρία της ανάληψης από βρετανούς του εγχειρήματος κατασκευής σιδηροδρόμων στη Νότια Ρωσία θα συντείνουν στην παθητική στάση της Μεγάλης Βρετανίας. Η γαλλική όμως ήττα και η συνένωση της Γερμανίας υπό την Πρωσία θα στρέψουν την προσοχή της βρετανικής αλλά και της ευρωπαϊκής πολιτικής από τον γαλλικό κίνδυνο στον πρωσικό. Αυτό φάνηκε στη γαλλογερμανική κρίση του 1875, όπου ένα γαλλικό νομοσχέδιο αναδιάρθρωσης του γαλλικού στρατού προκαλεί την έντονη αντίδραση του Μπίσμαρκ ο οποίος απείλησε ακόμη και με πόλεμο. Η γαλλική διπλωματία θα στραφεί για υποστήριξη στη Μεγάλη

Βρετανία και στη Ρωσία, οι οποίες ανακοινώνουν την αντίθεσή τους στις γερμανικές επιθετικές προθέσεις και καταδεικνύουν στον Μπίσμαρκ ότι η ευρωπαϊκή διπλωματία δεν ήταν πλέον ευνοϊκή στη περαιτέρω συρρίκνωση της γαλλικής ισχύος (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.245-248,248-251,251-255,255-261, 276-277).

Εδώ εγείρεται το ερώτημα γιατί δεν υπήρχαν εξισοροποιητικές κινήσεις εναντίον της ανόδου της πρωσικής ισχύος. Η Πρωσία όμως δεν ήταν το πλουσιότερο κράτος ώστε να αποτελέσει έναν δυνητικό Ευρωπαϊό ηγεμόνα. Η Μεγάλη Βρετανία, όμως ήταν. Το 1860 κατείχε το 68% του ευρωπαϊκού πλούτου, με τη Γαλλία να έπεται με 14% και την Πρωσία με 10%, ενώ το 1870 κατείχε το 64% με τη Γερμανία πλέον να έπεται με 16% και τη Γαλλία με 13%. Η Μεγάλη Βρετανία είχε την αδιαφιλονίκητη οικονομική ηγεμονία στην Ευρώπη. Η Γαλλία διέθετε το δεύτερο ισχυρότερο αριθμητικά στρατό μετά τους Ρώσους και ποιοτικά ίσως τον ισχυρότερο, η Πρωσία όμως είχε περιορισμένο στράτευμα καθόλη σχεδόν τη δεκαετία του 1860 και μόνο στο δεύτερο μισό της δεκαετίας άρχισε να ισχυροποιείται. Οι λοιπές δυνάμεις δεν αισθάνονταν ότι απειλούνταν από την Πρωσία όπως παρομοίως συνέβαινε και το 1792 με τη Γαλλία. Η Μεγάλη Βρετανία και η Ρωσία εκτιμούσαν ότι η απειλή προερχόταν από τη Γαλλία και ως εκ τούτου ενθάρρυναν την αύξηση της πρωσικής ισχύος, η μεν Μεγάλη Βρετανία ως αντιστάθμισμα στη γαλλική απειλή και η δε Ρωσία ως αντιστάθμισμα στην αυστριακή. Επιπρόσθετα η Μεγάλη Βρετανία εκτιμούσε ότι η πρωσική ισχύς θα κρατούσε την προσοχή της Ρωσίας καθηλωμένη στην Ευρώπη και θα άφηνε το πεδίο δράσης στην Ασία ελεύθερο στους Βρετανούς (Mearsheimer, 2011, σ.562-563,576-577,579,582).

Ιταλοβρετανική Συμφωνία (1887)

Η ιταλοβρετανική συμφωνία το 1887 ήταν περισσότερο προϊόν προσπάθειας του Μπίσμαρκ να συνδέσει εμμέσως τη Μεγάλη Βρετανία στο σύστημα συμμαχιών του. Παρόλα αυτά η Μεγάλη Βρετανία, την οποία βάραινε η επιδείνωση των σχέσεων της με τη Γαλλία λόγω του ζητήματος της Αιγύπτου, η ενίσχυση της ρωσικής επιρροής στη Βουλγαρία που θα προκαλούσε κλυδωνισμούς στην ασφάλεια των Στενών και η εσωτερική αναταραχή στην Ιρλανδία, αναζητούσε στη Μεσόγειο σύμμαχο προκειμένου να προωθήσει τα συμφέροντά της στην περιοχή. Με την μυστική ιταλοβρετανική συμφωνία οι δύο δυνάμεις δεσμεύτηκαν στη διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης στη Μεσόγειο και

αναλάμβαναν την υποχρέωση της υποστήριξης των αγγλικών συμφερόντων στην Αίγυπτο και των ιταλικών στην Κυρηναική και την Τριπολίτιδα έναντι των γαλλικών πιέσεων. Η Αγγλία, η οποία χωρίς να μετέχει στη Τριπλή Συμμαχία είχε συνάψει συμφωνία με ένα από τα μέλη της εκτιμούσε ότι η ιταλοβρετανική προσέγγιση ενίσχυε τη θέση της έναντι των γαλλικών πιέσεων στην Αίγυπτο και έναντι των ρωσικών στη Βαλκανική και στα Στενά. Το Μάρτιο του ίδιου έτους στη συμφωνία θα προσχωρήσει και η Αυστρο-Ουγγαρία (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.320-322).

Οι προσεγγίσεις της δεκαετίας 1890 με Γαλλία και Γερμανία

Η πτώση του Μπίσμαρκ το 1890 θα προκαλέσει αναδιάρθρωση των ευρωπαϊκών συμμαχικών σχηματισμών. Ο νέος αυτοκράτορας Γουλιέλμος Β΄ θα ασκήσει προσωπική εξωτερική πολιτική η οποία βασίζεται στο γόητρο και την ισχύ και η οποία όμως θα οδηγήσει σε αντιγερμανικούς συνασπισμούς. Ο Γερμανός αυτοκράτορας το 1897 θα δηλώσει τη γερμανική πρόθεση ανάληψης μιας παγκόσμιας πολιτικής, ενώ το 1898 πλέον της ανακοίνωσης ναυτικού εξοπλισμού, δήλωσε ότι θα αναλάβει τη προστασία των μουσουλμάνων επί της γης προβαίνοντας στην κατασκευή σιδηροδρόμων σε όλο το μήκος της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Αυτές οι ενέργειες ανησύχησαν την Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία, καθόσον αντιτίθεντο στα οικονομικά και στρατηγικά τους συμφέροντα και θα συντελέσουν στην προσέγγιση των δύο χωρών. Παρόλα αυτά το 1890 θα υπογραφεί γερμανοβρετανική αποικιακή συμφωνία η οποία προέβλεπε τη παραχώρηση από τη Γερμανία των πηγών του Νείλου, ορισμένων ανατολικοαφρικανικών εδαφών, και της Ζανζιβάρης στη Βρετανία, έναντι μιας λωρίδας γης ανάμεσα στη Νοτιοδυτική Αφρική και του ποταμού Ζαμβέζη καθώς και της Ελγολάνδης στη Βόρειο Θάλασσα (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.327-334).

Μεγάλη Βρετανία και Διπλωματικοί ανταγωνισμοί του 1890

Οι αποικιακοί και ιμπεριαλιστικοί ανταγωνισμοί των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων τις οδήγησαν να αναπροσαρμόσουν, να επαναχαράξουν και να αναπροσανατολίσουν την εξωτερική τους πολιτική. Ως εκ τούτου προς το τέλος της βικτωριανής περιόδου υπήρξαν έντονες πολιτικές διεργασίες οι οποίες άρχισαν να αποκρυσταλλώνονται σε συμμαχίες αμέσως μετά το τυπικό τέλος της περιόδου. Την εν λόγω περίοδο θα ενισχυθεί και η γαλλορωσική συμμαχία. Η

γερμανική κυβέρνηση πήρε πρωτοβουλίες για την σύναψη «ηπειρωτική» συμμαχίας μεταξύ Γερμανίας, Ρωσίας και Γαλλίας, αλλά μέχρι το 1898 οι συζητήσεις ατόνησαν. Εξάλλου τα γερμανικά ανοίγματα στη Γαλλία ήταν ένα μέσο να προκαλέσουν την ανησυχία της Αγγλίας, ώστε να επισπευσθεί μία αγγλογερμανική συνεννόηση. Για την εν λόγω συμμαχία έγιναν συχνές συνομιλίες το 1898-1901. Την αγγλική κυβέρνηση κατάτρυχε το δίλημμα της απομόνωσης ή της σύναψης ειδικών σχέσεων με κάποια ευρωπαϊκή δύναμη. Το Μάρτιο 1898 και τον Νοέμβριο 1899 ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών προτείνει στη Γερμανία τη σύναψη συμμαχίας και προειδοποίησε ότι σε αρνητική απάντηση θα στρεφόταν είτε στη Γαλλία είτε στη Ρωσία. Ο Γερμανός υπουργός Εξωτερικών καχύποπτος για τα βρετανικά κίνητρα απορρίπτει τις προτάσεις. Το 1899 εξάλλου οι σχέσεις Αγγλίας και Γερμανίας επιδεινώθηκαν λόγω του πολέμου των Μπόερς. Το 1901 οι Βρετανοί επανακάμπουν με επίσημη πρόταση αμυντικής συμφωνίας, η οποία όμως θα εφαρμοζόταν μόνο στην περίπτωση αντιμετώπισης δύο αντιπάλων. Η Γερμανία όμως επιθυμεί την ανάληψη υποχρεώσεων και προς την «Τριπλή Συμμαχία». Ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Λάνστοουν αντιπροτείνει τη σύναψη περιορισμένης συμφωνίας αλλά εν τέλει η πρόταση απορρίπτεται. Μπορεί η αγγλογερμανική προσέγγιση να εμφάνιζε πλεονεκτήματα έναντι της επικείμενης αντιπαράθεσης με την Ρωσία στην Άπω Ανατολή και με τη Γαλλία στην Αφρική., όμως η συμμαχία με τη Γερμανία επέβαλλε άνισες υποχρεώσεις καθώς θα δέσμευε την Αγγλία να υποστηρίξει τη Γερμανία εναντίον της Ρωσίας, ενώ η γερμανική αρωγή στην σύγκρουση με τους Γάλλους δεν είχε τόση σημασία για τους Βρετανούς. Εξάλλου θεωρούσαν ότι η ισχύς του αγγλικού ναυτικού ήταν ικανή να υπερασπιστεί τις βρετανικές κτήσεις. Η περιορισμένη χερσαία ισχύς όμως που φάνηκε στον πόλεμο των Μπόερς ώθησε την αγγλική πολιτική να βολιδοσκοπήσει την δυνατότητα σύναψης συμμαχίας. Βέβαια τις συνομιλίες υπονόμωσε η εκδήλωση από το 1898 του βρετανογερμανικού ναυτικού ανταγωνισμού. Τυχόν γερμανοβρετανική συνεννόηση θα συνεπαγόταν πιθανόν εγκατάλειψη του γερμανικού ναυτικού προγράμματος του 1898, το οποίο δεν δεχόταν η γερμανική κυβέρνηση, η οποία φιλοδοξούσε να προωθήσει με τη δημιουργία ισχυρού ναυτικού τα συμφέροντά της ανά τον κόσμο. Η Μεγάλη Βρετανία ανησυχούσε και για την γερμανική οικονομική επέκταση στην Εγγύς Ανατολή και συγκεκριμένα στην οθωμανική αυτοκρατορία, όπου ανέλαβε την

κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου στην Ανατολία και τη Μεσοποταμία συνδέοντας την Κωνσταντινούπολη με τη Βαγδάτη και με πρόβλεψη επέκτασης μέχρι τον Περσικό Κόλπο. Αν και η εν λόγω εξέλιξη ήταν εν μέρει θετική καθώς εξέτρεπε το γερμανικό ενδιαφέρον από την Ευρώπη, εντούτοις η προοπτική επέκτασης της σιδηροδρομικής γραμμής ενείχε κινδύνους για την κυρίαρχη θέση της στη Μεσοποταμία καθώς και για την ασφάλεια των Ινδιών (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.350-357).

3.3 Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΑ - ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Ιουλιανή Επανάσταση

Η Ιουλιανή Επανάσταση του 1830 στη Γαλλία επέφερε τη πτώση του ρωσόφιλου Καρόλου Ι΄ και έφερε στον θρόνο τον Λουδοβίκο – Φίλιππο Α΄, προκαλώντας την ικανοποίηση της βρετανικής κυβέρνησης η οποία δεν δέχτηκε να συνεργαστεί με τις άλλες δυνάμεις εναντίον του νέου καθεστώτος. Θα αναγνωρίσει το νέο καθεστώς τον Σεπτέμβριο 1830 ωθώντας τις λοιπές δυνάμεις να πράξουν το ίδιο. Η Ρωσία θα καθυστερήσει προκαλώντας ρήγμα στις γαλλορωσικές σχέσεις γεγονός που ωφελεί την Αγγλία και την Αυστρία, καθόσον συνεπαγόταν αδυναμία αναθεώρησης εκ μέρους της Γαλλίας των συμβατικών ρυθμίσεων της Βιέννης και την αδυναμία προώθησης της ρωσικής πολιτικής στην Ανατολή (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.94-98)

Πολωνική Εξέγερση (1830)

Η βρετανική στάση δεν θα είναι ίδια στην πολωνική εξέγερση του 1830. Ο Πάλμερστον παρά τις αντιδράσεις της κοινής γνώμης υπέρ της πολωνικής ανεξαρτησίας αποφάσισε τη μη εμπλοκή της χώρας το σε ένα εγχείρημα το οποίο θα την έφερνε σε αντιπαράθεση με τη Ρωσία ενώ θα ενίσχυε τη γαλλική θέση στην Πολωνία (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.104)

Η εξέγερση των Sonderbund (1847)

Η βρετανική διπλωματία θα έχει μεγαλύτερη επιτυχία στο ζήτημα του ελβετικού εμφυλίου πολέμου του Sonderbund το 1847. Αν και όλες οι μεγάλες δυνάμεις πλην της Μεγάλης Βρετανίας τάσσονται υπέρ των καθολικών καντονίων

του Sonderbund, εντούτοις ο Πάλμερστον εφαρμόζοντας παρελκυστική πολιτική αν και δεν είχε τη συμπαράσταση της γαλλικής διπλωματίας καταφέρνει να κερδίσει χρόνο και να αναστείλει τη διεθνή επέμβαση υπέρ των καθολικών καντονίων μέχρι οι φιλελεύθεροι να κατισχύσουν τερματίζοντας τον εμφύλιο πόλεμο (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.132-134).

Μεγάλη Βρετανία και Επαναστάσεις του 1848

Η βρετανική διπλωματία θα εκμεταλλευθεί τη σύμπραξη της Γαλλίας με μία απολυταρχική δύναμη όπως η Αυστρία για να προβληθεί ως ηγέτιδα του φιλελευθερισμού, με απώτερο σκοπό να περιοριστεί η αυστριακή επιρροή στην Ιταλία που θα συμβάλλει στη μεγιστοποίηση του βρετανικού μεριδίου στις ιταλικές αγορές. Η βρετανική πολιτική ενθαρρύνει όμως μόνο τη φιλελευθεροποίηση των καθεστώτων της ιταλικής χερσονήσου, ως μέσο για τη μείωση της αυστριακής επιρροής, αλλά θεωρεί ότι η ιταλική ενοποίηση αντιστρατεύεται τα αγγλικά στρατηγικά συμφέροντα στην Μεσόγειο. Η βρετανική επιδίωξη της πρωτοκαθεδρίας στο φιλελεύθερο κίνημα θα οδηγήσει τη Γαλλία σε πλειοδοτική πολιτική στην ιταλική χερσόνησο. Η βρετανική πολιτική θα επιδιώξει «να εγκαθιδρύσει μια νέα τάξη στο ιταλικό έδαφος, η οποία θα ήταν αντιγαλλική και αντιαυστριακή». Η Μεγάλη Βρετανία θα υποδαυλίσει φιλελεύθερα κινήματα και στην περιοχή των γερμανικών κρατών όπου η Αυστρία πλέον τηρεί αμυντική στάση και είναι σε ετοιμότητα αναπλήρωσης του κενού ισχύος (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.134-135)

Η μεγάλη Βρετανία αν και υποδαύλιζε τις εξεγέρσεις το 1848 στη Γερμανία και την Ιταλία, δεν θα υποστηρίξει περαιτέρω τα επαναστατικά κινήματα. Στην Ιταλία η ενδεχόμενη γαλλική επέμβαση επ' ωφελεία του Πεδεμόντιου που εισέβαλε στην αυστριακή Λομβαρδία ανησύχησε τη βρετανική κυβέρνηση η οποία ήταν υπέρ της εξάλειψης της αυστριακής υπεροχής όχι όμως με τα γαλλικά όπλα. Βέβαια θα αντιταχθεί στη εδαφική συρρίκνωση του Πεδεμοντίου μετά τις διαδοχικές ήττες στο Σαλάσκου το 1848 και στη Νοβάρρα το 1849. Η βρετανική διπλωματία επισείοντας τον κίνδυνο γαλλικής επέμβασης υπέρ του Πεδεμοντίου θα ωθήσει την αυστριακή πλευρά στη διαπραγμάτευση με το Πεδεμόντιο με έντιμους όρους παράδοσης για το τελευταίο. Επίσης αντιτάχθηκε χωρίς ουσιαστικό

αποτέλεσμα στην πρωσική επέμβαση στο Σλέσβιγκ καθόσον ήθελε να αποτρέψει την εγκαθίδρυση μιας δύναμης στα δανικά στενά. Στη Γερμανία αν και η Βρετανία δεν εναντιωνόταν στην εμπέδωση των ομοσπονδιακών δεσμών των γερμανικών κρατών, ανησυχούσε από την προοπτική δημιουργίας ενός ενιαίου γερμανικού κράτους που θα διατάρασσε την ισορροπία δυνάμεων. Στην Ουγγαρία αν και η προσωρινή κυβέρνηση του Κοσσούθ δεν θα διστάσει να θέσει την εξωτερική πολιτική της Ουγγαρίας υπό την βρετανική, ο Πάλμερστον θα απορρίψει την εν λόγω πρόταση και δεν θα αντιδράσει στην ρωσική επέμβαση υπέρ της Αυστρίας καθόσον την θεωρούσε ως σημαντικό εξισοροπητικό παράγοντα έναντι της ρωσικής επιρροής στη βαλκανική. Δεν θα επέμβει επίσης και στη Γαλλία μετά από τη βεβαίωση ότι δεν θα επαναληφθεί ένα νέο ναπολεόντειο ηγεμονικό εγχείρημα (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.151,153,156,158,160,165)

Η πολωνική εξέγερση του 1863

Στην πολωνική εξέγερση του 1863 η μεγάλη Βρετανία δεν θα συμπράξει με τη Γαλλία για ανάληψη κοινής δράσης αλλά θα περιοριστεί στην επίδοση διακοίνωσης στη Ρωσία αναφορικά με το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα στην Πολωνία, χωρίς κάποιο αποτέλεσμα. Η εξέγερση έχει πλέον καταπνιγεί. Τη δεκαετία του 1860 οι γαλλοβρετανικές σχέσεις επιδεινώθηκαν. Από τη μια πλευρά η συνθήκη ελεύθερου εμπορίου του 1860 μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας και Γαλλίας δεν φάνηκε αντάξια των προσδοκιών των πρωτεργατών της και από την άλλη η προσάρτηση τη Νίκαιας και της Σαβοΐας δυσαρέστησαν την αγγλική κυβέρνηση που επεδίωκε την αποτροπή εδαφικών επεκτάσεων εκ μέρους της Γαλλία. Δεν θα δώσει όμως συνέχεια καθόσον δεν ήθελε να προκαλέσει τη γαλλορωσική σύμπραξη ούτε να εμπλακεί σε ενδεχόμενες ευρωπαϊκές διαμάχες ενόψει της επιδιωκόμενης επέμβασης της στο αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.203-206).

3.4 Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Το Ανατολικό ζήτημα αποτελεί βαραίνουσας σημασίας για τη βρετανική πολιτική το 19^ο αιώνα, καθόσον θεωρεί επιτακτικής σημασίας την διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία αποτελεί

ανασχετικό φραγμό στην ρωσική επεκτατική πολιτική στη Μεσόγειο. Η πολιτική της δέσμευση στην αρχή αυτή ήταν τέτοια που θα οδηγηθεί για μία και μοναδική φορά σε ένοπλη αντιπαράθεση με μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη, τη Ρωσία. Η διεθνής συμπεριφορά έναντι της οθωμανικής αυτοκρατορίας θα ακολουθήσει το προαναφερόμενο μοτίβο του Λόριμερ για τη «βάρβαση ανθρωπότητα».

Η Ελληνική Επανάσταση

Η ελληνική επανάσταση, όπως και η βελγική, είχε και αυτή διπλά χαρακτηριστικά. Αποτελούσε μία εθνική επανάσταση η οποία και αυτή απειλούσε την εσωτερική ευρωπαϊκή τάξη. Για τους Βρετανούς πολιτικούς όμως αποτελούσε πρωτίστως έκφραση του Ανατολικού ζητήματος και ως τέτοια την αντιμετώπισαν στην εξέλιξή της. Η Μεγάλη Βρετανία όσον αφορά στην ελληνική επανάσταση θεωρούσε ότι η ενδεχόμενη συρρίκνωση της οθωμανικής αυτοκρατορίας θα πυροδοτούσε επεκτατικούς ανταγωνισμούς μεταξύ της Γαλλίας και της Ρωσίας ενώ θα διευκόλυνε την κάθοδο της Ρωσίας στη Μεσόγειο όπου η μεγάλη Βρετανία είχε εξασφαλίσει κυριαρχική θέση με την κατοχή ναυτικών βάσεων στο Γιβραλτάρ στη Μάλτα και στα Επτάνησα. Επιπρόσθετα οικονομικοί παράγοντες που περιλάμβαναν και μια εμπορική συμφωνία με τη οθωμανική αυτοκρατορία συνηγορούσαν στη διατήρηση του οθωμανικού πολυεθνικού οικοδομήματος. Για αυτό και η τοποθέτησή της αρχικά ήταν κατά της επανάστασης, ενώ στο συνέδριο της Βερόνας θα παρακινήσει την προσέγγιση της Ρωσίας με την Τουρκία σε μια προσπάθεια να αποτρέψει τη ρωσική παρέμβαση υπέρ των χριστιανικών πληθυσμών (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.61). Το 1823 όμως η ανικανότητα της οθωμανικής αυτοκρατορίας να καταπνίξει την επανάσταση, οι παλινωδίες του τσάρου στο ελληνικό ζήτημα αλλά και η επικείμενη αύξηση της ρωσικής επιρροής στο υπό σύσταση ελληνικό κράτος, ωθούν την αγγλική πολιτική στον προσεταιρισμό των Ελλήνων και στην ανάληψη ενεργότερου ρόλου στο Ανατολικό ζήτημα. Η βρετανική κυβέρνηση θα χρηματοδοτήσει μέσω σύναψης δανείου με αγγλικές τράπεζες την ελληνική προσπάθεια ενώ στη συνδιάσκεψη της Πετρούπολης το 1825 θα υπονομεύσει τις ρωσικές πρωτοβουλίες σε τέτοιο βαθμό που πλέον η ελληνική πλευρά θεωρούσε ότι η επίλυση του ζητήματος θα προερχόταν μόνο από την Αγγλία. Παρόλα αυτά οι δυναμικές πρωτοβουλίες του νέου τσάρου Νικόλαου Α΄ θα ωθούσαν τη βρετανική πολιτική να συμπράξει με τη

Ρωσία προκειμένου να θέσει υπό έλεγχο τη ρωσική πολιτική αποτρέποντας τον όποιο περαιτέρω διαμελισμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.68-72).

Οι δύο αιγυπτιακές κρίσεις

Οι δύο αιγυπτιακές κρίσεις προκάλεσαν κλυδωνισμούς στην ισορροπία δυνάμεων στην ανατολική Μεσόγειο και αποτέλεσαν άλλη μια έκφανση του Ανατολικού ζητήματος. Οφείλονταν στις φιλόδοξες επιδιώξεις του πασά της Αιγύπτου Μωχάμετ Άλη, υποτελούς του Οθωμανού σουλτάνου, να επεκτείνει την κυριαρχία του στην Ανατολική Μεσόγειο και να ανέλθει στο θρόνο της Υψηλής Πύλης. Η Μεγάλη Βρετανία φοβόταν ότι η ενδεχόμενη υπερίσχυση του Μωχάμετ Άλη θα οδηγούσε σε διαμελισμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ενώ ο διαμοιρασμός των εδαφών θα προκαλούσε συγκρούσεις συμφερόντων των ευρωπαϊκών δυνάμεων, θα διευκολυνόταν η κάθοδος της Ρωσίας στη μεσόγειο ενώ ο ισθμός του Σουέζ θα ελεγχόταν εξολοκλήρου από τον ισχυροποιημένο Μωχάμετ Άλη. Τα οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας επιτάσσουν τη διατήρηση της οθωμανικής αυτοκρατορίας καθόσον μια αιγυπτιακή επέκταση προς τον Περσικό Κόλπο απειλούσε την ασφάλεια των Ινδιών ενώ οι μονοπωλιακές αιγυπτιακές πολιτικές θα επεκτείνονταν σε ολόκληρη την αυτοκρατορία επιφέροντας πλήγμα στο βρετανικό εξαγωγικό εμπόριο. Ο σουλτάνος επιζητεί τη βρετανική βοήθεια καθόσον το 1831 έχει χάσει τη Συρία και ο οθωμανικός στρατός έχει συντριβεί στο Ικόνιο. Η βρετανική κυβέρνηση όμως εκείνη την εποχή ακολουθούσε πολιτική δημοσιονομικής συστολής και φάνηκε απρόθυμη να αυξήσει τις ναυτικές δαπάνες. Επίσης θα εμποδίσει την ανάληψη διπλωματικής πρωτοβουλίας από την Αυστρία για τη σύγκλιση διεθνούς συνδιάσκεψης. Η άρνηση της Μεγάλης Βρετανίας δίνει την ευκαιρία στη Ρωσία να αναλάβει δράση, η οποία προτιμά μία ανίσχυρη οθωμανική αυτοκρατορία από την αυτοκρατορία του Μωχάμετ Άλη. Η ρωσική επέμβαση θα διαφυλάξει την Κωνσταντινούπολη από τον αιγυπτιακό στρατό ενώ η έστω καθυστερημένη γαλλοβρετανική ναυτική επέμβαση ωθεί τον Αιγύπτιο πασά σε διαπραγματεύσεις. Η Ρωσία θα αποχωρήσει έχοντας εξασφαλίσει την αμυντική συμφωνία του Χουνκιάρ Ισκελεσή το 1833 με την οθωμανική αυτοκρατορία. Ο Πάλμερστον παρόλη την πρόσκαιρη διπλωματική ήττα θα ασκήσει παρελκυστική πολιτική

υπονόμευσης της ρωσοτουρκικής συνεννόησης και θα επιδιώξει να ανακτήσει τη βρετανική επιρροή. Θα προσφέρει στον σουλτάνο βοήθεια για την ανασύνταξη του στρατού, θα συνάψει το 1838 εμπορική συνθήκη που προέβλεπε περιορισμό των δασμών στο 3% και την κατάργηση των οθωμανικών μονοπωλίων και θα αναλάβει το 1839 την αναδιοργάνωση του οθωμανικού ναυτικού. Στην δεύτερη κρίση του 1839 ο σουλτάνος αυτή τη φορά επιτέθηκε στον Αιγύπτιο πασά, όμως θα υποστεί συντριπτική ήττα και η αυτοκρατορία θα βρεθεί στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Αυτή τη φορά η Μεγάλη Βρετανία θέλοντας να προλάβει τη ρωσική παρέμβαση πρωτοστατεί στη διάσωση της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η Ρωσία θα αδρανήσει και δεν θα χρησιμοποιήσει τις αμυντικές ρήτρες της Συμφωνίας του Χουνκιάρ Ισκελεση, αλλά δήλωσε την επιθυμία της να συμπράξει με τις λοιπές δυνάμεις. Έτσι η Μεγάλη Βρετανία θα βρεθεί αντιμέτωπη με την γαλλική πολιτική η οποία παρέχει υποστήριξη στον Μωχάμετ Άλη με σκοπό τη διεύρυνση της επιρροής της στην Αίγυπτο. Μετά από ατελέσφορες διαπραγματεύσεις και αγγλογαλλικές προστριβές σχετικά με την τύχη της Συρίας, Ο Πάλμερστον, μετά από μία κρυφή προσπάθεια άσκησης πίεσης στον σουλτάνο, από τον Γάλλο πρωθυπουργό, να προβεί σε συνεννόηση με τον Αιγύπτιο πασά, αντιδρά αποφασιστικά συνυπογράφοντας με τις λοιπές δυνάμεις τους όρους επίλυσης της διαφοράς θέτοντας τελεσίγραφο στον Μωχάμετ Άλη. Ο τελευταίος προσμένοντας στη γαλλική βοήθεια απορρίπτει το τελεσίγραφο και αυτό οδηγεί την βρετανική πολιτική στην ένοπλη επέμβαση, αφού ορθώς διέγνωσε ότι οι όποιες επιστρατευτικές κινήσεις της Γαλλίας ήταν παραπλανητικές. Μετά από τον αγγλικό βομβαρδισμό της Βηρυτού, την αποβίβαση στρατού, τις τοπικές εξεγέρσεις και μία ναυτική επίδειξη στην Αλεξάνδρεια, ο Μωχάμετ Άλη θα παραδοθεί άνευ όρων στις 11 Δεκεμβρίου 1840. Ο Πάλμερστον κομίζει σκληρούς όρους στις διαπραγματεύσεις απαιτώντας την πλήρη υποταγή του Αιγύπτιου πασά στον σουλτάνο. Όμως η γαλλική διπλωματία εκτιμά ορθώς ότι η αγγλική άποψη δεν υποστηρίζεται από την Αυστρία, ενώ ο Πάλμερστον έχει ανάγκη την γαλλική υποστήριξη για να αναιρέσει τη Συμφωνία του Χουνκιάρ Ισκελεση. Όντως ο Πάλμερστον αμβλύνει τη στάση του και οι πέντε δυνάμεις φθάνουν σε συνεννόηση με την υπογραφή των συμβάσεων στις 13 Ιουλίου 1841. Η πρώτη καθόριζε τον Μωχάμετ Άλη ως κληρονομικό ηγεμόνα της Αιγύπτου ενώ η δεύτερη καθόριζε το καθεστώς των Στενών και καθόριζε το κλείσιμο των Στενών στα πολεμικά πλοία

όλων των κρατών εν καιρώ ειρήνης και μόνο εν καιρώ πολέμου δινόταν η δυνατότητα στη Τουρκία να τα ανοίξει κατά την κρίση της. Η βρετανική διπλωματία στη δεύτερη αιγυπτιακή κρίση πέτυχε τη διατήρηση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, τον περιορισμό της γαλλικής επιρροής στην Αίγυπτο και την απομάκρυνση του ρωσικού στόλου από τη Μεσόγειο, αναιρώντας τα ευεργετήματα της Συνθήκης του Χουνκιάρ Ισκελεσής καθώς και την σταθεροποίηση της κυριαρχίας της στην Μεσόγειο. (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.114-123)

Ο Κριμαϊκός Πόλεμος

Ο Κριμαϊκός Πόλεμος αποτελεί την κορύφωση της βρετανορωσικής αντιπαράθεσης στο ανατολικό ζήτημα και τη μείζονα πολεμική προσπάθεια της Μεγάλης Βρετανίας στην βικτωριανή εποχή. Παρόλη τη προσωρινή διάσωση της οθωμανικής αυτοκρατορίας στις αιγυπτιακές κρίσεις, η αδυναμία εφαρμογής των αναγκαίων μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων στον διοικητικό, οικονομικό, δημοσιονομικό και στρατιωτικό τομέα, εξασθενούσαν περαιτέρω τη Τουρκία. Το γεγονός αυτό υποδαύλιζε τις επεκτατικές βλέψεις της Πετρούπολης η οποία δεν δίστασε να προτείνει το διαμοιρασμό των οθωμανικών εδαφών. Η βρετανική κυβέρνηση προσηλωμένη στο δόγμα διατήρησης της οθωμανικής αυτοκρατορίας αρκέστηκε στην διαβεβαίωση του τσάρου ότι δεν θα προβεί σε ενέργειες για την επίσπευση της οθωμανικής κατάρρευσης. Όμως στην αρχή της δεκαετίας του 1850 η διαμάχη των ορθοδόξων και καθολικών κοινοτήτων της οθωμανικής αυτοκρατορίας για τον έλεγχο των ιερών στους Αγίους Τόπους θα οδηγήσει σε σφοδρή ρωσογαλλική αντιπαράθεση η οποία θα οδηγήσει στη σύγκρουση. Η αδιαλλαξία του νέου Γάλλου αυτοκράτορα Ναπολέοντα Γ΄ και του Ρώσου τσάρου γρήγορα έδωσαν διαστάσεις πάλης μεταξύ τάξης και επανάστασης. Η Ρωσία διείδε καταρχάς στην θρησκευτική αυτή διαμάχη μια ευκαιρία για προώθηση των επεκτατικών της βλέψεων στα οθωμανικά εδάφη. Γνωρίζοντας όμως τη δέσμευση των Βρετανών για τη διατήρηση της οθωμανική αυτοκρατορίας, προσπαθούν να έρθουν σε συνεννόηση με τους Βρετανούς παρουσιάζοντας τους ένα σχέδιο διαμοιρασμού της οθωμανικής επικράτειας, με το οποίο θα παραχωρούνταν στη Βρετανία η Αίγυπτος και η Κρήτη. Οι Βρετανοί ούτε συμφωνούν ούτε απορρίπτουν το σχέδιο προκαλώντας παρερμηνείες στη ρωσική πλευρά. Το 1853 οι Ρώσοι θα προτείνουν τη διασφάλιση των ορθοδόξων προνομίων στους Αγίους Τόπους και

στην ανανέωση του ρωσικού δικαιώματος στην υπεράσπιση των ορθοδόξων Οθωμανών. Η αγγλική πλευρά προσπαθώντας να κατευνάσει τα πνεύματα παρακινεί το σουλτάνο να προβεί σε παραχωρήσεις. Ο δεύτερος όμως ρωσικός όρος, η επαναβεβαίωση του «θρησκευτικού προτεκτοράτου» δεν ικανοποιείται προκαλώντας ρωσοτουρκική κρίση. Η επιμονή του σουλτάνου να μην ενδώσει στον δεύτερο ρωσικό όρο προκαλεί την ρωσική επέμβαση στις παρίστριες ηγεμονίες, ενώ η Γαλλία και η Αγγλία στέλνουν το ναυτικό τους στον Ελλήσποντο. Η αγγλική κυβέρνηση θα σπεύσει προς υπεράσπιση της Τουρκίας προκειμένου να διαφυλάξει την ακεραιότητά της τελευταίας. Ο Γάλλος αυτοκράτορας θα προσχωρήσει στον αγγλοτουρκικό συνασπισμό. Η Αυστρία θα αναπτύξει ειρηνευτική πρωτοβουλία με τη διακοίνωση της Βιέννης η οποία έγινε αρχικά αποδεκτή από τη Ρωσία, αλλά εν τέλει απορρίφθηκε και στις 4 Οκτωβρίου 1853 η Τουρκία κηρύσσει τον πόλεμο εναντίον της Ρωσίας. Αρχικά η Ρωσία θα αποφύγει προκλητικές ενέργειες που θα προκαλούσαν τη δυτική επέμβαση. Η καταστροφή του οθωμανικού στόλου στη Σινώπη στις 30 Νοεμβρίου και η επακόλουθη άρνηση της Ρωσίας να αποσυρθεί από τις παρίστριες ηγεμονίες ωθεί τη Γαλλία και την Αγγλία στην κήρυξη πολέμου εναντίον της Ρωσίας (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.167-173)

Άμεση συνέπεια του Κριμαϊκού Πολέμου ήταν η αποβολή του άνισου χαρακτήρα των γαλλοβρετανικών σχέσεων και η αποτίναξη του αισθήματος απομόνωσης της γαλλικής πολιτικής. Μετά από αδυναμία διάνοιξης μετώπου στη Βαλτική λόγω διπλωματικής συναίνεσης της Σουηδίας και στις παρίστριες ηγεμονίες λόγω χολέρας, τελικά οι συμμαχικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στην Κριμαία τον Σεπτέμβριο 1854. Οι συμμαχικές δυνάμεις επιδίωκαν τη γρήγορη λήξη του πολέμου. Ιδιαίτερα οι Βρετανοί που είχαν μικρό σχετικά στρατό θεωρούσαν ότι πιθανή αποχώρηση της Γαλλίας λόγω του παρατεταμένου του πολέμου θα εξαφάνιζε τις προοπτικές νίκης. Ως εκ τούτου Βρετανοί και οι Γάλλοι θα επιδοθούν στην αναζήτηση συμμάχων. Το Πεδεμόντιο προσφέρεται να συνδράμει αλλά έχει περιορισμένες δυνάμεις, οπότε η αναζήτηση στρέφεται προς την Πρωσία και την Αυστρία. Η Πρωσία αποφασίζει τη τήρηση ουδέτερης στάσης και οι σύμμαχοι προσανατολίζονται προς την Αυστρία. Η Αυστρία όμως ανησυχεί ότι η συμμετοχή της στον πόλεμο θα διευκολύνει την προώθηση των πρωσικών επιδιώξεων στη Γερμανία. Στις 8 Αυγούστου 1854 θα υπογράψει τα Τέσσερα Σημεία της Βιέννης που προέβλεπαν την αντικατάσταση του ρωσικού από ένα συλλογικό

προτεκτοράτο στις παρίστριες ηγεμονίες, την αντικατάσταση της ρωσική αποκλειστικότητας στην προστασία των ορθοδόξων από μία συλλογική προστασία, τη διασφάλιση ελεύθερης ναυσιπλοΐας στις εκβολές του Δούναβη και στην δυσμενή για τα ρωσικά συμφέροντα αναθεώρηση του καθεστώτος των Στενών. Οι δύο σύμμαχοι όμως απαιτούν την ενεργότερη σύμπραξη της Αυστρίας και θα ασκήσουν αφόρητες διπλωματικές πιέσεις. Η Αυστρία θα προσπαθήσει να αποφύγει περαιτέρω δεσμεύσεις όμως η γαλλική απειλή για ανακίνηση του πολωνικού ζητήματος και η παρεχόμενη εγγύηση των ιταλικών κτήσεις θα οδηγήσει την Αυστρία σε σύναψη αμυντικής και επιθετικής συμμαχίας με την Αγγλία και τη Γαλλία. Η εφαρμογή της όμως θα προσκρούσει στην άρνηση της γερμανικής Δίετας να προβεί σε επιστράτευση. Οι δύο σύμμαχοι θα εφαρμόσουν εκφοβισμό στην αυστριακή πλευρά, προσεγγίζοντας το Πεδεμόντιο το οποίο εξέφρασε τη προθυμία συμμετοχής στον πόλεμο. Εντέλει έναντι της μελλοντικής παροχής αγγλογαλλικής διπλωματικής στήριξης στο ιταλικό ζήτημα το Πεδεμόντιο εισέρχεται στον πόλεμο. Η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία έχουν διπλό όφελος, ήτοι την ενίσχυση του εκστρατευτικού σώματος της Κριμαίας και την άσκηση πίεσης στην αυστριακή πλευρά για διπλωματική παρέμβαση στο ζήτημα της Ιταλίας. Παράλληλα όμως στέλνουν και το μήνυμα ότι η υποστήριξη στο Πεδεμόντιο θα αναιρεθεί αν η Αυστρία επέμβει κατά της Ρωσίας. Ο Ναπολέων Γ΄ θα κάμψει την αυστριακή αντίσταση αναγγέλλοντας την επίσκεψη του βασιλιά του Πεδεμοντίου στο Παρίσι. Η Αυστρία θα εισέλθει στον πόλεμο αναγκάζοντας τον νέο τσάρο να αποδεχθεί τα τέσσερα Σημεία της Βιέννης (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.173-178).

Το συνέδριο του Παρισιού

Η Μεγάλη Βρετανία προσήλθε στο Συνέδριο του Παρισιού το 1856 φέρνοντας επαχθείς για τη Ρωσία όρους με σκοπό την αποτροπή των επεκτατικών της βλέψεων στην Εγγύς Ανατολή. Αυτό όμως προϋπέθετε την ολοκληρωτική ήττα της Ρωσίας και της γαλλικής υποστήριξης. Και οι δύο όμως διαμήνυσαν ότι θα ακολουθούσαν τις δεσμεύσεις της προκαταρκτικής συμφωνίας ειρήνης, γεγονός που διευκόλυνε την υπογραφή της Συνθήκης του Παρισιού. Η απουσία σύγκλισης στόχων της γαλλικής και βρετανικής διπλωματίας άμβλυε τις απαιτήσεις της τελευταίας. Με τη Συνθήκη του Παρισιού στις 30 Μαρτίου 1856 δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής της Τουρκίας στην ευρωπαϊκή συμφωνία,

παρέχεται εγγύηση της ανεξαρτησίας και ακεραιότητας της οθωμανικής αυτοκρατορία με αντάλλαγμα τη παραχώρηση δικαιωμάτων στους Οθωμανούς υπηκόους. Επιπλέον προέβλεπε την απαγόρευση εγκαθίδρυσης ή διατήρησης ναυστάθμων στη Μαύρη Θάλασσα, η οποία θα παράμενε κλειστή σε όλα τα πλοία όλων των κρατών. Επιπλέον επαναλάμβανε τις διατάξεις της Συνθήκης του 1841 για το καθεστώς των Στενών. Επιπρόσθετα προέβλεπε την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στον Δούναβη με τη θέσπιση ρυθμίσεων από διεθνείς επιτροπές, την αυτονομία των παρίστριων ηγεμονιών υπό την ψιλή κυριαρχία της Πύλης, τη θέσπιση της μεσολάβησης ως μεθόδου διευθέτησης διεθνών διαφορών ενώ θεσπίστηκαν διάφοροι κανόνες του δικαίου της θάλασσας, όπως η κατάργηση της ναυτικής επιδρομής. Τέλος στο Συνέδριο έγινε μνεία από τον Βρετανό και τον Γάλλο αντιπρόσωπο για το ιταλικό ζήτημα. Η Μεγάλη Βρετανία στο Συνέδριο πέτυχε τη προσωρινή έστω αναχαίτιση της ρωσικής επεκτατικής πολιτικής και να συρρικνώσει τη ρωσική ισχύ και επιρροή στο ευρωπαϊκό σύστημα. (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.178-181)

Η Συνένωση των Παρίστριων Ηγεμονιών

Η αρχή διατήρησης της οθωμανικής αυτοκρατορίας θα οδηγήσει τη βρετανική πολιτική στην υποστήριξη των οθωμανικών θέσεων στο ζήτημα της συνένωσης των παρίστριων ηγεμονιών. Η οθωμανική αυτοκρατορία αντιτίθεται στην επιχειρούμενη συνένωση των παρίστριων ηγεμονιών, θέση που υποστήριζε και η Μεγάλη Βρετανία. Σε τοπικές εκλογές που διεξήχθησαν στις παραδουνάβιες περιοχές επικράτησαν οι αντίπαλοι της συνένωσης. Η Γαλλία όμως κατηγορεί τους Οθωμανούς για νοθεία και μαζί με τη Ρωσία, Την Πρωσία και το Πεδεμόντιο πιέζει για την επανάληψη των εκλογών. Η Πύλη αν και υποστηριζόμενη από την Μεγάλη Βρετανία ενδίδει στις πιέσεις και οι εκλογές του 1857 αναδεικνύουν ηγέτες που υποστήριζαν τη δημιουργία εθνικού κράτους. Ο Γάλλος αυτοκράτορας εξασφάλισε με τη βρετανική και ρωσική συναίνεση το 1858 το δικαίωμα των ηγεμονιών να διατηρούν κοινά νομοθετικά σώματα που θα εξέλεγαν όμως καθεμία το δικό της ηγεμόνα. Στις εκλογές όμως του ίδιου χρόνου μετά από παρότρυνση της γαλλικής διπλωματίας οι δύο ηγεμονίες θα εκλέξουν κοινό ηγεμόνα συντελώντας στη συνένωση των ηγεμονιών (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.201-203)

Κρητική Επανάσταση (1866)

Η βρετανική στάση στην κρητική επανάσταση του 1866 υπαγορεύθηκε από την αρχή διατήρησης της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Την βρετανική στάση βάραινε επίσης η προοπτική προσάρτησης της Κρήτης με τη ρωσική βοήθεια που θα συνεπάγονταν αύξηση της ρωσικής επιρροής σε μία χώρα σημαντική για τα βρετανικά στρατηγικά συμφέροντα. Ως εκ τούτου η βρετανική πολιτική ήταν αντίθετη στις επαναστατικές αξιώσεις των Κρητών (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.209-212).

Η βαλκανική κρίση του 1875

Το Ανατολικό ζήτημα θα επανέλθει στο προσκήνιο με τη βαλκανική κρίση του 1875. Η κρίση ξεκινά από μία εξέγερση στη Βοσνία Ερζεγοβίνη η οποία εξαπλώνεται στη Βουλγαρία. Η βιαιότητα της οθωμανικής καταστολής θα προκαλέσει την αντίδραση των μεγάλων δυνάμεων και ιδιαίτερα της Ρωσίας. Παρόλο που η βρετανική κυβέρνηση αναγνώριζε την ανάγκη μεταρρυθμίσεων, είναι αντίθετη στην επιδιωκόμενη ρωσοαυστριακή επέμβαση στην περιοχή και ήταν σταθερά προσηλωμένη στην αρχή της διατήρησης της εδαφικής ακεραιότητας των Οθωμανών, καθόσον διάλυσή της θα έφερνε τους Ρώσους σε επαφή με τα Στενά και τη Μεσόγειο. Αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό την προσχώρηση στο Υπόμνημα του Συνδέσμου των Τριών Αυτοκρατόρων προς την Υψηλή Πύλη για ανάληψη μεταρρυθμίσεων, καθόσον θα υποσκάψει τις καλές σχέσεις με το σουλτάνο και προσπαθεί να διαχειριστεί τις φιλελεύθερη στάση της αντιπολίτευσης η οποία βρίσκει απήχηση στην κοινή γνώμη. Το 1876 η κρίση επιδεινώνεται, η Σερβία που έχει κηρύξει τον πόλεμο εναντίον των Οθωμανών ηττάται και η Ρωσία ανακοινώνει ότι θα αναλάβει μονομερή δράση. Η βρετανική διπλωματία αντιδρά και ο πρωθυπουργός Ντισραέλι προτείνει τη σύγκλιση διάσκεψης για την επίλυση της κρίσης η οποία λαμβάνει χώρα στην Κωνσταντινούπολη. Η παρελκυστική όμως στάση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στην ευρωπαϊκή πρωτοβουλία και η αντίθεση του Ντισραέλι στην συλλογική δράση των ευρωπαϊκών δυνάμεων θα οδηγήσει τις συνομιλίες σε αδιέξοδο. Η Ρωσία αφού έρθει σε συνεννόηση με την Αυστρία θα κηρύξει τον πόλεμο στους Οθωμανούς ενώ δηλώνει στους Βρετανούς ότι δεν έχει πρόθεση να καταλάβει τη Κωνσταντινούπολη και τα Στενά. Η βρετανική κυβέρνηση κρατά στάση αναμονής

καθόσον η ρωσική προέλαση προς Νότο ανακόπτεται προσωρινά. Μετά την κατάληψη της Πλέβνας η προέλαση του ρωσικού στρατού προκαλεί την έντονη ανησυχία της βρετανικής και αυστριακής διπλωματίας οι οποίες προειδοποιούν την Ρωσία να μην προχωρήσει προς την κατάληψη των Στενών και της Κωνσταντινούπολης, ενώ ο Ντισραέλι, αγνοώντας τις αντιδράσεις των βρετανικών οικονομικών κύκλων, διατάσσει το ναυτικό να σπεύσει στα Στενά και παράλληλα προειδοποιεί τους Έλληνες, οι οποίοι παροτρύνονταν από τους Ρώσους να ανοίξουν μέτωπο στα Νότια, να απόσχουν από τη σύγκρουση. Οι αγγλοαυστριακές πιέσεις αποδίδουν και ο τσάρος σταματά τη προέλαση υπογράφοντας εκχειρία το 1877. Η Βρετανία θα παράσχει υποστήριξη στο Σουλτάνο με την παρουσία του στόλου της στην Προποντίδα, ενώ η Αυστρία απειλεί με επιστράτευση. Όταν όμως η ρωσική διπλωματία αντιλαμβάνεται ότι η τελευταία δεν θα πραγματοποιήσει την απειλή, αποφασίζει να επιβάλει σκληρούς όρους στην οθωμανική πλευρά παρά την βρετανική υποστήριξη, οι Ρώσοι και Οθωμανοί υπογράφουν τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το 1878 η οποία εκτός των άλλων προέβλεπε τη δημιουργία Μεγάλης Βουλγαρίας που θα έφτανε μέχρι το Αιγαίο. Η αντίδραση της Μεγάλης Βρετανίας και της Αυστρίας στον επικείμενο ρωσικό έλεγχο της Βαλκανικής και των Στενών είναι έντονη και θα αξιώσουν την άμεση αναθεώρησή της. Η ρωσική κυβέρνηση ενδίδει και στις προκαταρκτικές διαπραγματεύσεις με τη βρετανική και αυστριακή πλευρά καθορίζεται η μη επέκταση της Βουλγαρίας στο Αιγαίο και ο περιορισμός των ρωσικών προσαρτήσεων στον Καύκασο. Η βρετανική κυβέρνηση στο μεταξύ θα προβεί σε επιστρατευτικές ενέργειες ενώ θα κινητοποιήσει στρατεύματα από την Ινδία. Η ρωσική πλευρά αντιλαμβάνεται ότι ενδεχόμενη αγγλορωσική σύγκρουση θα φέρει την Αυστροουγγαρία να επέμβει στο πλευρό της Μεγάλης Βρετανίας (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.277-286).

Το Συνέδριο του Βερολίνου (1878)

Στο επακόλουθο συνέδριο του Βερολίνου η μεγάλη Βρετανία θα συμμετάσχει για πρώτη φορά με τον πρωθυπουργό και τον υπουργό εξωτερικών γεγονός που καταδεικνύει τη σημασία που απέδιδε η βρετανική διπλωματία στο διακύβευμα του Ανατολικού ζητήματος. Το Συνέδριο κινήθηκε στη βάση των προαναφερόμενων προκαταρκτικών συνθηκών. Έτσι ιδρύθηκαν οι αυτόνομες

ηγεμονίες της Βουλγαρίας και της Ανατολικής Ρωμυλίας οι οποίες δεν θα είχαν πρόσβαση στο Αιγαίο, η Αυστροουγγαρία ανέλαβε τη διοίκηση της Βοσνίας – Ερζεγοβίνης, η Ρωσία διατήρησε το Καρς και το Βατούμ και προσάρτησε τη Βεσσαραβία έναντι της απόδοσης της Δοβρουτσάς στη Ρουμανία, η Σερβία και το Μαυροβούνιο προσάρτησαν τη Νύσσα και το Αντίβαρι της Αδριατικής αντίστοιχα και η Ελλάδα προσαρτά την Θεσσαλία και μέρος της Ηπείρου. Η Ρουμανία, η Σερβία και το Μαυροβούνιο αποκτούν την ανεξαρτησία τους. Το συνέδριο λήγει με τη διπλωματική ήττα της Ρωσίας, η οποία αν και κέρδισε τον πόλεμο δεν μπόρεσε να αποκτήσει την πολυπόθητη έξοδο στη Μεσόγειο, ενώ ο περιορισμός των εδαφικών κερδών των Βαλκανικών κρατών έναντι αυτών της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου, προκάλεσε την πικρία τους και τη μείωση της ρωσικής επιρροής σε αυτά. Αντίθετα το Συνέδριο αποτέλεσε διπλωματική νίκη της Μεγάλης Βρετανίας η οποία εκτός του ότι διατήρησε το καθεστώς των Στενών, απέτρεψε την ρωσική έξοδο στο Αιγαίο και είδε τη μείωση της ρωσικής επιρροής στη Βαλκανική, απέσπασε την Κύπρο από την Οθωμανική αυτοκρατορία ως αντάλλαγμα των «καλών υπηρεσιών» της στο Συνέδριο αποκτώντας μία βάση μεγάλης στρατηγικής σημασίας στη θαλάσσια οδό για το Σουέζ (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.286-289).

Οι κρίσεις στην Οθωμανική αυτοκρατορία στο τέλος του 19^{ου} αιώνα

Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα διάφορες κρίσεις ταλανίζουν την Οθωμανική αυτοκρατορία. Το 1894 ξεσπά επανάσταση στην Αρμενία η οποία καταστέλλεται με πρωτοφανή αγριότητα. Η κρίση του αρμενικού ζητήματος παίρνει διεθνείς διαστάσεις και προκαλεί αντιδράσεις στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη υπέρ των Αρμενίων. Η Μεγάλη Βρετανία όπου οι αντιδράσεις της κοινής γνώμης είναι εντονότερες είναι πλέον διατεθειμένη να εγκαταλείψει την αρχή της διατήρησης της οθωμανικής αυτοκρατορίας και να υποβάλλει στις υπόλοιπες δυνάμεις ένα σχέδιο διανομής της οθωμανικής επικράτειας. Η βρετανική πρόταση προσκρούει στην γερμανική αντίθεση. Κατόπιν η βρετανική διπλωματία επανέρχεται προτείνοντας ναυτική επιχείρηση στα αρμενικά παράλια του Ευξείνου Πόντου. Αυτή τη φορά η πρόταση προσκρούει στη ρωσική καχυποψία. Οι Ρώσοι εκτιμούν ότι η βρετανική κυβέρνηση έχει βλέψεις στην Κωνσταντινούπολη και ανακοινώνουν στο σουλτάνο την υποστήριξή τους. Οι Βρετανοί επανέρχονται με πρόταση λήψης εξαναγκαστικών μέτρων κατά της Τουρκίας, η οποία απορρίπτεται και αυτή από

τους Ρώσους. Ως εκ τούτου ο ανταγωνισμός βρετανικών και αγγλικών συμφερόντων θα συντελέσει στην αποτροπή της από κοινού ανάληψης δράσης υπέρ των Αρμενίων (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.344-346)

Στην Κρήτη οι συνεχείς τουρκικές βιαιοπραγίες εναντίον των Ελλήνων οδηγούν στην ελληνική επέμβαση με την αποβίβαση εκστρατευτικού σώματος. Η Μεγάλη Βρετανία προτείνει την παροχή αυτονομίας στους Κρήτες επιτρέποντας μια εύσχημη αναδίπλωση των ελληνικών δυνάμεων. Γρήγορα όμως αναπτύσσεται διεθνής ναυτική δύναμη στην περιοχή και αποβιβάζονται στρατεύματα των μεγάλων δυνάμεων στην νήσο και αξιώνουν την αποχώρηση των ελληνικών ναυτικών και χερσαίων δυνάμεων. Η ελληνική κυβέρνηση ανακαλεί τον στόλο αλλά προτείνει την παραμονή του χερσαίου τμήματος ως εντολοδόχου των Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή. Οι τελευταίες επανέρχονται στη λύση της αυτονομίας και αποκλείουν τη μεγαλόνησο. Παράλληλα όμως οι Έλληνες και οι Οθωμανοί αγνοούν τις διεθνείς προειδοποιήσεις για παραμονή του υφιστάμενου καθεστώτος ανεξαρτήτως αποτελέσματος της επικείμενης σύγκρουσης και τον Απρίλιο του 1897 ξεσπά ο ελληνοτουρκικός πόλεμος ο οποίος καταλήγει σε ταπεινωτική ελληνική ήττα. Παρόλη την ήττα όμως, η Ελλάδα θα προβεί σε μικρές εδαφικές παραχωρήσεις, θα καταβάλει πολεμική αποζημίωση και θα δεχθεί δημοσιονομικό διεθνή έλεγχο ύστερα από γερμανική απαίτηση, ενώ στην Κρήτη θα εγκαθιδρυθεί αυτόνομο καθεστώς με ύπατο αρμοστή τον Έλληνα πρίγκιπα Γεώργιο (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.346-349).

3.5 ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ

Οι ιμπεριαλιστικές αναζητήσεις της βρετανικής πολιτικής θα ξεκινήσουν από τη Μεσόγειο και την Κίνα, ενώ πρώιμες εκφάνσεις των ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών θα αποτελέσουν οι σποραδικές γαλοβρετανικές αντιπαραθέσεις ανα την υφήλιο. Η εξισορρόπηση της ισχύος στην ευρωπαϊκή ήπειρο με τη γαλλορωσική συμμαχία το 1890 θα στρέψει το ενδιαφέρον των μεγάλων δυνάμεων σε αποικιακά εγχειρήματα στην Ασία και Αφρική. Η Μεγάλη Βρετανία θα πρωτοστατήσει στα ιμπεριαλιστικά εγχειρήματα που θα εξαπλωθούν σε ολόκληρη την υδρόγειο. Η ακολουθούμενη βρετανική πολιτική την περίοδο αυτή υπαγορεύεται από το ολοένα αυξανόμενο εμπορικό έλλειμμα στο οποίο

συντελούσε η συρρίκνωση του μεριδίου της αγοράς των βρετανικών εξαγωγών λόγω του αμερικανικού και γερμανικού ανταγωνισμού. Αυτό οδηγεί την βρετανική κυβέρνηση στην εγκατάλειψη της αρχής της ελευθερίας των συναλλαγών και την υιοθέτηση της αυτοκρατορικής προτίμησης, δηλαδή της σύναψης οικονομικών δεσμών της μητρόπολης με τις κτήσεις της. Η βρετανική ιμπεριαλιστική πολιτική αποσκοπεί στην διατήρηση των σπληνιγμάτων της εκτός Ευρώπης και στην αναζήτηση νέων πεδίων δράσεως. Στην Κίνα επιδιώκει τη διατήρηση της οικονομικής πρωτοκαθεδρίας έναντι των ανταγωνιστικών πιέσεων, στον Άνω Νείλο επιθυμεί τη διατήρηση του καθεστώτος των υδάτων για τη διασφάλιση της αιγυπτιακής γεωργίας, στην Νότια Αφρική θα ακολουθήσει επεκτατική πολιτική αλλά στην Κεντρική Αμερική θα αναδιπλωθεί κάτω από τις αμερικανικές ιμπεριαλιστικές πιέσεις (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.334-336). Η βρετανική πολιτική συμπεριφορά στις περιοχές ιμπεριαλιστικής επέκτασης θα ακολουθήσει το μοτίβο του Λόριμερ για την «βάρβαση ανθρωπότητα» στην Ασία και την «πρωτόγονη ανθρωπότητα» στην Αφρική.

3.5.1 ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ

Γαλλοβρετανικός ανταγωνισμός στην Αλγερία και Μαρόκο μέχρι το 1850

Η γαλλική κατάκτηση του Αλγερίου το 1830 θα μπορούσε να είχε οδηγήσει σε πόλεμο την Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία. Παρόλα αυτά η τελευταία φάνηκε ενδοτική στο γαλλικό εγχείρημα, βλέποντας τη γαλλική στάση αναμονής και ωθούμενη από πολιτικές και οικονομικές δυσχέρειες. Η ήπια αντιμετώπιση του ζητήματος από τον Πάλμερστον μαρτυρά και την βρετανική επιθυμία να αναπροσανατολιστούν οι γαλλικές βλέψεις από τα ευρωπαϊκά στα αφρικανικά εδάφη. Η Μεγάλη Βρετανία θα αφήσει τη Γαλλία να κατακτήσει την Αλγερία υπό τον όρο να μην επεκταθεί προς το Μαρόκο ή την Τυνησία, προκειμένου να μην διαταραχθεί ο βρετανικός έλεγχος των θαλασσίων οδών της Μεσογείου (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.113).

Η γαλλοβρετανική αντιπαράθεση αναθερμανθηκε το 1844 όταν η Γαλλία επενέβη στο Μαρόκο προκειμένου να αποτρέψει την μαροκινή ενίσχυση των Αλγερινών επαναστατικών σωμάτων. Η γαλλική νίκη στο Ισλύ και ο βομβαρδισμός της Ταγγέρης προκάλεσαν την βρετανική αντίδραση η οποία είδε να διακυβεύονται

τόσο τα οικονομικά συμφέροντά της, καθόσον το Μαρόκο διεξήγαγε εισαγωγές από τις αγγλικές μεταλλουργικές και κλωστούφαντουργικές βιομηχανίες της, όσο και τα στρατηγικά της λόγω απειλής του Στενού του Γιβραλτάρ. Η γαλλική κυβέρνηση ενέδωσε στις πιέσεις και αφού πέτυχε την παράδοση από το Μαρόκο του Αλγερινού επαναστάτη αποχώρησε από τη μαροκινή επικράτεια (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.126-127).

Διάνοιξη Διώρυγας του Σουέζ

Η διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ ήταν ένα εγχείρημα μείζονος στρατηγικής και οικονομικής σημασίας με την οποία η Μεσόγειος θα ανακτήσει τη στρατηγική της σημασία και τη θέση της ως της σημαντικότερης παγκόσμιας θαλάσσιας οδού, που είχε προσωρινά απωλέσει μετά την ανακάλυψη της Αμερικής. Ο Μωχάμετ Άλη, πασάς της Αιγύπτου θα αναβάλει την εκτέλεση του εγχειρήματος εκτιμώντας ορθώς ότι θα άνοιγε το δρόμο για ξένες επεμβάσεις στην Αίγυπτο. Παρόλα αυτά η νέα ηγεσία της Αιγύπτου πείστηκε από τον Γάλλο διπλωμάτη και μηχανικό Λεσσέπς να εγκρίνει το σχέδιο διάνοιξης της διώρυγας. Το ιδιωτικό εγχείρημα της Εταιρείας του Σουέζ που ίδρυσε ο Λεσσέπς το 1854 θα λάβει διεθνείς διπλωματικές διαστάσεις καθόσον η συνέχισή του προϋπέθετε την έγκριση του Οθωμανού σουλτάνου. Σε αυτό το σημείο θα αναπτυχθεί ο αγγλογαλλικός ανταγωνισμός. Η Μεγάλη Βρετανία που είχε τα μεγαλύτερα οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα στη περιοχή αναμενόταν να πρωτοστατήσει στο εν λόγω εγχείρημα. Όμως οι απόψεις των βρετανικών οικονομικών κύκλων και της βρετανικής κυβέρνησης δίσταντο. Αν και τα οικονομικά συμφέροντα συνηγορούσαν στην διάνοιξη της διώρυγας, ο Πάλμερστον εναντιώθηκε στο εν λόγω εγχείρημα καθόσον θεώρησε ότι η υπαγωγή της σημαντικής θαλάσσιας διόδου στον οθωμανικό ή αιγυπτιακό έλεγχο αντιτίθεντο στα βρετανικά στρατηγικά συμφέροντα. Επιπλέον φοβόταν την επικείμενη γαλλική διείσδυση στην περιοχή με την ανάληψη του εγχειρήματος από τους Γάλλους ιδιώτες. Για αυτό και θα πιέσει το σουλτάνο να ακυρώσει το εγχείρημα. Το 1858 ο Λεσσέπς εκδίδει 400000 μετοχές για να χρηματοδοτήσει το εγχείρημα. Ο Πάλμερστον θα πείσει τη βρετανική κεφαλαιαγορά να απόσχει από την αγορά τους με την ελπίδα να ματαιώσει με αυτό το τρόπο τη χρηματοδότηση του εγχειρήματος. Αυτή η ενέργεια όμως δεν έχει άλλο αποτέλεσμα από το να

περιέλθει η μετοχική πλειοψηφία στους Γάλλους επενδυτές και να τεθεί η διώρυγα υπό γαλλικό έλεγχο. Ο Πάλμερστον αντιλαμβανόμενος την λανθασμένη πρακτική του θα λοιδορήσει την Εταιρεία του Σουέζ στο εξωτερικό και θα επιτύχει τη προσωρινή ανάκληση της άδειας από το σουλτάνο, όμως ο χεδίβης της Αιγύπτου εντέλει θα διευκολύνει τη συνέχιση των διαδικασιών και οι προσπάθειες του Πάλμερστον επικεντρώνονται στην λήψη εγγυήσεων από τους Γάλλους ότι η διώρυγα δεν θα γινόταν μέσο πολιτικής εκμετάλλευσης και ελέγχου της αιγυπτιακής επικράτειας με αντάλλαγμα την απόσπαση της τελικής έγκρισης της παραχώρησης της διώρυγας από το σουλτάνο. Το 1866 ο σουλτάνος εγκρίνει εντέλει το εγχείρημα ενώ το 1869 εγκαινιάζεται η διώρυγα του Σουέζ, η οποία αναβάθμισε τη σημασία της Μεσογείου, της Ερυθράς και της Αραβικής Θάλασσας και θα αποτελέσει σημείο μεγάλης στρατηγικής σημασίας για τη Μεγάλη Βρετανία (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.206-209)

Ανταγωνισμοί στη Μεσόγειο τη δεκαετία 1880: Τυνησία και Αίγυπτος

Η περίοδος μετά το Συνέδριο του Βερολίνου (1878) χαρακτηρίζεται από ιμπεριαλιστικούς ανταγωνισμούς των αποικιακών δυνάμεων. Η εξασφάλιση του ελέγχου της Μεσογείου αποτελεί σημαντική προτεραιότητα της βρετανικής πολιτικής, η οποία προσδιορίζει την αρνητική της στάση έναντι της ρωσικής επιδίωξης εξόδου στη Μεσόγειο καθώς και την αποφασιστική της αντίδραση στην επιδίωξη δημιουργίας «Μεγάλης Βουλγαρίας». Η κατοχή του Γιβραλτάρ, της Μάλτας και της Κύπρου της εξασφαλίζουν την κυριαρχία στις θαλάσσιες οδούς της Μεσογείου και η προσοχή της στρέφεται πλέον στο Στενό της Σικελίας και στο Σουέζ. Αυτή η στροφή του ενδιαφέροντος θα τη φέρει αντιμέτωπη με τα γαλλικά και ιταλικά συμφέροντα στην Τυνησία και στην Αίγυπτο. Στο ζήτημα της Τυνησίας η βρετανική πολιτική θα ενθαρρύνει παρασκησιακά την γαλλική επέκταση, έναντι των ιταλικών επιδιώξεων καθώς προτιμούσε το Στενό της Σικελίας να βρίσκεται υπό τη κατοχή δύο δυνάμεων αντί μόνο της Ιταλίας. Συνεπώς η δημιουργία γαλλικού προτεκτοράτου το 1881 στη Τυνησία εξυπηρετούσε τα αγγλικά στρατηγικά συμφέροντα (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.301-304)

Στην Αίγυπτο η βρετανική προώθηση ήταν αποφασιστικότερη. Η Μεγάλη Βρετανία επιδίωκε να εξασφαλίσει τη συμμετοχή στη διαχείριση της διώρυγας,

όπου η ολιγωρία του Πάλμερστον έθεσε τη διαχείριση στον γαλλικό έλεγχο, αλλά και να αυξήσει τη βρετανική επιρροή στην Αίγυπτο. Ειδικότερα η βρετανική πολιτική επιδίωκε τη μείωση των φόρων διελεύσεως των βρετανικών προϊόντων και την ελεύθερη χρήση της διώρυγας. Η άσκηση ελέγχου στη θαλάσσια αρτηρία του Σουέζ ήταν κεφαλαιώδους πλέον σημασίας για τα στρατηγικά, οικονομικά και εμπορικά συμφέροντα της γιγαντωμένης βρετανικής αυτοκρατορίας. Τον αγγλογαλλικό ανταγωνισμό πυροδότησε η αιγυπτιακή οικονομική κρίση του 1875, οπότε ο Αιγύπτιος χεδίβης Ισμαήλ κατόπιν προσωπικών ατασθαλιών, προκειμένου να αποπληρώσει τα χρέη του αναγκάστηκε να πουλήσει τις μετοχές που κατείχε στην Εταιρεία του Σουέζ. Η βρετανική κυβέρνηση τον προειδοποίησε ότι η πώληση τους σε Γάλλους επενδυτές θα ήταν απαράδεκτη κίνηση καθόσον θα εδραίωνε το γαλλικό έλεγχο της διώρυγας και τον πείθει να της πουλήσει το μερίδιο. Η βρετανική κυβέρνηση θα κεφαλαιοποιήσει την υποστήριξή της στη Γαλλία στη γαλλογερμανική κρίση του ίδιου έτους και η γαλλική κυβέρνηση δεν θα αντιδράσει. Το 1876 ο χεδίβης βρίσκεται εκ νέου σε αδυναμία αποπληρωμής των χρεών του και οι κυβερνήσεις της Μεγάλης Βρετανίας και Γαλλίας τον αναγκάζουν να δεχτεί τη σύσταση «Ταμείου Δημοσίου Χρέους» μέσω του οποίου οι δύο δυνάμεις εφαρμόζουν στενό δημοσιονομικό έλεγχο. Η σκληρή δημοσιονομική πολιτική της γαλλοβρετανικής συγκυριαρχίας προκαλεί κοινωνικές αναταραχές και παρόλο την παραίτηση του Ισμαήλ προς όφελος του γιου του Τεφήκ, οι αντιδράσεις συνεχίζονται και καταλήγουν σε εξέγερση το 1882. Η Μεγάλη Βρετανία αποφασίζει να επέμβει σε ολόκληρη την αιγυπτιακή επικράτεια και καλεί τη Γαλλία να συνδράμει. Η Γαλλία που θεωρούσε ότι η επέμβαση έπρεπε να περιοριστεί στη περιοχή της διώρυγας, ολιγωρεί αφήνοντας ελεύθερο το πεδίο δράσεως στους Βρετανούς, οι οποίοι δεν δυσκολεύονται να καταπνίξουν την εξέγερση και να επιβάλουν την κυριαρχία τους σε ολόκληρη της Αίγυπτο. Παρόλη την αναγγελία του «προσωρινού» της κατοχής και της επικείμενης απόσυρσης των βρετανικών στρατευμάτων, η Μεγάλη Βρετανία θα επεκτείνει τον έλεγχο στον διοικητικό μηχανισμό και την οικονομική δραστηριότητα της Αιγύπτου, ενώ ο έλεγχος ολοκληρώνεται με την τοποθέτηση βρετανού ύπατου αρμοστή στο Κάιρο ο οποίος επέβαλε την αγγλική πολιτική στον χεδίβη. Σε αυτό το πλαίσιο στις 23 Οκτωβρίου 1882 ο χεδίβης ανακοινώνει ότι ο δημοσιονομικός έλεγχος του χρέους θα ασκούσαν μόνο από την αγγλική πλευρά και όχι από τη γαλλοβρετανική

συγκυριαρχία. Η Γαλλία απαντά ότι θα «αναλάμβανε πλήρη ελευθερία δράσης» το 1883 αλλά ο γαλλικός αποκλεισμός από την Αίγυπτο ήταν γεγονός και η γαλλική πολιτική θα επιδοθεί σε συνεχείς παρενοχλήσεις. Αυτό θα επιδεινώσει τις γαλλοβρετανικές σχέσεις, πράγμα που θα εκμεταλλεύεται κατά καιρούς ο Μπίσμαρκ προκειμένου να απομονώσει τη Γαλλία (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.304-307).

3.5.2 ΑΦΡΙΚΗ

Αποικιοποίηση της Αφρικής

Η Μεγάλη Βρετανία θα επιδοθεί δυναμικά σε αποικιακά εγχειρήματα στην Αφρική και στην Ασία. Το 1877 θα επιχειρήσει να προσαρτήσει τη Δημοκρατία του Τράνσβααλ, θα συναντήσει όμως την αντίσταση των Μπόερς το 1880 και θα αναγκαστεί να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία της Δημοκρατίας, διατηρώντας όμως τον έλεγχο της εξωτερικής πολιτικής. Το 1884 θα προωθηθεί στη βρετανική Σομαλία, το 1886 στη Νιγηρία και το 1889 στην ανατολική Αφρική. Με πρωτοβουλία του Μπίσμαρκ θα συγκληθεί διάσκεψη στο Βερολίνο το 1884 για το ζήτημα των προσβάσεων του ποταμιού Κογκό. Η επακόλουθη Γενική Πράξη αναγνώριζε την ανεξαρτησία του Κογκό υπό την ηγεμονία όμως του Βέλγου βασιλιά, την ελευθερία του εμπορίου και της ναυσιπλοΐας στη «συμβατική λεκάνη του Κογκό», την ατελή εισαγωγή εμπορευμάτων και τον καθορισμό ως προϋπόθεσης κτήσης εδαφών στην κεντρική Αφρική την σχετική γνωστοποίηση στις λοιπές δυνάμεις και την πραγματική κατοχή της περιοχής. Για πρώτη φορά οι ευρωπαϊκές δυνάμεις συναινούν στον καθορισμό μιας «οικονομικής εκμετάλλευσης ανοικτής σε όλους» (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.307-309).

Πόλεμος των Μπόερς (1899-1902)

Στη Νότια Αφρική η Μεγάλη Βρετανία η οποία κατέχει την αποικία του Ακρωτηρίου και το Νατάλ θέλει να επεκταθεί στις δύο αποικίες των Μπόερς, το Τρανσβααλ και την Οράγγη, αν και είχε αναγνωρίσει την ανεξαρτησία τους το 1884. Οι Βρετανοί αποσκοπούν στη συνένωση ολόκληρης της Νότιας Αφρικής σε μια αποικία, αλλά και στα εκεί κοιτάσματα χρυσού και διαμαντιών. Η βρετανική επεκτατική πολιτική προσκρούει στα γερμανικά οικονομικά συμφέροντα. Το 1895-1896 η Γερμανία μετά από μία αποτυχημένη βρετανική επιδρομή στο Τράνσβααλ

θα προσφέρει ηθική συμπαράσταση στη Δημοκρατία αυτή, η οποία όμως θα εξοργίσει την βρετανική κοινή γνώμη, αλλά και τη κυβέρνηση η οποία διαβλέποντας τη γερμανική επιδίωξη δημιουργίας προτεκτοράτου στο Τρανσβααλ, αντιδρά αρνούμενη την ανανέωση της μεσογειακής συμφωνίας του 1887. Οι Γερμανοί βλέποντας την απροθυμία των υπολοίπων δυνάμεων να επέμβουν, έρχεται σε συνεννόηση με τη μεγάλη Βρετανία και υπογράφει συμφωνία με τους Άγγλους εις βάρος της Πορτογαλίας το 1898, η οποία προέβλεπε διαμοιρασμό των πορτογαλικών αποικιών στην περιοχή. Το 1899 η Μεγάλη Βρετανία επαναλαμβάνει το επιθετικό εγχείρημα εναντίον των Μπόερς, ενώ η Γερμανία μάταια θα κάνει επίκληση στις λοιπές δυνάμεις για συγκρότηση αντιβρετανικής συμμαχίας και εντέλει θα παραμείνει άπραγη χωρίς αντάλλαγμα καθόσον η συμφωνία του 1898 δεν εφαρμόστηκε. Ο πόλεμος των Μπόερς κράτησε μέχρι το 1902 και έληξε με νίκη των Βρετανών οι οποίοι διασφάλισαν την κυριαρχία τους στη Νότια Αφρική εξαλείφοντας τη γερμανική επιρροή (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.317-320).

Το ζήτημα του Άνω Νείλου και η υπόθεση της Φασόντας (1898)

Στον Άνω Νείλο (Σουδάν) οι Βρετανοί έχουν εκδιωχθεί από το 1885 κατόπιν τοπικής εξέγερσης του Μαχντί. Παρόλα αυτά με σειρά συμφωνιών, το 1891 με την Ιταλία, το 1890 με τη Γερμανία και το 1894 με το Κογκό είχε εξασφαλίσει τη παραίτηση τους από τη διεκδίκηση της περιοχής. Δεν συνέβη το ίδιο με τη Γαλλία η οποία θεώρησε το Σουδάν ως *terra nullius* και επιδίωξε να το καταλάβει προκειμένου να ασκήσει πίεση στους βρετανούς για τον καθορισμό της τύχης του αιγυπτιακού καθεστώτος. Επιπρόσθετα η Γαλλία επιδίωκε τη δημιουργία μιας συνεχούς αποικιακής ζώνης από τη Σενεγάλη μέχρι τη Γαλλική Σομαλία, επιδίωξη η οποία προσέκρουε σε αντίστοιχη βρετανική επιδίωξη δημιουργίας ανάλογης ζώνης από την Αίγυπτο στη Νότια Αφρική όπου θα κατασκευαζόταν αυτοκρατορικός σιδηρόδρομος από το Κέιπ Τάουν στο Κάιρο. Η βρετανική διπλωματία θα προειδοποιήσει επανειλημμένως τη γαλλική να μην προβεί σ επιθετική ενέργεια εναντίον του Άνω Νείλου. Οι Γάλλοι όμως αγνοούν τις προειδοποιήσεις και αποστέλλουν μικρό εκστρατευτικό σώμα από την Μπραζαβίλ. Ταυτόχρονα οι Άγγλοι στέλνουν και αυτοί στρατό για την ανακατάληψη του Σουδάν. Οι δύο στρατοί συναντώνται στη Φασόντα το 1898 αλλά η κρίση θα

επιλυθεί με διπλωματικές ενέργειες. Η Μεγάλη Βρετανία απαιτεί την αποχώρηση των Γάλλων από τη Φασόντα και η Γαλλία υπολείπόμενη σε ισχύ εξαναγκάζεται σε υποχώρηση. Σύντομα με μια συμφωνία το Μάρτιο 1899 θα διαμοιράσουν τις ζώνες επιρροής στη Βόρεια Αφρική και την περιοχή του Άνω Νείλου. Με αυτή τη συμφωνία η Αγγλία εδραιώνει τη θέση της τόσο στον Άνω Νείλο όσο και στην Αίγυπτο (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.337-339).

3.5.3 ΑΣΙΑ ΚΑΙ ΩΚΕΑΝΙΑ

Γαλλοβρετανική διένεξη στον Ειρηνικό (1842)

Παράλληλα στον Ειρηνικό οι Γάλλοι οι οποίοι έχουν καταλάβει την Ταϊτή το 1842, αντιμετωπίζουν την αντίδραση των εκεί βρετανών ιεραποστόλων, οι οποίοι υποθάλλουν την εξέγερση του τοπικού πληθυσμού, και προβαίνουν στην απέλαση του Βρετανού πρόξενου Πρίτσαρ το 1843. Η Μεγάλη Βρετανία αντιδρά και απειλεί με σύγκρουση εκ νέου. Ο Γάλλος πρωθυπουργός θα κατευνάσει τα πνεύματα αποδοκιμάζοντας την προσάρτηση της Ταϊτής, χωρίς όμως να την εγκαταλείψει και αποζημιώνει τον Πρίτσαρ (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.126).

Βρετανική Διεισδυση στην Κίνα

Η Κίνα είχε ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα αποτελέσει πόλο έλξης της οικονομικής και εμπορικής δραστηριότητας ορισμένων ευρωπαϊκών κρατών και των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες επεδίωκαν να ανοίξουν την κινεζική αγορά. Οι Βρετανοί πρωτοστάτησαν στην προώθηση των οικονομικών συμφερόντων τους. Οι βρετανικές εμπορικές συναλλαγές με την Κίνα τελούνταν αποκλειστικά στην Καντώνα με ενδιάμεσους την Βρετανική Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών και τη κινεζική εμπορική ένωση της Γκο-Χονγκ. Το 1833 η βρετανική κυβέρνηση ήρε το αποκλειστικό εμπορικό προνόμιο από την Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών και επιχείρησε να διαπιστεύσει έναν μόνιμο διπλωματικό αντιπρόσωπο για τη διεξαγωγή του μεταξύ τους εμπορίου. Η κινεζική άρνηση θίγει το κύρος της Βρετανίας, η οποία επιλέγει την ένοπλη αντιπαράθεση. Με αφορμή την βίαιη εφαρμογή της απαγόρευσης εισαγωγής οπίου από βρετανούς εμπόρους θα κηρύξει τον πόλεμο το 1839. Σκοπός των βρετανών ήταν η διεύρυνση των

βρετανικών εξαγωγών καθώς και η απόκτηση βρετανικής εμπορικής βάσης στην κινεζική επικράτεια. Η στρατιωτική και πολιτική αποδιοργάνωση της Κίνας θα επιφέρει την ήττα της. Η επιβεβαίωση ότι οι Βρετανοί δεν επιδιώκουν την ολοκληρωτική κατάκτηση, όπως στην Ινδία αλλά μόνο την ικανοποίηση εμπορικών συμφερόντων θα διευκολύνει την τελική υπογραφή της Συνθήκης του Νανκίν το 1842 που προέβλεπε το άνοιγμα τεσσάρων λιμανιών στους βρετανούς εμπόρους, καθεστώς ετεροδικίας, περιορισμό των δασμών στο 5% της αξίας, δυνατότητα επίσημων επαφών με την κινεζική κυβέρνηση επί ίσοις όροις και την παραχώρηση της νήσου Χονγκ Κονγκ η οποία θα αποτελέσει μέχρι το 1997 σημαντικό βρετανικό κέντρο του ασιατικού εμπορίου, μεγάλης στρατηγικής και οικονομικής σημασίας. Το 1843 θα αποσπάσει και τη ρήτρα του μάλλον ευνοούμενου κράτους. Η βρετανική επέμβαση άνοιξε το δρόμο και για τη παραχώρηση εμπορικών προνομίων και στις λοιπές Δυνάμεις. Παράλληλα οι Βρετανοί επεκτείνονται στη Σιγκαπούρη το 1819, στη Βιρμανία το 1826, στο Άντεν το 1839 και στη Νέα Ζηλανδία το 1840, αποτυγχάνουν όμως να προωθηθούν στο Αφγανιστάν το 1842 (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.142-145).

Η Κίνα θα προσπαθήσει να περιορίσει τη δυτική επιρροή μην εφαρμόζοντας τις συμφωνίες του 1842-1844, όμως από το 1853 και για δεκαπέντε περίπου χρόνια η Κίνα θα ταλανιστεί από τον εμφύλιο πόλεμο των Ταϊπίνγκ, ο οποίος θα δημιουργήσει ευκαιρίες για περαιτέρω δυτική διείσδυση. Η Μεγάλη Βρετανία θα πρωτοστατήσει στην παρεμβατική πολιτική και θα προσπαθήσει να προσεταιριστεί τη Γαλλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες προκειμένου να εμποδίσουν την βρετανική επιρροή και να προλάβει ενδεχόμενη ρωσική διείσδυση. Το 1857 θα εξασφαλίσει τη γαλλική συνδρομή και θα διεξαγάγει μια περιορισμένη έκτασης επιχείρηση εξαναγκάζοντας την κινεζική κυβέρνηση στην υπογραφή των συνθηκών του Τιεν-Τσιν το 1858. Οι Κινέζοι όμως αρνήθηκαν να επικυρώσουν τη συνθήκη και η αγγλογαλλική επέμβαση συνεχίστηκε μέχρι την κατάληψη του Πεκίνου το 1860. Η επακόλουθη συνθήκη του Πεκίνου το 1860 άνοιγε έντεκα ακόμη λιμάνια στο εξωτερικό εμπόριο, καθόριζε την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στον Γιανγκ -Τσε, επέτρεπε στους αλλοδαπούς να ταξιδεύουν στην κινεζική επικράτεια, χωρίς να εγκαθίστανται, προέβλεπε ετεροδικία των αλλοδαπών και τη διαπίστευση διπλωματικών αποστολών στο Πεκίνο. Η βρετανική ναυτική υπεροχή, η διασφάλιση της ναυτικής βάσης του Χονγκ Κονγκ, η βρετανική οικονομική

διείσδυση και ο έλεγχος του 85% του κινεζικού εξωτερικού εμπορίου από τους Βρετανούς εξασφαλίζει τον κυρίαρχο ρόλο της Μεγάλης Βρετανίας στην κινεζική επικράτεια (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.220-222).

Διείσδυση στην Ιαπωνία

Η Ιαπωνία θα εγκαταλείψει την απομονωτική πολιτική της όταν ο Αμερικανός ναύαρχος Πέρρυ μετά από μία ναυτική επίδειξη το 1853 θα αποσπάσει τον επόμενο χρόνο εμπορική συμφωνία ανοίγοντας αρχικά δύο ιαπωνικά λιμάνια στον έξω κόσμο. Γρήγορα θα ακολουθήσουν και οι λοιπές δυνάμεις μεταξύ των οποίων και η μεγάλη Βρετανία η οποία αποκτά ανάλογα δικαιώματα. Οι Ιάπωνες θα προσπαθήσουν να αντιδράσουν στις αρχικές εμπορικές και διπλωματικές παραχωρήσεις, όμως, μετά από το βομβαρδισμό της Καγκοσίμα από το βρετανικό στόλο, αναγκάζονται να εμπεδώσουν το 1864 τις προηγούμενες εμπορικές συνθήκες και να περιορίσουν τους δασμούς (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.219-220)

Ινδική Εξέγερση (1857)

Στην ινδική εξέγερση το 1857 οι Βρετανοί εφάρμοσαν την πολιτική του «διαίρει και βασίλευε». Μερίμνησαν να προσεταιριστούν τις μεγαλύτερες τοπικές ηγεμονίες. Οι Βρετανοί εγκατέλειψαν την πολιτική της άμεσης διοίκησης των τοπικών ηγεμονιών και οργάνωσαν την ινδική επικράτεια στη βάση αυτοδιοικούμενων οντοτήτων, των ρατζ. Με αυτό το τρόπο συνέστησαν ένα πλέγμα ευήνιων προς τη βρετανική ηγεμονία θυλάκων εντός επαναστατικών περιοχών οι οποίοι θα είχαν ανασχετικό ρόλο σε στασιαστικά κινήματα. Επιπλέον ευνόησαν την φίλια προσκείμενη κοινότητα των Μοχαμεντάν έναντι της δυσσαρεστημένης πλειονότητας των Ινδουιστών (Wight,1998, σ.185-186). Άμεση συνέπεια της εξέγερσης είναι η μεταφορά του ελέγχου της ινδικής επικράτειας από την Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών στο βρετανικό Στέμμα (Dalziel, 2006, σ.78-79). Βέβαια υπήρχε και το ζήτημα της αναγνώρισης της ισχύος των συνθηκών που συνάπτονταν μεταξύ της βρετανικής κυβέρνησης και των ρατζ καθόσον η βρετανική πλευρά θεωρούσε ότι οι εν λόγω συνθήκες δεν συνάπτονται μεταξύ

διεθνών οντοτήτων και υπήρχε η δυνατότητα να καταστούν ανίσχυρες εφόσον τα βρετανικά συμφέροντα επιτάσσαν την αγνόησή τους (Wight, 1998, σ.73-74).

Επέκταση στην Ινδοκίνα

Η βρετανική διείσδυση στην Ινδοκίνα δεν πραγματοποιήθηκε για την εξασφάλιση των τοπικών αγορών, αλλά για την διασφάλιση των εμπορικών οδών πρόσβασης στην κινεζική επικράτεια. Οι Βρετανοί προωθούν τις θέσεις τους από την Ινδία προς τη Βιρμανία και το Σιάμ. Το 1852 καταλαμβάνουν το Ρανγκούν, διασφαλίζοντας την εμπορική υπεροχή στη Βιρμανική επικράτεια, ενώ το 1855 επιχειρώντας ναυτική επίδειξη αναγκάζουν το Σιάμ να προβεί σε εμπορικές παραχωρήσεις όπως το προνόμιο ετεροδικίας, τον περιορισμό των δασμών στο 3% και το δικαίωμα διαμονής βρετανών πολιτών στο Σιάμ. (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.222-223)

Διείσδυση στην υπόλοιπη Ασία

Στην Ασία η βρετανική επεκτατική πολιτική όπως και των λοιπών ευρωπαϊκών δυνάμεων συνδεόταν με την εξασφάλιση των εμπορικών οδών προς την κινεζική αγορά και με την εξασφάλιση της ινδικής επικράτειας. Τα βρετανικά συμφέροντα απειλούνται από τη ρωσική και τη γαλλική διείσδυση στη περιοχή. Με την Ρωσία θα έρθει σε αντιπαράθεση το 1885 στην περιοχή του Αφγανιστάν. Οι Ρώσοι επεκτάθηκαν στο Τουρκεστάν και από εκεί ήρθαν σε επαφή με τα εδάφη της κινεζικής αυτοκρατορίας και του Αφγανιστάν. Το 1884 θα προωθήσουν τη θέση τους στην άσση Πεντζέχ στα πρόθυρα του αφγανικού υψιπέδου, γεγονός που θα οδηγήσει τον Αφγανό εμίρη στην αναζήτηση της βρετανικής βοήθειας. Η Μεγάλη Βρετανία θα διαπραγματευτεί με τη Ρωσία χωρίς αποτέλεσμα και το Μάρτιο 1885 οι Ρώσοι καταλαμβάνουν το Πεντζεχ. Η βρετανική κυβέρνηση θα αντιδράσει ενεργώντας ναυτική επίδειξη στο Βλαδιβοστόκ. Η απουσία όμως ισχυρού στρατού και η αντίθεση της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Αυστρο-Ουγγαρίας στο άνοιγμα των Στενών από τον σουλτάνο ματαιώνουν τη βρετανική επέμβαση στον Καύκασο. Οι επιλογές της βρετανικής κυβέρνησης περιορίζονται δραματικά και αναγκάζεται να προβεί σε διαπραγματεύσεις με τη ρωσική πλευρά, η οποία διέβλεπε ότι η αγγλορωσική διένεξη θα οδηγούσε σε ενίσχυση της Γερμανίας στην Ευρώπη. Ως εκ τούτου οι δύο πλευρές θα έρθουν σε συμβιβασμό

το 1885 με τους Ρώσους να διατηρούν το Πεντζέχ αλλά να αφήνουν της στρατηγικής σημασίας διάβαση του Ζουλφικάρ στους Αφγανούς. Η Ινδοκίνα θα αποτελέσει πεδίο βρετανικής και γαλλικής επέκτασης. Οι Βρετανοί επεκτείνουν την κυριαρχία τους από το Ρανγκούν σε ολόκληρη τη βιρμανική επικράτεια μέχρι το 1887, προκειμένου να προλάβει την γαλλική επέκταση η οποία εν των μεταξύ είχε θέσει υπό τον έλεγχό της το Βιετνάμ. Η βρετανογαλλική αντιπαράθεση θα μεταφερθεί στο Σιάμ. Το 1893 ο γαλλικός στρατός θα καταλάβει το Λάος ενώ το γαλλικό ναυτικό θα διεξάγει ναυτική επίδειξη στη Μπανγκόκ προκειμένου να αναγνωρισθεί το τετελεσμένο γεγονός. Η Μεγάλη Βρετανία, η οποία έχει οικονομικά - το 90% των εισαγωγών στο Σιάμ αποτελούν βρετανικά προϊόντα - και στρατηγικά συμφέροντα στο Σιάμ, θα αντιδράσει και θα ξεσηκώσει την βρετανική κοινή γνώμη ενώ απειλεί να επέμβει στρατιωτικά. Όμως η συμμόρφωση του Σιάμ στις γαλλικές απαιτήσεις επί του Λάος και η γαλλική εγγύηση της ανεξαρτησίας του Σιάμ θα κατευνάσει τα πνεύματα. Θα επακολουθήσει το 1896 γαλλοβρετανική συμφωνία διαμοιρασμού σφαιρών επιρροής στην Ινδοκίνα όπου αμφότεροι αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μην επέμβουν στο Σιάμ (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.309-312).

Ο σινοϊαπωνικός πόλεμος και ο οικονομικός διαμελισμός της Κίνας

Η άνοδος της ιαπωνικής ισχύος μετά την μεταρρύθμιση του Μειτζι στρέφει τις ιαπωνικές βλέψεις στην Κορέα και την Μαντζουρία, όπου θα προσκρούσει στα κινεζικά συμφέροντα. Ο επερχόμενος πόλεμος το 1894 θα λήξει με ιαπωνική νίκη και η Συνθήκη του Σιμονοσέκι αποφέροντας τη νότια Μαντζουρία και την Κορέα στον ιαπωνικό έλεγχο. Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις με τη Ρωσία επικεφαλής θα αντιδράσουν στο διαμελισμό της Κίνας και θα περιορίσουν τις ιαπωνικές αξιώσεις. Η ανάσχεση της ιαπωνικής επέκτασης δίνει την ευκαιρία στα ευρωπαϊκά κράτη να αποσπάσουν εκ νέου προνόμια από την Κίνα και να δημιουργήσουν ζώνες οικονομικής διείσδυσης στην κινεζική επικράτεια. Η Μεγάλη Βρετανία θα αποσπάσει τον έλεγχο του σιδηροδρομικού δικτύου στην κάτω κοιλάδα του Γιανγκ -Τσε και προβαίνει στη μίσθωση του λιμένα του Βει-Χάι-Βει. Ο οικονομικός διαμελισμός της Κίνας θα δημιουργήσει ξενοφοβικά κινήματα, ενώ οι κοινωνικές αντιδράσεις στην ξένη επιρροή θα κορυφωθούν με την εξέγερση των Μπόξερς το 1900 προκαλώντας τη διεθνή επέμβαση. Συγκροτείται πολυεθνική δύναμη η οποία καταπνίγει την επανάσταση. Οι διαφωνίες που προέκυψαν μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων

σώζουν την Κίνα από το διαμελισμό. Παρόλα αυτά το 1901 η κινεζική κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να προβεί στην καταβολή αποζημιώσεων, στην απαγόρευση των μυστικών εταιρειών και στην αποδοχή εγκατάστασης ξένης δύναμης στο Τιεν-Τσιν. Η Αγγλία συνεπικουρούμενη από τη Βρετανία θα αντιδράσει στην επακόλουθη ρωσική κατάληψη εδαφών στη Μαντζουρία αντιτιθέμενη στην πολιτική των εδαφικών προσαρτήσεων και δεσμευόμενη στην πολιτική των ελεύθερων κινεζικών λιμανιών (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.339-342)

Αγγλοϊαπωνική Συμφωνία (1902)

Η Μεγάλη Βρετανία αναζητούσε μία συμμαχία με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις με σκοπό την ανάσχεση της Ρωσίας. Προς τούτο έλαβε σοβαρά υπόψη της την εγκατάλειψη της πολιτικής της «ένδοξης απομόνωσης. Εντέλει οι γεωπολιτικές συνθήκες στην Άπω Ανατολή θα την οδηγήσουν να συνάψει συμμαχία με μια ασιατική χώρα, την Ιαπωνία. Η Ιαπωνία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ανελισσόταν ως μεγάλη δύναμη στην περιοχή του Ειρηνικού και της Άπω Ανατολής. Η δυναμική επέκταση τη επιρροής της στη Κορέα και τη Μαντζουρία την έφερε αντιμέτωπη με τα ρωσικά στρατηγικά συμφέροντα. Η αδυναμία διευθέτησης του ζητήματος διαμοιρασμού των σφαιρών επιρροής στη Μαντζουρία στρέφει την ιαπωνική πολιτική στην αναζήτηση συνεννόησης με τη Βρετανία, σταθερή αντίπαλο της Ρωσίας σε Εγγύς, Μέση και Άπω Ανατολή. Οι δύο χώρες είχαν ήδη οικονομικές σχέσεις, με την Ιαπωνία να προσφεύγει στην αγγλική κεφαλαιαγορά το 1897 για την ανεύρεση των απαραίτητων κεφαλαίων για την εκβιομηχάνισή της. Η Μεγάλη Βρετανία βλέπει θετικά την προοπτική συνεννόησης με την Ιαπωνία καθόσον ήθελε να αποτρέψει την έξοδο της Ρωσίας στη Σινική θάλασσα και την εκεί δημιουργία ρωσικών ναυτικών βάσεων. Επίσης ανησυχούσε για ενδεχόμενα μελλοντικά ανοίγματα της Ιαπωνίας προς τη Ρωσία και ως εκ τούτου ξεκινά διαπραγματεύσεις με την Ιαπωνία. Η Βρετανία απαίτησε την επέκταση της συμμαχίας και στην περιοχή των Ινδιών καθώς και να μην αναγνωριστεί η Κορέα ως ιαπωνική σφαίρα επιρροής, καθόσον η βρετανική πολιτική ευνοούσε την διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης σε εκείνη την ασιατική περιφέρεια που θα διαταρασσόταν με την ιαπωνική επέκταση στην Κορέα. Οι Ιάπωνες ιθύνοντες όμως επιμένουν και η Μεγάλη Βρετανία, μη θέλοντας να ωθήσει την Ιαπωνία στη σύμπραξη με τη Ρωσία, υποχωρεί και από τις δύο απαιτήσεις και με αυτό τον

τρόπο οι δύο πλευρές έρχονται σε συμφωνία και υπογράφουν την αγγλοϊαπωνική συνθήκη στις 30 Ιανουαρίου 1902. Με τη συνθήκη αναγνωρίζεται η ανεξαρτησία της Κίνας και της Κορέας, προσδιορίζονται οι σφαίρες επιρροής στην Κίνα και αναγνωρίζονται τα ιαπωνικά ειδικά συμφέροντα στην Κορέα. Τα δύο κράτη θα ήταν ουδέτερα σε περίπτωση σύγκρουσης με τρίτο κράτος αλλά θα εμπλέκονταν στην περίπτωση σύγκρουσης με δύο δυνάμεις. Το 1905 ανανεώθηκε και το πεδίο εφαρμογής της επεκτάθηκε και στις Ινδίες ενώ η υποχρέωση συμβολής αφορούσε σε περίπτωση επίθεσης από οποιαδήποτε τρίτη δύναμη. Η Μεγάλη Βρετανία επιδίωκε με τη συνθήκη αυτή την ανάσχεση της ρωσικής επέκτασης στην Άπω Ανατολή καθώς και στην αποφυγή συνεργασίας της Ιαπωνίας με τη Ρωσία. Αν και εκ πρώτης όψεως η βρετανική πολιτική εγκαταλείπει την πολιτική της απομόνωσης στην πραγματικότητα την ενισχύει καθόσον με την συμμαχία με την Ιαπωνία, η μεγάλη Βρετανία απελευθερώθηκε από την ανάγκη αναζήτησης συμμαχιών εντός της ευρωπαϊκής ηπείρου για να αντισταθμίσει την ρωσική ισχύ (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.358-360).

3.6 Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΗΠΕΙΡΟ

Οι Βρετανοί στην αμερικανική ήπειρο θα ακολουθήσουν το μοτίβο του Λόριμερ για την «πολιτισμένη ανθρωπότητα». Η διεθνής συμπεριφορά των Βρετανών υπαγορεύεται από την άνοδο της αμερικανικής ισχύος και από τις οικονομικές ευκαιρίες για εμπορική διείσδυση που προσέφερε η διάλυση της ισπανικής αυτοκρατορίας στην Λατινική Αμερική. Οι Βρετανοί διέθεταν ισχνό στρατό στον Καναδά, ενώ οι ιθαγενείς στα Νότια τους ήταν αδύναμοι πληθυσμιακά και στρατιωτικά. Ως εκ τούτου η θέση των Βρετανών στο Καναδά ήταν επισφαλής καθόλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Προκειμένου να εμποδίσει περαιτέρω αμερικανική επέκταση προς τα δυτικά θα συμμαχήσει με το ανεξάρτητο Τέξας, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Το 1846 η Μεγάλη Βρετανία προέβησαν σε έναν εδαφικό διακανονισμό στην περιοχή του Όρεγκον με τις Ηνωμένες Πολιτείες, επιτρέποντας στις τελευταίες να αποκτήσουν πρόσβαση στον Ειρηνικό Ωκεανό. Η αντιπαλότητα των αγγλοσαξονικών δυνάμεων θα λήξει στις αρχές του 20^{ου} αιώνα όταν οι Βρετανοί θα αφήσουν την αμερικανική ήπειρο υπό την ηγεμονία των ηνωμένων Πολιτειών μην δυνάμενοι να αντιπαρατεθούν σε ισχύ με τους Αμερικανούς και θέλοντας να

επικεντρώσουν τις προσπάθειές τους στην ανάσχεση της γερμανικής ισχύος στην Ευρώπη (Mearsheimer, 2011, σ.477,486,493,503).

Βρετανική Πολιτική στην Λατινοαμερικανική Επανάσταση

Η βρετανική πολιτική δεν αντιτιθέταν με την διατήρηση της ισπανικής κυριότητας επί των λατινοαμερικανικών αποικιών. Εκτιμούσε ότι η ανάπτυξη ειδικών σχέσεων με την Ισπανία θα της εξασφάλιζε σημαντικό μερίδιο στην εν λόγω αγορά. Η βρετανική κυβέρνηση εκτιμούσε ότι τα εν λόγω οικονομικά προνόμια θα χάνονταν αν οι ισπανικές αποικίες περιέρχονταν στην αμερικανική σφαίρα επιρροής. Ωστόσο υπό την πίεση οικονομικών κύκλων η Βρετανία θα ακολουθήσει πολιτική υπέρ της επανάστασης και θα προβεί σε παρελκυστικές πολιτικές κατά της επικείμενης ευρωπαϊκής παρέμβασης. Η Μεγάλη Βρετανία θα συμφωνήσει με τη Γαλλία στον μετασχηματισμό των αποικιών σε βουρβονικές μοναρχίες καθώς εκτιμούσε ότι η εγκαθίδρυση δημοκρατικών καθεστώτων θα τα ωθούσε στην αμερικανική σφαίρα επιρροής. Παρόλα αυτά θα συναινέσει στην δημιουργία δημοκρατικών καθεστώτων, τα οποία θα αναγνωρίσει, βλέποντας την απειλή της εγκαθίδρυσης μοναρχιών με τη βοήθεια γαλλικών όπλων. Την τελευταία δε θα επισείει στα νεότευκτα λατινοαμερικανικά κράτη για να αποσπά εμπορικά προνόμια. Η βρετανική διπλωματία θα υπονομεύσει τις διεργασίες του Συνεδρίου του Παναμά το 1825, όπου το υπό συζήτηση σχέδιο για τη δημιουργία λατινοαμερικανικής συνομοσπονδίας ναυάγησε. Με αυτό τον τρόπο απέτρεψε τη δημιουργία μιας συνομοσπονδίας ή οποία θα τελούσε υπό τον έλεγχο των Ηνωμένων Πολιτειών (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.54-55, 58-59)

Μεγάλη Βρετανία και εδαφική επέκταση των Ηνωμένων Πολιτειών

Το Τέξας μετά από αμερικανικό εποικισμό και ανατροπή τη πληθυσμιακής του σύνθεσης κηρύσσει την ανεξαρτησία από το Μεξικό το 1836 και υποβάλλει αίτημα ένωσης με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Το Μεξικό ταλανιζόταν από εσωτερικές έριδες και στάθηκε ανήμπορο να αποτρέψει τη δυσμενή εξέλιξη. Η άρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών να δεχθούν το ενωτικό αίτημα, λόγω επικείμενης ανατροπής των εσωτερικών ισορροπιών μεταξύ των δουλοκτητικών και μη δουλοκτητικών πολιτειών, οδηγεί το Τέξας στην αναζήτηση διεθνούς βοήθειας. Η Γαλλία έχοντας δυσμενείς σχέσεις με το Μεξικό θα σπεύσει σε βοήθεια του Τέξας αναγκάζοντας τη Μεγάλη Βρετανία να αναθεωρήσει τη στάση της και να προβεί σε πλειοδοτική

πολιτική υπογράφοντας εμπορική συνθήκη με το Τέξας. Παρόλα αυτά ο ευρωπαϊκός πολιτικός και χρηματοπιστωτικός περίγυρος δεν είναι βέβαιοι για το μέλλον του Τέξας. Παρόλα αυτά η Μεγάλη Βρετανία θα χρησιμοποιήσει τη βρετανική οικονομική διείσδυση στο Τέξας, ως μέσο πίεσης για την υπό διαπραγμάτευση χάραξη των αμερικανοκαναδικών συνόρων και θα προσφέρει στο Τέξας το πολυπόθητο δάνειο με αντάλλαγμα την κατάργηση της δουλείας. Η τελευταία όμως ενέργεια εντέλει πυροδοτεί τις αντιδράσεις της αμερικανικής κυβέρνησης η οποία προβαίνει στο ενωτικό εγχείρημα με το Τέξας και επικυρώνει τη προσάρτηση του το 1845. Η βρετανική κυβέρνηση προκειμένου να αποτρέψει το γεγονός θα προτείνει την ανάληψη αγγλογαλλικής δράσης στο Τέξας. Και οι δύο όμως κυβερνήσεις δεν θα διακυβεύσουν μία σύγκρουση με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι ηνωμένες Πολιτείες θα προωθηθούν το διάστημα 1846-1848 επικρατώντας επί του Μεξικού και των ιθαγενών πληθυσμών μέχρι τον Ειρηνικό Ωκεανό (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.138-139)

Ο ανταγωνισμός Μεγάλης Βρετανίας και ΗΠΑ στην Κεντρική Αμερική

Η Μεγάλη Βρετανία από το 1832 προσπαθεί να εδραιωθεί στο χώρο της Καραϊβικής. Πέραν των αποικιών στις Αντίλλες, προέβη στην κατάληψη του Ρουατάν (1839), της ακτή των Μοσκίτος (1841) και του Μπελίτζε. Επιπλέον το 1848 ενώ μαινόταν ο αμερικανομεξικανικός πόλεμος κατέλαβε το λιμάνι του Σαν Χουάν. Η Μεγάλη Βρετανία έγινε κύρια του σημείου εξόδου της σχεδιαζόμενης από τις Ηνωμένες Πολιτείες διώρυγας. Μετά τον πόλεμο με το Μεξικό οι Ηνωμένες Πολιτείες θα αντιδράσουν στις βρετανικές κινήσεις και θα αποκτήσουν από την Κολομβία το δικαίωμα διάνοιξης διώρυγας στον Ισθμό του Παναμά. Η Μεγάλη Βρετανία όμως θα προβεί και στην κατάληψη του κόλπου της Φονσέκας του δεύτερου σημείου εξόδου της αρχικά σχεδιαζόμενης διώρυγας. Η αμερικανική κυβέρνηση βρέθηκε προ τετελεσμένων γεγονότων και θα διαπραγματευθεί με τη βρετανική για τη διευθέτηση των ζητημάτων της Κεντρικής Αμερικής. Η επακόλουθη Συνθήκη Κλέυτον – Μπούλγουερ (19 Απριλίου 1850), καθόριζε τη κατασκευή της διώρυγας από μια αγγλοαμερικανική εταιρεία, τη μη επιδίωξη διασφάλισης του αποκλειστικού ελέγχου της διώρυγας και τη εγκατάλειψη από τη Βρετανία όλων των βρετανικών καταλήψεων των τελευταίων χρόνων πλην του Μπελίτζε. Αν και κατά την εφαρμογή της συνθήκης προέκυψαν δυσχέρειες που οδήγησαν στο χείλος της σύρραξης εντέλει η Μεγάλη Βρετανία θα συνάψει

ξεχωριστές συνθήκες με την Νικαράγουα και την Ονδούρα, όπου θα παραχωρήσει τις κατεκτημένες περιοχές ενώ με συνθήκη με τη Γουατεμάλα διατηρεί το Μπελίτζε. Η Βρετανία αγνοώντας το Δόγμα Μονρόε θα καταλάβει σειρά στρατηγικών θέσεων στην Κεντρική Αμερική, τις οποίες θα εγκαταλείψει σχεδόν όλες διατηρώντας αλώβητο το κύρος των Ηνωμένων Πολιτειών αλλά η Συνθήκη Κλέυτον-Μπουλγουερ θα διευκολύνει την Βρετανία να αναβάλει επ' αόριστο το εν λόγω εγχείρημα και να αποτρέψει την εγκαθίδρυση αμερικανικής ηγεμονίας στην περιοχή για μισό αιώνα (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.140-142)

Αμερικανικός Εμφύλιος Πόλεμος

Ο αμερικανικός εμφύλιος πόλεμος (1861-1865) θα προσφέρει στη Μεγάλη Βρετανία και τις λοιπές ευρωπαϊκές δυνάμεις ευκαιρίες επεμβάσεως στην Αμερική. Ο εν λόγω εμφύλιος είχε άμεσο οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο στη βρετανική οικονομία καθόσον ο ναυτικός αποκλεισμός που είχαν επιβάλλει οι Βόρειοι παρακώλυσε την εξαγωγή βαμβακιού στην Ευρώπη με συνέπεια στη Βρετανία όπου η βαμβαουργία εισήγαγε από τον Αμερικανικό Νότο το 70% του προϊόντος το 1860, περιορίστηκε η βαμβαουργική παραγωγή και 400000 εργάτες κατέστησαν άνεργοι. Ανάλογα προβλήματα αντιμετώπισε και η Γαλλία. Ήταν επομένως προς το συμφέρον των δύο δυνάμεων η διάσπαση του ναυτικού αποκλεισμού και η αναγνώριση των Νοτίων. Όμως μεγαλύτερη σημασία είχε το γεγονός της αυξανόμενης αμερικανικής ισχύος η οποία σταδιακά θα ανταγωνιζόταν την ναυτική κυριαρχία της Μεγάλης Βρετανίας και θα επέκτεινε την κυριαρχία της σε ολόκληρη την αμερικανική ήπειρο εξοβελίζοντας την ευρωπαϊκή επιρροή και συμφέροντα. Το γεγονός αυτό βάραινε την σκέψη των ιθυνόντων στη Μεγάλη Βρετανία όσο και στη Γαλλία. Αν και τα βρετανικά στρατηγικά συμφέροντα επιτάσσαν την διάσπαση των ηνωμένων Πολιτειών σε δύο κράτη, η βρετανική πολιτική δεν θα κινηθεί αποφασιστικά προς αυτή τη κατεύθυνση. Η προστασία του Καναδά θα αποτελέσει μεγαλύτερη προτεραιότητα. Οι Βρετανοί ανησυχούσαν ότι το ενδεχόμενο σύγκρουσης με τους Βορείους θα καθιστούσε τη θέση του Καναδά ευάλωτη, ενώ ενδεχόμενη διάσπαση του κράτους μετά από ήττα των Βορείων θα έστρεφε τους τελευταίους να αναζητήσουν εδαφικά αντισταθμίσματα στην καναδική επικράτεια. Ως εκ τούτου παραμένουν άπραγοι και δεν αναγνωρίζουν τη Νότια Συνομοσπονδία. Αν και οι επιτυχίες των Νοτίων το 1862 ωθούν τους Βρετανούς να έρθουν σε συνεννόηση με τους Γάλλους και να αναλάβουν μεσολαβητική προσπάθεια στην αμερικανική διένεξη προτείνοντας ειρήνευση

στους αντιμαχόμενους με ταυτόχρονη ικανοποίηση των αποσχιστικών επιδιώξεων των Νοτίων, η ανάσχεση των τελευταίων στο Γκέτυσπεργκ θα οδηγήσει στην εγκατάλειψη της βρετανογαλλικής παρέμβασης (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.223-225).

Μεγάλη Βρετανία και γαλλική επέμβαση στο Μεξικό

Η άρνηση της μεξικανικής κυβέρνησης να αναγνωρίσει τα εξωτερικά δάνεια της προκατόχου της θα οδηγήσει στην ευρωπαϊκή επέμβαση της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας. Το 1861 συμφωνούν να επέμβουν από κοινού προκειμένου να διασφαλίσουν τα οικονομικά συμφέροντά τους. Όμως μετά την αποβίβαση του εκστρατευτικού σώματος αναδύονται ενδοσυμμαχικές έριδες, οι οποίες θα οδηγήσουν τους βρετανούς, οι οποίοι είχαν αποκλειστικά οικονομικά κίνητρα, αλλά και τους Ισπανούς να αποσύρουν τα στρατεύματά τους και να αφήσουν το πεδίο δράσης ελεύθερο στο Γάλλο αυτοκράτορα, ο οποίος όμως θα αποτύχει παταγωδώς στο αυτοκρατορικό εγχείρημα του. (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.225-228).

Η επανακίνηση του ζητήματος της διώρυγας Παναμά

Η Μεγάλη Βρετανία θα αναδιπλωθεί οριστικά από το χώρο της Κεντρικής Αμερικής προς τα τέλη του αιώνα κατόπιν ιμπεριαλιστικής επέκτασης των Ηνωμένων Πολιτειών. Οι τελευταίες θα επικρατήσουν στον αμερικανοϊσπανικό πόλεμο το 1898, καταλαμβάνοντας την Κούβα, το Πουέρτο Ρίκο, τις Φιλιππίνες και το Γκουάμ, γεγονός που θα τις ωθήσει να προχωρήσουν αποφασιστικά στο εγχείρημα της διάνοιξης της διώρυγας στη Κεντρική Αμερική. Από το 1880 οι Ηνωμένες Πολιτείες διατείνονται ότι έπρεπε να θέσουν υπό τον αποκλειστικό έλεγχο τη διώρυγα καθόσον θα εξυπηρετούσε τα αμερικανικά λιμάνια του Ατλαντικού και Ειρηνικού Ωκεανού. Οι Βρετανοί όμως δεν συναινούν στην αλλαγή του καθεστώτος της Συνθήκης Κλέυτον Μπουλγουερ. Η Ουάσινγκτον ωθούμενη από τη συγκυρία μετά τον αμερικανοϊσπανικό πόλεμο και την βρετανική εμπλοκή στον πόλεμο των Μπόερς θα επανέλθει με την παραπάνω πρόταση. Το Λονδίνο θα δεχθεί να διαπραγματευτεί και δύο χρόνια αργότερα υπογράφεται η Συνθήκη Χέυ-Πόνσεφοτ η οποία επιτρέπει στις Ηνωμένες Πολιτείες να κατασκευάσουν μόνες τους τη διώρυγα καθώς και να την οχυρώσουν. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα εξοβελίσουν την Ισπανία και τη Μεγάλη Βρετανία από το χώρο της Καραϊβικής λαι με την κατοχή του στρατηγικού αυτού σημείου στον Παναμά θα επιβάλλουν την ηγεμονία τους στην αμερικανική ήπειρο (Χριστοδουλίδης, 1991, σ.342-344).

3.8 Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Πέραν της ναυτικής υπεροχής και της οικονομικής ισχύος στο παγκοσμιοποιητικό φαινόμενο του 19^{ου} αιώνα συνέβαλαν πολλαπλοί παράγοντες στους οποίους πρωτοστάτησε η βρετανική οικονομία, όπως η ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών, των θαλάσσιων μεταφορών, των επενδύσεων και η ανάπτυξη παγκόσμιου εμπορικού δικτύου.

Οι Βρετανοί διείδαν τα πλεονεκτήματα της ανάπτυξης των τηλεπικοινωνιών, ήτοι αποτελεσματικότερη διακυβέρνηση, λήψη πληροφοριών, επιχειρηματική ενημέρωση αυτοκρατορική ασφάλεια καθώς οι βρετανοί επεκτείνονταν ανά την υφήλιο. Ως εκ τούτου επικεντρώθηκαν στις γρήγορες και αποτελεσματικές επικοινωνίες. Η τηλεπικοινωνιακή δραστηριότητα εντοπίσθηκε ιδιαίτερα στην Ινδία αμέσως μετά την εξέγερση του 1857-1858. Το 1863 τοποθετήθηκε το πρώτο υποβρύχιο καλώδιο συνδέοντας το Καράτσι με τον Περσικό κόλπο. Το 1866 θα ποντιστεί το διατλαντικό καλώδιο από την Ιρλανδία στη Νέα Γη. Παράλληλα εγκαταστάθηκαν χερσαίες συνδέσεις από την Ινδία στην Δυτική Έυρώπη και τη Μεσοποταμία, καθώς και υπερπόντιες μεταξύ Ινδίας, Αυστραλίας, Νέας Ζηλανδίας και Άπω Ανατολής. Μέχρι το 1900 οι βρετανικές εταιρείες ελέγχουν το 72% του παγκόσμιου δικτύου, ενώ οι κυβερνητικές επιδοτήσεις αυξάνονται καταδεικνύοντας την σημασία του τηλέγραφου. Ο τηλέγραφος συνέβαλε στην αποτελεσματικότερη παρακίνηση του πληθυσμού στην οικονομική ανάπτυξη με την διακίνηση οικονομικών πληροφοριών, οι κυβερνητικές υπηρεσίες λάμβαναν ταχύτερη ενημέρωση από τη κατάσταση στη μεθόριο, ενώ συνέβαλε στην ταχύτερη στρατιωτική κινητοποίηση (Dalziel, 2006, σ.88-89).

Στην βρετανική υπεροχή συνέβαλε η ανάπτυξη ισχυρού εμπορικού ναυτικού. Αν και συνάντησε τον ανταγωνισμό των Ηνωμένων Πολιτειών, οι βρετανικές ναυπηγικές και μεταφορικές εταιρείες επανήλθαν δριμύτερες με την εισαγωγή ατμοκίνητων πλοίων. Τα ατμόπλοια κυριάρχησαν το 1860 στη Μεσόγειο και το βόρειο Ατλαντικό και μέχρι το 1890 σε όλη τη υδρόγειο. Τα ναυτικά ταξίδια σμικρυνθήκαν κατά 3000 μίλια με τη διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ. Η βρετανική κυβέρνηση αντιλαμβανόμενη το ρόλο των θαλασσίων μεταφορών στην ευημερία, την εθνική ασφάλεια και τις επικοινωνίες επιδότησε τον τομέα των

θαλάσσιων μεταφορών. Τα ατμόπλοια θα χρησιμοποιηθούν ως μέσα επέκτασης του ελεύθερου εμπορίου και της προώθησης εθνικών συμφερόντων (Dalziel, 2006, σ.90-91).

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της οικονομικής ανάπτυξης στη Μεγάλη Βρετανία είναι η διαρκής επένδυση του πλεονάζοντος κεφαλαίου στο εξωτερικό. Η οικονομική ισχύς προώθησε τη βρετανική υπεροχή έναντι των υπολοίπων κρατών και συνέβαλε στην βρετανική ηγεμονία. Οι επενδύσεις ήταν εξίσου αποτελεσματικές στην επιβολή ελέγχου όσο η στρατιωτική ισχύς.

Οι βρετανικές επενδύσεις ανέρχονταν σε 195-200 εκατομμύρια λίρες πριν το 1850 και εκτινάχθηκαν σε 4,2 δισεκατομμύρια το 1914. Οι επενδύσεις συνέβαλαν στην ανάπτυξη της αυτοκρατορίας όπως και των ανταγωνιστικών κρατών και αντιστάθμιζε τις αυξανόμενες πιέσεις στο ισοζύγιο πληρωμών. Οι επενδύσεις προσανατολίζονταν στις Ηνωμένες Πολιτείες, το Καναδά, τη Νότια Αφρική, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία και τα κράτη της Νότιας Αμερικής. Οι επενδύσεις στη Νότια Αμερική εκτινάχθηκαν από 30 εκατομμύρια λίρες το 1826 στα 1,180 εκατομμύρια το 1913 από τα οποία το 41% περιερχόταν στην Αργεντινή. Το διάστημα από 1870 έως 1914 το 38% των υπερπόντιων επενδύσεων περιέρχονταν στην Αυτοκρατορία και τα δύο τρίτα στις αποικίες. Οι εξαγωγές κεφαλαίου και τεχνικής βοήθειας επέφεραν επιπρόσθετα αγαθά και πρώτες ύλες. Το 70% των επενδύσεων αφορούσε υποδομές μεταφορών, ιδιαίτερα σιδηροδρόμων. Η αποικιακή ανάπτυξη επέβαλε την δημιουργία ανάλογων υποδομών. Η ανάπτυξη της γεωργίας και βιομηχανίας συνεχίστηκε στην Αυτοκρατορία. Το φράγμα του Ασουάν στην Αίγυπτο επέτρεψε μεγάλη αγροτική επέκταση. Στην Ινδία επενδύονται 100 εκατομμύρια λίρες από τις οποίες οι 100 χρησιμοποιούνται στην κατασκευή σιδηροδρόμων. Από το 1880 η βρετανική οικονομική ισχύς άρχισε να αμφισβητείται από την οικονομική άνοδο των λοιπών δυνάμεων. Ως εκ τούτου η βρετανική πολιτική κατέφυγε σε προσπάθειες να προωθήσει μια συστηματική ανάπτυξη των βρετανικών αποικιών. Σε πολλές αποικίες όπως η Κύπρος, η Γουϊάνα, η χρυσή Ακτή, ο κυβερνητικός παρεμβατισμός ήταν έντονος ενώ στην Ινδία ακολουθήθηκαν παρόμοιες πολιτικές παρέμβασης στον εμπορικό και βιομηχανικό τομέα, αναγνωρίζοντας τη συμβολή

της κρατικής παρέμβαση στην οικονομική ανάπτυξη. Μέχρι το 1914 το 42% των επενδύσεων κατευθυνόταν στην Αυτοκρατορία (Dalziel, 2006, σ.92-93).

Η Βρετανία ως πρωτοπόρος του βιομηχανικού καπιταλισμού πρωτοστάτησε στη δημιουργία δικτύου διεθνούς εμπορίου τον 19^ο αιώνα. Η ταχεία οικονομική ανάπτυξη κατέστησε την βρετανική οικονομία εξαρτημένη από τις ξένες αγορές προκειμένου να διοχετεύσει το πλεόνασμα παραγωγής.

Το κύριο χαρακτηριστικό του νέου διεθνούς συστήματος ήταν η ανταλλαγή βρετανικών προϊόντων για τρόφιμα και πρώτες ύλες. Πέραν από την Ευρώπη η εμπορική δραστηριότητα προσανατολιζόταν στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τις βρετανικές αποικίες, την Αργεντινή, την Ουρουγουάη και τη Χιλή. Οι βρετανοί μετανάστες, εμπειρογνώμονες και το βρετανικό κεφάλαιο συνέβαλαν στην οικονομική ανάπτυξη και στο άνοιγμα μεγάλων περιοχών για παραγωγή τροφίμων και εκμετάλλευσης πόρων. Αρχικά η βαμβακουργία κυριάρχησε στον εξαγωγικό τομέα αλλά γρήγορα από το 1850, αναπτύχθηκε το μερίδιο των μεταλλοβιομηχανιών με τις μηχανές και τις ατμομηχανές να ανέρχονται στο 10% των εξαγωγών. Επίσης η παραγωγή άνθρακα άρχισε να καταλαμβάνει μέρος των εξαγωγών, από 30% το 1850 στο 35% το 1870. Οι πρώιμες εισαγωγές στη Βρετανία από την Αυτοκρατορία ωφελήθηκαν από δασμολογική προστασία, αλλά από το 1840, αλλά αυτές μειώθηκαν σε σιωπηρή αναγνώριση της θελκτικότητας του φθηνού φαγητού για ένα αναπτυσσόμενο αστικό βιομηχανικό πληθυσμό. Ο κλάδος της ζάχαρης και του ακατέργαστου βαμβακιού από τις Δυτικές Ινδίες καθώς και η καναδική ξυλεία υπέφερε, αλλά οι εισαγωγές άλλων αγαθών και πρώτων υλών αυξήθηκαν. Η Αυστραλασία και η Νότια Αφρική έγιναν σημαντικοί παραγωγοί μαλλιού, ο Καναδάς αλευριού. Τα τροπικά προϊόντα εμπορεύονταν σε μεγάλες ποσότητες, το βαμβάκι από την Αίγυπτο και την Ινδία, τσάι από την Ινδία και τη Κεϋλάνη, καουτσούκ από την Νοτιοανατολική Ασία. Από το 1880 ψυγεία πλοία επέτρεψαν τη μεταφορά κρεάτων και γαλακτοκομικών από τη Νέα Ζηλανδία και την Αυστραλασία. Οι επιπτώσεις της οικονομικής ανάπτυξης ήταν κεφαλαιώδους για τον καθορισμό των σχέσεων της Βρετανίας με την Αυτοκρατορία (Dalziel, 2006, σ.94-95).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Μεγάλη Βρετανία κυριάρχησε στην παγκόσμια πολιτική σκηνή κατά τον 19^ο αιώνα και υποχώρησε κατά τον 20^ο αιώνα λόγω ανάδυσης μιας άλλης αγγλοσαξονικής δύναμης, των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες είχαν την πολυτέλεια να κρατηθούν αποστασιοποιημένες από τους ευρωπαϊκούς ανταγωνισμούς, γεγονός που έπαψε να ισχύει για τη Μεγάλη Βρετανία τη μεταβικτωριανή εποχή. Στην ανάδυση της Μεγάλης Βρετανίας το 19^ο αιώνα σε ηγεμονική δύναμη συνέβαλαν οι πολιτικές ηγεμονισμού, τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης και λιγότερο η ήπια ισχύς. Οι ηγεμονικές και εξισοροπητικές ενέργειες της βρετανικής διπλωματίας συνέβαλαν στην αποτροπή ανάδυσης ανταγωνιστικού ηγεμόνα σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη και μόνο όταν κατά το τέλος του αιώνα άρχισαν οι ηνωμένες Πολιτείες να κυριαρχούν στη αμερικανική ήπειρο άρχισε να επέρχεται η κάμψη της βρετανικής ισχύος, την οποία βέβαια επέτεινε και η ύστερη εμπλοκή στους ευρωπαϊκούς ανταγωνισμούς για την αποτροπή ανάδυσης της γερμανικής ισχύος.

Έτσι στην ευρωπαϊκή ήπειρο η βρετανική πολιτική θα επικεντρωθεί σε εξισοροπητικές ενέργειες μεταφοράς των βαρών προκειμένου να αποσοβήσει την γαλλική απειλή στη δυτική Ευρώπη αλλά και τη ρωσική στην Ανατολική Ευρώπη, της Εγγύς, Μέση και Άπω Ανατολή. Προς τούτο θα προβαίνει σε πρόσκαιρες συνεννοήσεις με όλες τις ευρωπαϊκές δυνάμεις αλλά και την οθωμανική αυτοκρατορία ή την Ιαπωνία εφαρμόζοντας μία καιροσκοπική πολιτική εξυπηρέτησης των βρετανικών συμφερόντων. Ειδικότερα για την αποτροπή του γαλλικού κινδύνου προβεί σε πολιτική μεταφοράς βαρών στην Πρωσία και την Αυστρία, ενώ για την αποτροπή του ρωσικού κινδύνου θα μεταφέρει το βάρος της προσπάθειας επιπλέον και την οθωμανική αυτοκρατορία και προς το τέλος του αιώνα και την Ιαπωνία. Η βρετανική διπλωματία θα εκμεταλλευθεί τις αντιπαλότητες μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων προκειμένου να καταστήσει αποτελεσματική την παραπάνω πολιτική. Οι βρετανοί δεν θα αντιδράσουν ακόμη και στην άνοδο της πρωσικής ισχύος στην οποία επεδίωκαν να δώσουν το κύριο βάρος της αποτροπής της γαλλικής ισχύος. Βέβαια μετά την πρωσική επικράτηση στον γαλλοπρωσικό πόλεμο η Βρετανία βλέποντας τη γιγάντωση της γερμανικής

ισχύος θα εκμεταλλευθεί την αίσθηση πικρίας της Γαλλίας για να της μεταφέρει το βάρος της ανάσχεσης της γερμανικής ισχύος.

Στην Ανατολή θα προσπαθήσει να μεταφέρει στην οθωμανική και την αυστριακή αυτοκρατορία το βάρος της ανάσχεσης της ρωσικής ισχύος και επέκτασης προς τις νότιες θαλάσσιες οδούς της Μεσογείου. Προς τούτο θα δεσμευθεί πολιτικά στη διατήρηση της οθωμανικής και της αυστριακής αυτοκρατορίας με συνέπεια να δείχνει απροθυμία υποστήριξης των πολλαπλών εθνικιστικών και φιλελεύθερων κινημάτων τα οποία δρούσαν αποσπαστικά στις δύο πολυεθνικές αυτοκρατορίες. Η δέσμευση δεν ήταν απόλυτη καθόσον δε περίπτωση αδυναμίας καταστολής των εν λόγω κινημάτων η Μεγάλη Βρετανία δεν θα διστάσει να παράσχει υποστήριξη στα νεότευκτα κράτη προκειμένου να εδραιώσει την επιρροή της και να καλύψει το δημιουργούμενο κενό ισχύος.

Στην αμερικανική ήπειρο θα προσπαθήσει να αποτρέψει την επέκταση των Ηνωμένων Πολιτειών προς τον Ειρηνικό Ωκεανό, γεγονός που θα την καθιστούσε ηγεμονική δύναμη. Όσον αφορά στη διάλυση της Ισπανικής Αυτοκρατορίας στη Λατινική Αμερική, η βρετανική πολιτική αν και προτιμούσε τη διατήρηση της αυτοκρατορίας ως αντίβαρο στις Ηνωμένες Πολιτείες, εντούτοις η αδυναμία καταστολής των αποσχιστικών κινημάτων θα ωθήσει τους Βρετανούς να μεγιστοποιήσουν την πολιτική και οικονομική επιρροή τους στις εν λόγω χώρες έναντι των Ηνωμένων Πολιτειών. Με επεκτατικές ενέργειες στην Καραϊβική θα καταφέρει να αναβάλει για μισό αιώνα τη διάνοιξη διώρυγας που θα εδραίωνε την αμερικανική ηγεμονία στο χώρο. Παρόλα αυτά δεν θα μπορέσει να συνασπίσει τις λοιπές ευρωπαϊκές δυνάμεις για να ανασχέσουν την αμερικανική επέκταση, ή να βρει ευήνιο σύμμαχο στην αμερικανική ήπειρο για να αναλάβει το βάρος της αποτροπής της αμερικανικής ηγεμονίας, οπότε προς το τέλος θα επικεντρωθεί στη διάσωση της βρετανικής θέσης στον Καναδά, αφήνοντας ανεκμετάλλευτη την ευκαιρία του αμερικανικού εμφυλίου να διασπάσει την αμερικανική ισχύ.

Η Μεγάλη Βρετανία πρωτοστάτησε στην βιομηχανική επανάσταση καταλαμβάνοντας γρήγορα τη μερίδα του λέοντος τόσο στη βιομηχανική παραγωγή όσο και στη διεξαγωγή του εξωτερικού εμπορίου. Σύντομα θα θελήσει να διοχετεύσει το πλεόνασμα της παραγωγής σε νέες αγορές ανά την υφήλιο. Έτσι θα στραφεί προς της αγορές της Ασίας και συγκεκριμένα της Κίνας, της Ινδίας και

της οθωμανικής αυτοκρατορίας, στις οποίες – πλην της Ινδίας την οποία ελέγχει από τον 18^ο αιώνα- θα θελήσει να επιβάλλει αρχικά τον εμπορικό και εν συνεχεία οικονομικό έλεγχο προκειμένου να μεγιστοποιήσει τα οικονομικά και εμπορικά κέρδη της. Η εμπορική σύνδεση με τις περιοχές αυτές θα εγκαθιδρύσει παγκόσμιο πλέον εμπορικό δίκτυο ισχυροποιώντας τη παγκοσμιοποίηση της οικονομίας. Η ανάγκη διασφάλισης του παγκόσμιου εμπορικού δικτύου αλλά και η συνεπακόλουθη ανάγκη για εξεύρεση περισσότερων πρώτων υλών για τα εμπορικά αγαθά θα ωθήσει τους Βρετανούς να αναλάβουν τον έλεγχο ορισμένων σημείων κλειδιών για τη διεξαγωγή εμπορίου, αλλά και να καταλάβουν ολόκληρες επικράτειες για τον έλεγχο των πρώτων υλών. Αυτό τους ωθήσει καθώς και τις λοιπές ευρωπαϊκές δυνάμεις σε ιμπεριαλιστικές αναζητήσεις στις επικράτειες των «βαρβάρων» της Ασίας και των «πρωτογόνων» της Αφρικής, εναντίον των οποίων δεν θα έχουν κανένα δισταγμό να ασκήσουν βία για να τους καταλάβουν. Με αυτό το τρόπο οι ευρωπαϊκές δυνάμεις θα εμπλακούν σε ιμπεριαλιστικούς ανταγωνισμούς. Με την παγκοσμιοποίηση των αγορών και του εμπορίου θα σωρευθεί πλούτος στη μεγάλη Βρετανία αλλά και στις υπόλοιπες δυνάμεις, αλλά ταυτόχρονα θα αυξηθούν οι ιμπεριαλιστικές διενέξεις, οι οποίες θα οδηγήσουν σε αδιέξοδο τις σχέσεις των μεγάλων δυνάμεων ωθώντας τις τελικά σε παγκόσμια σύρραξη μόλις έντεκα χρόνια μετά το θάνατο της βασίλισσας Βικτώριας.

Όσον αφορά στην ήπια ισχύ, οι Βρετανοί θα προβάλουν, όπως και σήμερα οι Αμερικανοί την ισχύ και τα τεχνολογικά, κοινωνικά, οικονομικά κατορθώματά τους και θα προσπαθήσουν να κερδίσουν την ευήνια των λοιπών διεθνών δρώντων. Η διενέργεια ανάλογων εκθέσεων σε όλη την επικράτεια καταδεικνύει μια προσπάθεια της βρετανικής εσωτερικής πολιτικής όχι μόνο να προβάλλει τα κατορθώματά της στο εξωτερικό αλλά και να καταστήσει κοινωνούς της βρετανικής υπεροχής όλους τους υποτελείς της βρετανικής αυτοκρατορίας με την ελπίδα να τους εμψυχήσει ένα αίσθημα αυτοκρατορικής υπερηφάνειας και να καταλαγιάσει τις εθνικιστικές διεκδικήσεις στις αποικίες που συνεχίζουν να γιγαντώνονται μέχρι την έλευση της αποαποικιοποίησης στα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Παράλληλα θα προσπαθήσουν να προβληθούν ως πρωτοπόροι του φιλελευθερισμού δημιουργώντας πολλές συμπάθειες στα εθνικιστικά ευρωπαϊκά κινήματα. Η ήπια ισχύς των Βρετανών όμως θα υπονομευθεί από την καιροσκοπική εξωτερική πολιτική. Επί παραδείγματι ο Καβούρ ήταν θαυμαστής του βρετανικού

φιλελευθερισμού. Η οδυνηρή εμπειρία των επαναστατικών ιταλικών κινημάτων του 1848, όπου η βρετανική πολιτική αφού υποδαύλισε την επανάσταση εν συνεχεία παρακολούθησε άπραγη την αυστριακή καταστολή, έκανε τον Πεδεμόντιο πρωθυπουργό να αντιληφθεί ότι η ουσιαστική βοήθεια θα ερχόταν από τους Γάλλους του Ναπολέοντα Γ΄ και έτσι θα στραφεί στους Γάλλους. Από την άλλη όμως πρέπει να επισημανθεί ότι η προσήλωση του Γάλλου αυτοκράτορα στην αρχή των εθνοτήτων και η ανεξήγητη εμμονή του να ολοκληρώσει την απόδοση της Βενετίας στους Ιταλούς, οδήγησε σε συρρίκνωση της αυστριακής δύναμης που σήκωνε το βάρος της ανάσχεσης της πρωσικής ισχύος θα έχει καταστρεπτικές συνέπειες για τους Γάλλους. Οι Άγγλοι γνωρίζουν τους κινδύνους της προσήλωσης σε πολιτικές αρχών έναντι πολιτικών συμφερόντων και δεν θα λαμβάνουν υπόψη στη χάραξη των στρατηγικών τους επιλογών την ήπια ισχύ.

Η εμπειρία της Μεγάλης Βρετανίας τον 19^ο αιώνα αλλά και των Ηνωμένων Πολιτειών τον 20^ο και 21^ο αιώνα καταδεικνύουν τη δυσκολία στην εφαρμογή πολιτικών ήπιας ισχύος, την οποία πρέπει να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη οι εκάστοτε ιθύνοντες της εξωτερικής πολιτικής. Η επιτυχής εφαρμογή της ήπιας ισχύος προϋποθέτει την τήρηση των αρχών προβάλλοντας το παράδειγμα της κάθε χώρας το οποίο υφίσταται τη συνεχή αξιολόγηση των υπολοίπων. Οποιαδήποτε ασυνέπεια θα καταστήσει στα μάτια των άλλων υποκριτική και αλαζονική την ακολουθούμενη πολιτική. Έτσι η ήπια ισχύς των Ηνωμένων Πολιτειών δέχθηκε σημαντικό πλήγμα καταρχάς από την αδυναμία της να επιβάλλει την ειρήνη στη Σομαλία το 1993. Η επακόλουθη απόσυρση της ειρηνευτικής βοήθειας απογοήτευσε τους ανά την υφήλιο λάτρεις της αμερικανικής φιλελεύθερης κουλτούρας. Το καίριο πλήγμα δόθηκε με την απροκάλυπτη επίθεση στο Ιράκ το 2003, η οποία ναι μεν τους εξασφάλισε σημαντικά στρατηγικά πλεονεκτήματα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, έπληξε όμως ανεπανόρθωτα τη διεθνή νομιμοποίηση των Ηνωμένων Πολιτειών στον Δυτικό κόσμο. Ο Νάι παρόλα αυτά δεν ανησυχεί καθόσον πολλές φορές στο παρελθόν η αμερικανική νομιμοποίηση έχει φθάσει στο ναδίρ. Από την άλλη η επέμβαση στο Ιράκ ανάσχεσε τη ρωσική διείδυση στη Μέση Ανατολή. Συνεπώς η ήπια ισχύς την οποία συγκεκριμένα επιδιώκουν να εγκαθιδρύσουν οι Αμερικανοί με χρόνια προσπάθειών και προβολής επιτευγμάτων και κουλτούρας, μπορεί να κατακρημνιστεί με μία μόνο απροσεξία της διπλωματίας.

Όσον αφορά στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, η εμπειρία του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα συντείνουν στο γεγονός ότι για τη αποτελεσματική λειτουργία των οικονομικών θεσμών είναι, κατά μία πρώτη εντύπωση, απαραίτητη η παρουσία ενός ηγεμόνα ο οποίος θα μεριμνά για την διαχείριση των παγκόσμιων οικονομικών διεργασιών. Τον 19^ο αιώνα οι Βρετανοί επέβαλαν σταδιακά τον κανόνα του χρυσού στις συναλλαγές, ενώ δεσμεύτηκαν στην αρχή του ελεύθερου εμπορίου. Το ίδιο και όλες οι αναδυόμενες αυτοκρατορίες καθόλη τη διάρκεια της Ιστορίας οι οποίες επέβαλαν στο περίγυρο τους ένα κραταιό και αξιόπιστο νομισματικό σύστημα και αξιόπιστο σύστημα μέτρων και σταθμών. Τον 20^ο δε αιώνα ήταν η σειρά των Ηνωμένων Πολιτειών να εγκαθιδρύσουν τους θεσμούς του Μπρέτον Γουντς. Οι οπαδοί της ηγεμονικής σταθερότητας κρίνουν ότι η παρακμή της βρετανικής αυτοκρατορίας αποσάθρωσε τον κανόνα του χρυσού, ενώ η παρακμή της αμερικανικής δύναμης αποδιοργάνωσε το σύστημα του Μπρέτον Γουντς. Όμως εντέλει η κριτική που αναπτύσσεται εναντίον της θεωρίας αυτής διαθέτει αξιόλογα επιχειρήματα καθόσον η ίδια η παρακμή της αμερικανικής ισχύος είναι υπό αμφισβήτηση, αφού για πολλούς οι Ηνωμένες Πολιτείες διαθέτουν επαρκή ισχύ, ενώ αμφισβητείται και η αναγκαιότητα ύπαρξης ηγεμόνα καθόσον η σχετική πτώση της ισχύος των Ηνωμένων Πολιτειών δεν μετέβαλε τη δέσμευση των υπολοίπων στους λοιπούς διεθνείς οικονομικούς θεσμούς και εκτιμούν ότι μετά τη πτώση της αμερικανικής ισχύος θα υπάρξει συλλογική διαχείριση του συστήματος (Jackson & Sorensen, 2003, σ.198-202). Η αλήθεια είναι δεν είχαμε πλήρη αποκατάσταση του συστήματος του Μπρέτον Γουντς μετά τη σοβιετική κατάρρευση. Επίσης η αυτοκρατορική προτίμηση που επέβαλαν οι Βρετανοί έγινε σε περίοδο ακμής της βρετανικής αυτοκρατορίας. Η ηγεμονική όμως ανάγκη να αποκλειστούν οι αντίπαλοι από τα κέρδη υπερίσχυσε των παγκοσμιοποιητικών αρχών της ολοκληρωμένης αγοράς. Επιπρόσθετα οι Ηνωμένες Πολιτείες θέτουν κατά το δοκούν εμπορικούς φραγμούς σε στοχευμένες χώρες παραβιάζοντας τις αρχές του ελεύθερου εμπορίου. Επιπλέον βλέπουμε ότι επαληθεύεται εκ πρώτης όψης η εκτίμηση των κριτικών ότι θα υπάρξει συλλογική διαχείριση. Τον 20 αιώνα γίναμε μάρτυρες διεργασιών οικονομικής ολοκλήρωσης η οποία προωθήθηκε από μία λέσχη μεσαίων δυνάμεων, η οποία παρά τα προβλήματα που συνάντησε στις αρχές του 21ου αιώνα συνεχίζει τη δυναμική της επέκταση, ενώ τη στιγμή της υποτιθέμενης αμερικανικής παρακμής είχαμε τον

μετασχηματισμό της GATT στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου. Οπότε εκτιμάται ότι σημασία δεν έχει η ύπαρξη ηγεμόνα, ο οποίος από την εμπειρία ενεργεί κατά το δοκούν, αλλά η ύπαρξη μιας γενικής δέσμευσης που να έχει την θεσμική ισχύ να διαχειριστεί το συντριπτικό μερίδιο μιας οικονομικής δραστηριότητας.

Όσον αφορά στον ηγεμονισμό, αυτός καθίσταται ολοένα και λιγότερο νομιμοποιημένος. Οι τάσεις και οι διεργασίες στο διεθνές σύστημα καταδεικνύουν ότι ο ηγεμονισμός θα υποχωρεί σταδιακά. Αυτή τη στιγμή οι Ηνωμένες Πολιτείες αποτελούν την μεγαλύτερη δύναμη του κόσμου και μέχρι στιγμής τον μοναδικό ηγεμόνα στο σύστημα. Όμως η τάση είναι το σύστημα να μεταπέσει σε πολυπολική μορφή ανάλογη με αυτή του 19^{ου} αιώνα, με την διαφορά ότι εκτός των κρατών η διεθνής δραστηριότητα επιτελείται και μεταξύ των διεθνών οργανισμών. Ήδη η κινεζική ισχύς ετοιμάζεται να ξεπεράσει την αμερικανική εντός δεκαετίας. Οι Ηνωμένες Πολιτείες δείχνουν να έχουν αντιληφθεί από την εμπειρία του 2003 ότι στο σημερινό σύστημα η μόνη ανεκτή δράση είναι η συλλογική. Το σύστημα κρατών λοιπόν δείχνει να έχει τις τάσεις που καταδεικνύει ο Π. Ήφαιστος καθόσον εδώ και τετρακόσια χρόνια ο θεσμός των ανεξαρτήτων κρατών ισχυροποιείται και κορυφώθηκε στα μέσα του 20^{ου} αιώνα με την αποαποικιοποίηση. Αντίθετα ο θεσμός των αυτοκρατοριών είναι σε παρακμή καθόσον ήδη πολλά πολυεθνικά οικοδομήματα έχουν καταρρεύσει και αυτή η τάση είναι συνεχής στην πάροδο του χρόνου (Ήφαιστος, 2000). Από την άλλη ο Γουότσον θεωρεί ότι οι οικονομικές διεργασίες και θεσμοί έχουν μεταφέρει το εκκρεμές προς από το φάσμα των πολλαπλών ανεξαρτησιών ελαφρώς προς το κέντρο. Στο βιβλίο του όμως είναι διάχυτη η μετακίνηση του εκκρεμούς στη διάρκεια των πέντε χιλιετιών που εξετάζονται από το φάσμα των πολλαπλών ανεξαρτησιών στο αυτοκρατορικό φάσμα. Αξιοσημείωτο όμως είναι το γεγονός ότι παρόλο που η ισοτιμία των κρατών θεσμοποιήθηκε στον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών, οι «βάρβαροι» υπάρχουν ακόμα στον 21^ο αιώνα στο πρόσωπο των αποτυχημένων κρατών.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η Μεγάλη Βρετανία αποτέλεσε την μεγαλύτερη δύναμη κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Η ισχύς της έφτασε σε τέτοια σημεία ώστε στον 19^ο αιώνα να αποδίδονται οι χαρακτηρισμοί του «βρετανικού αιώνα» και της «ραx Britannica». Κατά τη διάρκεια της βικτωριανής εποχής ο βρετανικός ηγεμονισμός θα φέρει τη βρετανική υπεροχή σε όλα τα σημεία της υφελίου, επιφέροντας παράλληλα το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Οι Βρετανοί θα καταφέρουν να αποτρέψουν την ανάδυση ενός μοναδικού ηγεμόνα σε όλες τις περιφέρειες της υφελίου μεταφέροντας με επιτυχία τα βάρη της αποτροπής σε διάφορες μεγάλες δυνάμεις. Αυτό θα τους επιτρέψει να επικεντρωθούν στα αποικιακά τους εγχειρήματα και στην εκμετάλλευση των θαλασσίων και εμπορικών οδών αποκομίζοντας ασυνήθη μεγέθη πλούτου. Η διεθνής συμπεριφορά δεν θα είναι όμως η ίδια σε όλες τις επικράτειες. Η βρετανική στάση θα εξαρτηθεί εν πολλοίς από την επικρατούσα θεωρία για τα πολιτιστικά επίπεδα των ανθρώπων και θα οδηγήσει την Μεγάλη Βρετανία στην ανάληψη ιμπεριαλιστικών εγχειρημάτων στη βάση της επέκτασης του πολιτισμού και των εμπορικών οδών. Οι ιμπεριαλιστικές αναζητήσεις της θα εγείρουν ανταγωνισμούς με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις και εν τέλει θα οδηγήσουν στη σύγκρουση. Στο τέλος μια άλλη αγγλοσαξονική δύναμη που θα καταστεί μοναδικός ηγεμόνας της αμερικανικής περιφέρειας θα αμφισβητήσει την βρετανική υπεροχή και θα αποκτήσει τη πρωτοκαθεδρία στη διεθνή σκηνή καταφέροντας να μεταφέρει τα βάρη της αποτροπής τη γερμανικής ισχύος όχι μόνο στα ευρωπαϊκά κράτη αλλά και τη Μεγάλη Βρετανία.

Αριθμός λέξεων: 29563

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Ήφαιστος, Παναγιώτης. *Ο Πόλεμος και τα Αίτιά του: Τα πολλά πρόσωπα του ηγεμονισμού και της τρομοκρατίας*. Αθήνα: Ποιότητα, 2000.

Κουσκουβέλης, Ηλίας. *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Ποιότητα, 2004

Μακρής, Σπύρος. *Η Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης: Κονστρουκτιβισμός vs Ρασιοναλισμός*. Αθήνα: Παπαζήση, 2002.

Χατζηδημητρίου, Ιωάννης. *Διεθνείς Επιχειρηματικές Δραστηριότητες*. Θεσσαλονίκη: Ανίκουλα, 2003

Χριστοδουλίδης, Θεόδωρος. *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων-Τόμος Δεύτερος- Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1991

Bull, Hedley. *Η Άναρχη Κοινωνία: Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*. (μετάφραση Ηρ. Στροϊκού, επιμέλεια Ηλ. Κουσκουβέλης). Αθήνα: Ποιότητα, 2001

Mearsheimer, John. *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*. (μετάφραση Κων/νος Κολιόπουλος, επιμέλεια Π. Ήφαιστος - Ηλ. Κουσκουβέλης). Αθήνα: Ποιότητα, 2011

Nye, Joseph S. *Ήπια Ισχύς: Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*. (μετάφραση Ερ. Μπαρτζινόπουλος). Αθήνα: Παπαζήση, 2005.

Watson, Adam. *Η εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας: Μια συγκριτική ιστορική ανάλυση*. (μετάφραση Ηρ. Στροϊκού, επιμέλεια Χ. Παπασωτηρίου - Π. Ήφαιστος). Αθήνα: Ποιότητα, 2006

Wight, Martin. *Διεθνής Θεωρία: Τα Τρία ρεύματα Σκέψης*. (μετάφραση Ηρ. Στροϊκού, επιμέλεια Π. Ήφαιστος) Αθήνα: Ποιότητα, 1998

ΞΕΝΗ

Makris, Spiros. *Hegemosim: American foreign policy and international society. Alternative perspectives*. Athens: Ant. N. Sakkoulas, 2018

Dalziel, Nigel. *The Penguin Historical Atlas of the British Empire*. London: Penguin, 2006

Jackson R., Sorensen G. *Introduction to International Relations: Theories and approaches*. New York: Oxford University Press, 2003

